

2020/5 • XXVII. évf. 5. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

6. A kun identifikáció vizsgálata...
Werschitz Annamária
10. MAGTÁR
Szárnyak és gyökereke (Emesének)
Kacsirek Ottó
12. A bőrduda Európában
Kozák József
14. A kamera mögött – Török Béla
G. Szabó Sarolta
16. Tisztelgés Dsupin Pál előtt
Juhász Zoltán
18. TALLÓZÓ Kis magyar néprajz...
Pócs Éva, Erdélyi Zsuzsanna és
Kiss Mária írásai
P. VAS JÁNOS ROVATA
20. Timár Sándor első gyűjtőútja a
magyarországi román nemzetiségi
településeken
Timár Mihály
23. FOTÓGALÉRIA
Táncháztalálkozó 2020
Országszerte
31. Balladák filmje – Kallós Zoltán
Gulyás Gyula – Gulyás János
36. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
38. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Istenestől Majosig
– Szócs Istvánné emléktörédei –
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
40. A paraszti értékrend változása a
moldvai magyaroknál
Halász Péter
46. Koncz Gergely: Magyarpalatka
Henics Tamás
47. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
„Népi grill” – 3. rész
Nemzetközi saslik körkép
Juhász Katalin
50. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Élő kultúrában minden mozgásban van

Interjú Lakatos Mónika Womex-életműdíjas énekesnővel

Lakatos Mónika, a Romengo és a Cigány Hangok énekesnője kapja a Womex idei életműdíját. Jó apropó ez arra, hogy beszélgessünk cigányságról, hagyományról, közösségről és zenéről. De kezdjük a történetet az elején...

– Az apai nagyszüleim meghaltak, amikor még kicsi voltam, de azért emlékszem rájuk. Anyai nagyszüleimre jobban emlékszem, sőt ott még az egyik dédnagyanyámmal is találkozhattam. Anyám ágán a család nagy része Vácon és környékén élt. A zene és a kultúra, ami tovább él bennem, a két családból táplálkozik.

– *Nálatok mindenki zenélt és énekelt?*

– Apámék négyen voltak testvérek, s ő is meg a néném is nagyon szépen énekeltek. Apám annyira, hogy nem csak a pesti, de a vidéki cigányok is arról ismerték, hogy szép hangja van. Anyámék tizenegyen voltak testvérek és a bácsikáim és nénikéim ott is daloltak, főleg azt, amit nagyanyámtól tanultak. Emiatt is készítettünk egy lemezt a férjemmel *Romanimo* címmel, aminek az alapja egy házi felvétel, amin apám énekelt, de az egyik anyai néném is énekel ezen az albumon. Nagy boldogság, hogy ezzel a lemezzel megmutathattuk, hogy honnan jövünk. Fontos ez azért is, mert akiket a lemezen hallani lehet nem közönség előtt, nem színpadon énekeltek, hanem a közönségünkben vagy otthon a maguk örömeire. A családomban nem volt senki, akit színpadon láthattam volna.

– *Azokat a dalokat énekeltek, amiket általában megismert ország-világ?*

– Igen, vannak olyan dalaim, amik a hagyományos formában, szájhagyomány útján jutottak el hozzám. Ebből a szempontból én is autodidakta vagyok, de nem is nagyon ismerek az oláh cigányok között olyat, aki nem így tanult énekelni és muzsikálni. Éppen ezért nem tudunk kottát olvasni...

– *Nem hiányzik néha a kotta ismerete?*

– Irigylem azokat, akik ismerik a hangjegy-olvasás tudományát. Volt részünk olyan helyzetben, amikor szükség lett volna rá, megvan annak a maga haszna. Például Dél-Koreában egy koncertnek volt olyan része, amit más zenészekkel közösen kellett előadni: mindenkinek volt ebben egy-egy szólója a dalban. Amikor megkaptuk a kottát, akkor csak néztünk egymásra tágra nyílt szemekkel. Volt, amit hallás alapján megol-

dottunk, a többiben pedig segített a Romengo hegedűse, Kovács Misi, aki tud kottát olvasni. Megtanultuk volna azt a dalt is hallás alapján, de biztos, hogy könnyebb volt Misi tudására támaszkodva.

– *Visszatérve a pályád elejére vagy még korábban: ezek szerint nem volt előtted olyan minta, miszerint a dalolásból meg lehet élni...*

– Én ebben a zenében úgy nőttem fel, mint ahogy a gyerek megtanul járni vagy beszélni a szüleitől, s nem is gondoltam arra, hogy ez lehetne az élethivatásom. A gyerekek már csak olyanok, hogy utánozzák a felnőtteket. Mi így szedtük magunkra a stílust. Észrevétlenül. Gyerekként magunk közt énekelünk és táncoltunk, amikor a felnőttek nem látták. Aztán az unokatestvéreimmel alapítottunk egy zenekart. Csak a magunk örömeire. A XVI. kerületben a *Holdvilág Kamarszínházban* próbáltunk, és a színház igazgatója, Malgot István figyelt fel arra, hogy ez több is lehet, mint a gyerekek egymás közötti játéka.

Az én saját szüleim sem hallottak énekelni, addig, amíg fel nem léptünk a színházban. Az első fellépésünk igazi rácsodálkozás volt a rokonoknak: nem is sejtették, hogy a gyerekek mit csinálnak maguk között. Malgot István a tudtukon kívül nevezett be minket 1995-ben a *Ki Mit Tud?*-ra, amit népdal kategóriában megnyertünk '96-ban. Így kezdődött a zenei pályafutásunk, és az életünk is, hiszen a férjemmel a televíziós vetélkedő ideje alatt lettünk egy pár. Később ez a kapcsolat lett az alapja annak, hogy születtek új dalok, amikkel már a saját gondolatainkat és érzéseinket is megmutathattuk. Így alapítottuk meg a *Romengo* zenekart, aminek az első neve *Jagalo Vurdon* (Tüzes szekér), de ezt nehéz volt megjegyeznie a nem-cigányoknak, meg a kiejtés is problémát okozhatott, emiatt váltottunk 2004-ben Romengora.

– *Mennyire volt nehéz zenészként átlépni a cigány és nem-cigány közönség közötti határt?*

– Attól, hogy megnyertük a *Ki Mit Tud?*-ot, nem indult el velünk a szekér, tenni kellett volna ezért. Sokat. De mi még gyerekek vol-

Címlap: Dsupin Pál (1963–2020) – A képet Pauer Erika készítette 2010 nyarán, a noszvaji Mesetáborban

Belső borító: Lakatos Mónika – fotó: Farkas András | Lakatos Mónika és Rostás Mihály Mazsi – fotó: Janez Marolt

tunk, nem volt, aki felkarolja a zenekart, s gyerekekkel fel sem fogtuk, hogy milyen lehetőség úszik el éppen. A környezetünk, a szüleink sem tudták, hogy mivel jár mindez. Nem is gondolták, hogy hosszú távon ennek lenne értelme. Közben megszületett a lányom, s úgy gondoltam, hogy a vele eltölthető időt nem szeretném elveszteszteni... Aztán, amikor újra zenéléshez fogtunk, akkor szinte a nulláról kellett elindulni. Azt hitték, hogy megszűntünk, így nem is ke-restek már minket.

– *A közösségen belül azért csak másként ment!*
– Persze, ott egészen máshogy mennek ezek a dolgok. Ha tudják, hogy a társaságban van valaki, aki szépen énekel, azt megkéri egy-egy dal erejéig. Az egy másfajta előadás-mód, egy másfajta közeg, egy egészen más érzés, mint ami a színpadon működik.

– *A döcögős újrindulástól hogyan jutunk el a mostani szárnyalásig?*

– Kevesen tudják, mert nem látnak be a színpad mögé, hogy mennyi munka van a sikerek mögött. Sok ember munkája ez, de közülük a legfontosabb, aki nélkül nem lenne szinte semmi, az a férjem, Rostás Mihály Mazsi. Sokan azt hiszik, nem cigányok, de cigányok is, hogy biztosan valaki más, egy nem-cigány működteti a három zenekarunkat. Furcsa, hogy sokszor még a cigányok sem tartják képesnek a másik cigány embert arra, hogy úgy menedzselje a zenekarokat, ahogy az nálunk megy. A férjem munkája mellett persze szükség van arra a kapcsolatrendszerre, amit ő kiépített. A Romengo sem tudna működni hosszú távon, ha Mazsi nem ilyen ember lenne. Talán emiatt is van

az, hogy szívesen dolgozunk olyanokkal, akiknek az emberi mivolta, habitusa, hozzáállása közel áll hozzánk... amellet, hogy kitűnő zenészek.

– *Kezdetben volt a Romengo, de mostanra már három formációban is dolgoztok. Miért nem elég a Romengo, mi „nem fér bele”?*

– A Romengo javarészt családtagokból áll. Balogh Tibor, a férjem unokatestvére, Lakatos János Guszti, és nagyon fontos a hegedűsünk Kovács Mihály. Misi nem cigány, de most már fogadott családtag. Ebben a formációban saját dalokat is előadunk az általunk feldolgozott tradicionális dalok mellett.

– *Miből áll, mit jelent a „feldolgozás”?*

– A dalok hagyományos stílusát és hangulatát megtartjuk, de ízesítjük őket, így kerül bele például a hegedű, de nem állt távol a zenénktől a jazz vagy a flamenco sem. Hiszen, ha vendégelőadókkal dolgozunk, ők hozzák a maguk stílusát: Dresch Mihály, Lukács Miki, Juan De Lerida... Ők színesítik a Romengo által képviselt világot a saját egyéniségük szerint.

A *Romanimo* azért jött létre, mert szívesen megmutatjuk a cigányság ritmustalan balladáit, a „hallgatókat”, azokat a régi dalokat, amelyeket már nekünk is nagyon mélyről kell előásnunk. A férjemmel úgy gondoltuk, hogy jó lenne ezt megmutatni a cigányságnak, a fiataloknak, de a széles közönségnek is. Még létezik, megvan ez a tudás, de eddig nem volt olyan lemez, amin cigány hallgatók hallhatók. Azt hiszem a cigányok ezt félték eddig megmutatni, mert a nagyközönség azt hiszi, hogy a cigányság zenéje a

táncos, ritmusos, pörgős dalokból áll. Közben én azt gondolom, hogy a mi zenénk valódi lelke a hallgatókban van, hiszen ezekkel kifejezzük az élet és az érzelmek széles skáláját. Öröm, bánat, a szeretet minden formája, beleértve ebbe a gyerekeinket ugyanúgy, mint Istent... Ezek a dalok elénekelve sokkal erősebbek annál, mint amit a puszta szavakkal ki lehet fejezni. A közösség leg-erősebb összetartó ereje a mindenkit átjáró zene. De általánosságban is azt gondolom, hogy a művészetek közül a zene az, ami legközvetlenebbül szólítja meg az embert.

– *Mennyire képlékenyek, mennyire változthatók ezek a dalok? Vagy éppen mennyire van megszilárdult megcsontosodott formájuk?*

– Nagyon fontos, hogy spontán módon változnak ezek a dalok, hozzákapcsolódnak az alkalomhoz vagy akár az előadó lelki állapotához. Sőt, mert élő kultúráról beszélhetünk, a dallam is változhat a helyzetnek megfelelően.

– *A harmadik formáció a Cigány Hangok...*

– Szerettünk volna régi, hagyományos dalokat bemutatni a legletisztultabb formájukban, énekekkel, szájbőgővel. Hiszen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a táncos dalainknak mennyire fontos eleme a szájbőgő, a kanna és az ének. Illetve azt hiszem, mára az „alapfelszerelés” része a gitár is. Azt szeretnénk, ha minél több hangot sikerülne megmutatnunk, olyan előadókat, akiket ismerhet a nagyközönség, aztán olyanokat, akiket régen nem hallhattak énekelni, de olyanokat is, akiket még nem ismerhet a közönség.

– *Van „utánpótlás”?*

– Akad, bár a mai fiatalok már egy kicsit más technikával énekelnek. Az én generációm még régies módon énekel, de az utánunk jövők változtak: az általuk ismert zenei irányzatok érezhetően befolyásolják az előadásmódjukat is.

– *Ez baj?*

– Nem hiszem, a világ változik, és benne a zene is. A mai fiatalok a saját hangjukon fogják a későbbiekben képviselni a cigányságot. Egy élő kultúrában minden mozgásban van. Miért pont a zenének kellene kimaradnia ebből? Főleg akkor, ha nem iskolában tanuljuk, hanem otthonról hozzuk a zenei ízlésünket és kultúránkat. Úgy alakult, hogy elsősorban női énekesekkel dolgoztunk eddig, de szerepel a terveink között, hogy férfiakat is bevonjunk ebbe a formációba.

– *Meddig él, meddig élhet a cigány kultúra ebben a változó világban?*

– Szerintem erre senki nem tud válaszolni, de félek, hogy nem sok ideje van hátra. Nem tudom, hogy a dédunokám mit fog magának érezni ebből a kultúrából. Mennyire fogja még ismerni a nyelvünket? Dolgozunk azért, hogy megmaradjon az, amittől mi oláh cigányok vagyunk. A gyerekeinken és az ő gyerekeiken múlik, hogy mit adnak-visznek tovább. Hiszen mi csak gazdagabbak vagyunk a kettős identitásunk által. A magyar nyelv és a magyar kultúra a sajátunk, hiszen ebben a közegben élünk és növekedünk, de a cigány kultúra az otthon része. A fiatalok közül sokan már csak értik, de nem beszélik a nyelvet, őket talán pont a zene által lehet a közösségben tartani.

– *Összefügg ezzel, hogy keveset énekelsz magyarul?*

– Vannak dalok, amiket magyarul énekelek, de tényleg nem sok. Könnyebben jön, mélyebbről az éneklés cigány nyelven. Talán jobb is ez így, hiszen az utánunk jövő generációk, talán csak hangfelvételekről fogják ismerni ezeket a dalokat, ezt a nyelvet. Azok a cigányok, akik hallanak minket, talán jobban átértik, hogy a nyelv mennyire fontos. Vannak olyan szövegek, amiket nem is tudnánk teljesen átültetni magyar nyelvre, mert máshogy szól, s ha a szavak meg is felelnek egymásnak, mégsem lehet ugyanaz az értelme. Az, aki benne él a cigány kultúrában, úgy fogja érteni-értelmezni a dalainkat, ahogy azt mi elénekeltük, s azt fogja hallani, amit üzeni szeretnénk.

A családon belül, a lányomtól és a kisebb gyerekektől is gyakran megkérdezem: mi az, amit tovább fogtok adni a cigányságotokból? Mert az biztos, hogy a bőrünk színét, a formánkat nem tudjuk megtagadni. Az, hogy cigány vagyok, akkor is látszik, ha elhagyom a kultúrám és a nyelvemet. De, ha elvesztegetjük a kincseinket, akkor mi marad? Szerintem ez bármelyik kultúrára igaz. A széles nagyvilágban mindenki felteheti magának ezt a kérdést.

– *A beszélgetésünk apropóját a Womex életműdíja adta...*

– Nem tudtunk arról, hogy lesz egy ilyen díjunk. Amikor a Womex szervezői találkozóra hívtak minket és elmondták, akkor nem is akartuk elhinni. Azt sem tudtuk, hogy volt ilyen jelölés, s álmomban sem jutott eszembe, hogy esélyünk van a díjra. Annnyira hálásak vagyunk, amennyire nagy meglepetés volt.

Magyarországon, a *Muzsikás* után másodikként kaphattuk meg a díjat, cigányként

pedig mi vagyunk az elsők. Kettős identitásunk miatt is gondolom, hogy ez óriási dolog, talán így a cigányzene felé is megnyílik egy olyan csatorna, ami itthon is felnyithatja az emberek szemét arra, hogy létezik Magyarországon egy élő és értékes kultúra.

– *Ez a díj, túl a visszaigazoláson, még több munkát és még nagyobb felelősséget jelent?*

– Abszolút. Olyan szakmai visszajelzés, ami elismeri a munkánkat és a közösségünket, és biztatás arra nézvést, hogy járjunk tovább ezen az úton. Az, hogy „életműdíj”, kicsit úgy hangzik, mintha véget ért volna valami, de szerencsére nem így van. Sőt ez inkább ösztönzés a munkára, példa a fiataloknak. A férjem szerint egy működő zenekarnak muszáj eljutnia a Womex-re, mert olyan kapcsolatok épülhetnek, s olyan embereket ismerhetünk meg, akikkel nem biztos, hogy különben kapcsolatba kerülnénk.

– *Milyen terveitek vannak itt a világjárvány közepén?*

– A Romengo új, harmadik lemezén is dolgozunk már, készül a második Romanimo album, már elkezdtük felvenni a dalokat. Utóbbira szeretnénk még néhány vendég-előadót meghívni. Még nem árulhatom el, hogy kikre gondoltunk. A harmadik formáció, a *Cigány Hangok* az október végi díjátadóra készül: a Womex díjátadó egyben lemezbemutató is lesz. Addigra megjelenik a lemez a *Hangvető* kiadásában. Az előző két Romengo lemez és a Romanimo is a *Gryllus Kiadó* gondozásában jelent meg, s meg kell jegyezni, hogy nagyon szerettünk Dani bácsival dolgozni, mert vele úgy tudtunk működni, hogy az adott szó fontosabb volt, mint bármilyen papírhalom.

Grozdits Károly

A kun identifikáció vizsgálata a Kunszövetség tevékenységének kapcsán

Dolgozatomban a kun identitás jellemzőit vizsgálom. A témával már régebb óta foglalkozom. A jelenlegi kutatásomat a 2011-es éven már megelőzte egy terepmunka, melynek során Karcagon olyan személyeket kerestem fel, akik kunnak vallják magukat. Első körben a kun eredettudat keltette fel az érdeklődésemet. A kutatás során kiderült, hogy a megkérdezett három személy nem tudott megbízható adatokat szolgáltatni arról, hogy ténylegesen rendelkeznek-e kun felmenőkkel, mert egyrészt nincs birtokukban családfa, és a még számontartott felmenők vezetéknévei alapján igazolható volt, hogy nem kun eredetű családokról van szó. A továbbiakban arra voltam kíváncsi, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy valaki ennek a lovas-nomád sztyepei népnek leszármazottjaként tartja magát számon. A kutatásomat Karcagon, a Kunszövetség Közgyűlésén készítettem 2012-ben.

A szervezet 1998-ban jött létre azzal a céllal, hogy a magyarországi kun és besenyő tudattal rendelkező emberek összefogását segítse elő, intézményes keretekbe foglalva azt. A Kunszövetség [www.kunszovetseg.hu] a kun hagyományok életben tartását és a kun kultúra elemeinek terjesztését tűzte ki célul. Emellett nemcsak a hazai, hanem az Ázsiában élő kun-kipszak közösségekkel történő kapcsolattartást is szorgalmazza a szervezet. A Kunszövetség tagja lehet minden olyan személy, aki kun eredet- vagy identitástudattal rendelkezik. A szervezet évente közgyűlést tart, melyen a szervezet tagjain kívül a téma iránt érdeklődő személyek is részt vehetnek. A Kunszövetség tagjai mind a Kiskunságból, mind a Nagyunságból érkeznek, emellett sok Heves megyei tagot is számlálnak.

*

MILYEN OKOK VEZETHETEK HAZÁNKBAN A KÖZÉPKORBAN LETELEPÜLT ÉS A MAGYARSÁGBA BEOLVADT KUNOKHOZ KÖTHETŐ IDENTITÁS TOVÁBBÉLÉSÉHEZ?

A kunokat a magyarság keleti elemeiként tartjuk számon, mert egyrészt belső-ázsiai török népként keletibbi területről származnak, mint a honfoglalás-korabeli, a Kárpát-medencét megszálló magyarság, másrészt – és nyilván ennek köszönhetően – a magyar népeség szokásaitól is elkülöníthető kulturális szokásokkal rendelkeztek. Meg kell említeni, hogy a kunokkal egy időben jászok is érkeztek hazánk területére, akiknek identitása ugyanúgy fennmaradt napjainkig, mint a kunoké.

Tálas István szerint a kunok a IV. Béla királlyal szövetséget kötött Körtöny kán idejében történő, negyvenezer család makró migrációja előtt még két ütemben érkeztek a Magyar Királyság területére. Az elsőt Szent László királyunk idejében a XI. század végétől dátálhatjuk, majd II. István király uralkodása alatt is érkeztek, a XII. században kun elemek. Talán ők lehetnek a palócok, akik ugyan teljesen beleolvadtak a magyarságba, de szláv elnevezésük tükrözi az egykori etnikai hovatartozásukat. Tálas István szerint azonban ez két megtelepedés inkább mikromigrációs folyamat volt.

A kun öntudatot fenntartó tényező lehetett, hogy még a török időkben, illetve a reformáció terjedésének idején is élt a kun nyelv, amely a török nyelvek keleti ágához tartozott. Egy XVI. századi török utazó és történetíró, Şeyh Ali 1588-ban hazánkban számos olyan faluban járt, ahol „külsőjükben, viseletükben és szokásaikban tatárok és tatárul is beszélő emberek élnek”. Ők kunok lehetnek. Kun nyelvemlékeink, többek között a Kun Miatyánk török nyelvű imádsága igazolja, hogy töredékes formában, de később is megőrzött a Kunság népe a régi, elfeledett nyelvből valamit.

Ugyancsak tényező lehet a kunok speciális közigazgatási szervezete, melyről először az 1279-es I. és II. kun törvényből értesülünk. A törvények értelmében a kunok nemzetségeik rendje és ágazatai szerint telepedtek le és maguk között osztották fel a területeiket. Ez adhatott alapot arra, hogy úgynevezett vármegyés közigazgatás helyett először a székegyek mintájára kun székeket hoztak létre, majd jász és kun kerületek alakultak. Mivel a kun közösségek életében

A karcagi Nagykun millenniumi emlékmű sziluettje

a vezető tisztségeket betöltők eredetileg valóban kunok lehettek, ezért egyfajta identitáspolitika jellemezte ezeket a kun helységeket.

Gergely András szerint „a magyar történelem évszázadai alatt a kunok számára az egy tömbben élés volt a kun tudat megtartásának egyik előidézője. Az önlehatárolódásuk népsomszédjaiktól, a térbeli mozgás szabadsága mind hozzájárult a másságuk kifejezéséhez”.

A Jászkunság eladása, majd a terület visszaváltása, a redempció 1745-ben új erőt adhatott a kun identitás megtartásában, felerősödésében, ugyanakkor erre a területre többszöri migráció eredményeként az ország más területeiről római katolikusok érkeztek. A folyamat felerősíti a Hármaskerület törzsközségi lakosságának az elzárkózását az idegenektől és egyfajta kettős társadalmat hozott létre: a redemptusokét, akik részt vettek a Jászkunság földjeinek visszaváltásában, és így privilegizált helyzetből eredő személyi jogokat gyakorolhattak, és az irredemptusokét, akik nem tudtak hozzájárulni a terület visszaváltáshoz.

Mivel az egykori kun népesség már beleolvadt a magyarságba, így a kun származás nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható, bár születtek kísérletek többek között Kunszentmiklóson a kun leszármazás bizonyítására. Bolyó János jegyző 1790 körül összeállított egy Kun Liszta nevű iratot, melyben ötvenhatra tette a kunnak tartott családok számát, de később kiderült, hogy megállapításai tévesek. A kun származás azért sem bizonyítható, mert a török hódoltság alatt sokat szenvedett Kunság népe a XVI. század folyamán elhagyta a kunsági területeket, illetve közeli városokba húzódott, és sok helyen csak a visszatelepülők névsora található meg a Pentz féle 1699. évi összeírásból, melynek célja a Jászságban és a két Kunságban élő, adóra kötelezhető népesség számának felmérése volt.

A XIX. században már összefolyt a keletiesség tudata a kismemesség protestáns csoportjaiban, kapcsolódva az ellenzéki, nemzeti függetlenséget őrző hagyományokkal. Kedvezett a történeti hagyomány megőrzésének a mezővárosi helyzet, a lokális öntudat és a hagyományrendszer falusi szintet meghaladó kidolgozására.

A kun identitás vizsgálata szempontjából nem mellékes, hogy mást jelent kiskunnak és nagykunnak lenni. Ugyanis a török hódoltság utáni visszatelepülés során a Kiskunságba kevesebb, a Nagy-kunságba feltételezhetően több eredeti kun elem érkezett vissza és az ottmaradtak alkalmazkodtak hozzájuk. A „jászkun” pedig eredetileg politikai fogalom volt és csak utána került a köztudatba.

Bartha Júlia a kun identitást és kun tudatot együtt említi meg. Véleménye szerint a kun identitás fennmaradásának elsősorban kulturális okai vannak. A megállapítása a következő: „a kun tudat a magyar társadalmi tudat egyik része. A magyar kultúrába olvadt kun elem oly módon integrálódott az itteni hagyományokhoz, hogy közben az átmeneti rítusoknak köszönhetően megtartott olyan ősi, keleti, kulturális elemet, melyek hagyományozódva a mai napig fennmaradtak”.

Mint láttuk a fentiekben, próbáltam összegyűjteni azokat a tényezőket, folyamatokat melyek a kun identitás fennmaradásához vezettek és azt próbáltam vizsgálni, hogy a megkérdezettek esetében ezen tényezők szerepet játszanak-e az identitásuk felépítésében.

*

A KUTATÁSRÓL

A kutatás során tíz interjút készítettem, melyeknek száma alacsony ahhoz, hogy értékelhető adatokat kaphassunk a kun identitás megnyilvánulási formáiról, ezért egy tervezetnek kell tekinteni a további, a témával kapcsolatos kutatómunkához.

A kutatáshoz az interjúim során a beszélgetés menetétől függően négy-öt kifejtős kérdést tettem fel. (A megkérdezettek mind középkorúak voltak. Közülük két fő volt nő, a többiek férfiak.)

Elsőként kíváncsi voltam, hogy a megkérdezett személy rendelkezik-e kun felmenőkkel. Ha nem, akkor miért tartja magát kunnak. Illetve, hogy a családja történetéről mit tud az interjúalany, készítettek-e valaha családfát a felmenői. Itt a származástudat és az identitás kapcsolatát vizsgáltam. Másodjára az érdekelt, hogy milyen szimbólumokat kapcsol az illető a kunokhoz, és szerinte létezik-e egyáltalán magyar mentalitás, valamint ahhoz képest a kun mentalitás mennyiben tér el. Továbbá, hogy az illető ismeri-e a kunokhoz kapcsolódó szellemi és tárgyi kulturális emlékeket, vagyis a hasonlóság és különbözőség viszonyai mennyire fontosak az ille-

„Iloncsuk szabadsapat – hagyományos kun harcmódor Kunszentmiklósról”

tő életében. Továbbvezetve az előbbi témát úgy véltem, hogy a kunok identitása kun-magyar kevert identitás, ezért a kérdésekből arra is választ szerettem volna kapni, hogy az interjúalany hogyan viszonyul a magyarsághoz a kun tudata mellett.

*

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A megkérdezett tíz főből egy személy rendelkezik családfával. A többiek közül egy kivételével mindenkinek vannak redemptus felmenői. Náluk ez az egyik alap, amiért kunnak tekintik magukat, bár tudjuk, hogy a redempcióban nem csak kunok vettek részt, melynek bizonyítéka a helységenként a redemptusok névsorát tartalmazó, 1745-ből származó Liber Fundi [Földkönyv – a szerk.]. Az is ismeretes, hogy nem minden kun vált redemptussá. Viszont a megkérdezettek szinte mindegyike a redemptusságot összeköti a kun származással. A megkérdezett személyekből öt fő, akiknek mindkét szülője kiskunsági vagy nagykunsági, a többieknek az egyik szülője már nem a kunsági területekről származik, hanem többek között a Nyírségből, Erdélyből, ahol nem élnek kun közösségek, vagy legalábbis nem tudunk róluk. Az interjúalanyok esetében mindig a kunnak tartott szülőhöz kötődik az identitásuk. Ennek oka, hogy mindegyikük vagy a Kiskunságban vagy a Nagy-kunságban nőtt föl. Az egyik megkérdezett személy kiskunfélegyházi, ahova a török hódoltság utáni visszatelepülés során valójában jászok telepedtek meg. A városban a feltételezett kunok száma elhanyagolható, ő mégis kunnak tartja magát. Rendelkezik redemptus ősökkel, de családfá nem készült. Úgy tartja, hogy a redempciós terhek miatt a kunok nem tudtak figyelni arra, hogy az eredeti népviseletükben járjanak és a szokásaikat fenntartsák, de úgy véli, hogy van kontinuum kun népesség Kiskunfélegyházán, márcsak azért is, mert ők bizony reformátusok, a jászok pedig katolikusok. Az ő esetében tehát megjelenik a református tudat összekapcsolódása a kun tudattal, ami általános jellemzője a Kunság lakosságának. Az általam végzett kutatásban mindegyik fő református vallású, és mindkét szülője szintén ezt a vallást gyakorolja vagy gyakorolta.

Egy fő azt válaszolta a származást felmérő kérdésre, hogy egyrészt minden felmenője redemptus volt, de azért is kunok, mert kunnak néznek ki: „húzott szemük van” a szüleinek és neki is. Elmondása szerint „a kunok zömök testalkatúak és ellenállóak a betegségekkel szemben. Másképp hogy tudtak volna megmaradni ezen a lápos, szikes, barátságtalan tájon?”.

Hogy voltak-e egyáltalán a kunoknak a magyarságtól elkülöníthető antropológiai jegyeik, elsősorban Bartucz Lajos és Henkey Gyula vizsgálták. Henkey Gyula a fülöpszállási kun temetőt tárta fel. Vizsgálatai során a turanid, előázsiai és mediterranoïd típusra gondolta, hogy esetleg jellemző lehetett a kunokra, de bizonyítani nem tudta a magyarságtól eltérő fizikai jegyeket.

A „milyen kun szimbólumokat és tárgyi emlékeket tud felsorolni” kérdésre általában ugyanazok a válaszok születtek, melyek a témával foglalkozó könyvekben is megtalálható. Többek között a kunsüveg, árkaný, daku stb. A kunhalmokat többen említették mint a kunok jellegzetes temetkezési szokását, és a kunbabákat.

Szellemi terméként a kun verbunk, a kun nyelvemlékek, mint a Kun Miatyánk, a Petrarca-kódex. Elsősorban a Kun Miatyánk, ami a redempció során a legerősebb bizonyító eszköz volt a kunok szellemi hagyatékára és arra, hogy a kun valóban egy különálló nép a magyarságon belül. Úgy tűnik, hogy ez a nyelvemlék a köz tudatban mind a mai napig erősen él. Emellett több megkérdezett említette a vőfély személyének fogadását az esküvőknél, mint Bel-ső-Ázsiából hozott kun szokást.

Mint az az interjúból kiderült, kun szokásokat már nem tartanak a megkérdezett családjaiban, a kun verbunkot nem tudják táncolni, azonban több válaszadó, három fő is, a ló tartást nevezte meg a kun életmód és szokások legjellemzőbbjeként, és ők maguk tartanak is lovakat. Az egyikük egy hagyományörző egyesületnek is tagja, ők olyan rendezvényekre járnak, ahol a hagyományos kun harcmodorral ismertetik meg a Kunság népét.

Az egyik válaszadó elmondta, hogy vissza szeretné hozni a kun hagyományokat a mindennapi életbe. Ezen okból ellátogatott Mongóliába és megfigyelte a mongolok tradicionális közösségeinek életét. Úgy gondolja, hogy a kunok régen úgy éltek, mint a mongolok. Ez természetesen nem igazolható. Tehát az ő esetében megfigyelhetünk egy olyan folyamatot, ami leginkább a „sosem volt hagyomány” irányába mutat. Ezek szerint olyan szokásokat tulajdonít a kunoknak, melyekkel az adott nép nem rendelkezett, vagy legalábbis nem bizonyíthatóan. Ez a jelenség a tévesen újral alkotott hagyomány kategóriájába tartozik. A válaszadó elmondta továbbá, hogy a kun megmaradás útja az lenne, ha a kunok „újból nomád életmódot folytatnának és visszatérnének a természetközeli élethez, akkor az megoldás lenne a boldogságukhoz”. A válaszadó úgy látja, hogy „akár a kazak sztyeppére való visszatérés is lehetne megoldás, hogy a kunok megmaradjanak igazi kunnak”. Itt nagyon erős az „őshaza-tudat” jelenléte.

A kun mentalitás és a magyar mentalitás kérdésében a kunokról a magyarok által jellemzett tulajdonságokat sorolták fel. Például: a kun „makacs, nyakas, konok, kálomista, a sziken is megél”. Egyik válaszadó sem említette a kunok harcias, bátor természetét, holott ez volt évszázadokon keresztül a kunokról a leggyakoribb vélemény. Hiszen ez a nép – bizonyos megszakításokkal – nem volt adóköteles, viszont hadkötelezettséget kellett vállalniuk. Említésre került ugyanakkor, hogy a kunok összetartóak. Ez a tudat valóban végig kísérte a kunok magyarországi történetét, miszerint a magyar történelem viharos évszázadai során folyamatosan küzdöttek a privilégiumaik megmaradásáért, illetve a redempció is az összefogásuk eredményeképpen jött létre. A magyar mentalitás esetében határozottan negatív tulajdonságnak említik meg, hogy „összeférhetetlen, túl szerény, emiatt tart ott, ahol tart”. A magyarhoz képest a kun mentalitás elemeit egy kivétellel pozitívnak értékelik.

Három válaszadó úgy látja, hogy nincs különálló kun mentalitás. A két nép kultúrája közel azonos, csak néhány elemben tér el. Úgy gondolják, hogy a kunok azért alakítottak ki eltérő szokásokat, mert egy tömbben éltek, és a lokalitás szerepe volt fontos a kultúra teremtésnél, hagyományozódásnál.

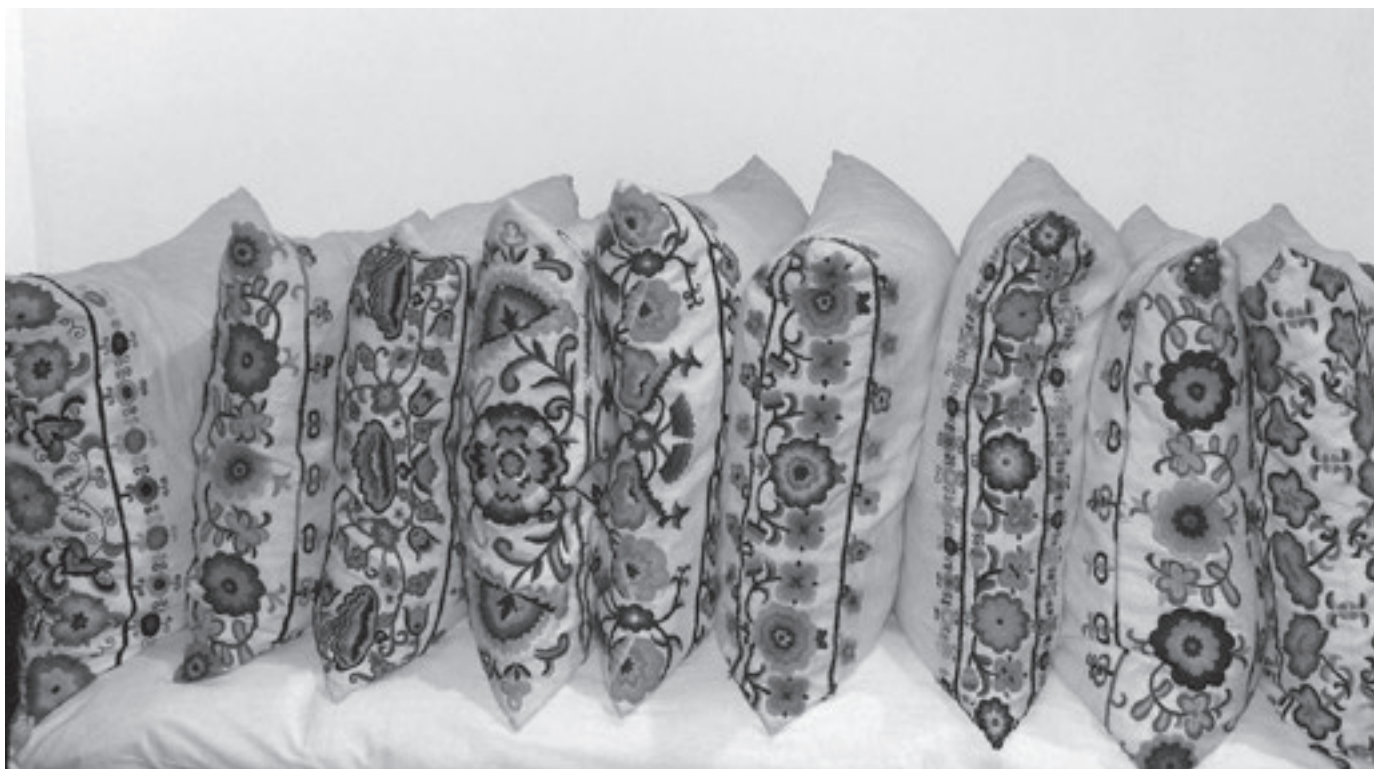

Kunbabák – Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark

A válaszadók úgy látják, hogy a kunoknak szerepe van a magyar kultúra és a magyarság további életének, sorsának alakulásában. A „kunok a legnagyobb magyarok” elmélet szerint a kunok hazánkba jöve a magyarság kultúráját, amely már inkább nyugati irányba kezdett elmozdulni az 1200-as évek közepén, keleti elemekkel gazdagították, mintegy keleti elemekkel felülrétegezték azt. Ezeknek a tárgyi és szellemi termékeknek a mai napig, ha nem is a használata, de legalább az emléke megmaradt a Kunság lakóinak tudatában.

Az egyik válaszadó szerint „a kunok sokáig voltak nomádok, sokkal tovább, mint a magyarok. Még a betelepülés után is sokáig ragaszkodtak a nomád életmódhoz, a vándorláshoz, a jurtában való élethez. Ez megmaradt a tudatunkban, és ezért vagyunk mások, mint a magyarok”. Itt a nomád sátor mint lakhatási mód és a vándorlás összetartozó fogalmakként kerültek elő. A jurtát mint kun tárgyi szimbólumot egy másik válaszadó is említette. A dolog érdekessége, hogy a honfoglaláskori magyarság is jurtalako népként szerepel a forrásokban, tehát ebben az életmódbeli sajátosságban megegyezik a két népesség. Több válaszadó említette, hogy kun szimbólum a pusztá, a síkvidék. A hortobágyi, kiskunsági pusztát magyaros tájnak szoktuk tartani, de valójában ezen a területen eredetileg kunok telepedtek meg, és ők lakták be az alföldi, szikes tájat. Tehát egy eredetileg magyaroknak tartott tájat a Kunság lakói kun tájnak tartanak, mert úgy gondolják, hogy a kunok élnek azokon a területeken. Egyik interjúalany a ménest és a szürkemarhát is kun szimbólumnak tartja. A magyar szürkemarha eredetileg a kunokkal érkezhetett hazánkba, így az valóban a kunoknak tulajdonítható.

Több válaszadó is megemlítette, hogy a kunok már asszimilálódtak hazánkban, de a szokásaik, identitásuk révén él tovább a kun név, és fontos, hogy legalább az identitás fennmaradjon. Tehát, az elmondottak alapján úgy értelmezhetjük, hogy a kun identitás valóban kevert identitás. A magyar és kun identitás elemei kapcsolódnak egybe.

Hímzett párnák – Györffy István Nagykun Múzeum (Karcag)

MEGÁLLAPÍTÁSOK

Bár az elkészített tíz interjú alapján mélyebb összefüggéseket nem lehet megállapítani, de a következő észrevételeim vannak.

- A vizsgált kun identitás esetében a református, mezővárosi, paraszt-polgári tudat összefolyik, szervesen összetartozónak tűnik, ezzel együtt az erős redemptus tudat, a kun származástudat összekapcsolódik az identitással. A redemptus tudat keveredik a törzsököség tudatával. Véleményem szerint, mivel a Jászkunország társadalma sok feudális vonást megtartott az újkorban is, és a társadalom meghatározó alakjai (például a kunkapitányok) általában valóban kun eredetűek voltak, igazodási alapot jelentettek a többiek számára, ezért a népesség többi tagja hozzájuk akart hasonlítani. Így a végén már a betelepültek leszármazottai is kunnak tartják magukat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartha Júlia:** *Kun identitás. A magyarországi kunok identitásának megnyilvánulásai a 21. század elején.* In: Kőrösi Csoma Sándor és a népek önazonossága. Kőrösi Csoma Közművelődési Egyesület, Sepsiszentgyörgy, 2011.
- Bellon Tibor:** *Nagykunország.* Gondolat, Budapest, 1979.
- Erdei Ferenc:** *A magyar paraszttársadalom.* In: Erdei Ferenc: *A magyar társadalomról.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. (87-168.)
- Gergely András:** *Etnikai tradíciók egy kisvárosban.* In: *Kultúra és közösség.* 1989. 1. szám. (100-112.)
- Henkey Gyula:** *A fülöpszállási kunok antropológiai vizsgálata.* Népkutató Füzetek, Kecskemét, 1961. 2. szám.
- Mándoky Kongur István:** *Kunok és magyarok.* Molnár Kiadó, Budapest, 2010.
- Órsi Julianna:** *A redempció szerepe a Jászkunország fejlődésében.* Karcag-Túrkeve, 1995.
- Peterdi Vera:** *Kun származástudat a 20. században. Esettanulmány Kunszentmiklósról.* In: Hofer Tamás szerk.: *Magyarok Kelet és Nyugat között, a nemzettudat változó jelképei.* Balassi Kiadó, Budapest, 1996. (209-216)
- Pulay Gergő:** *Az identitás: kategorizáció és identifikáció.* In: *Anthropolis* 3. évf. 1. szám, 2006. (202-205.)
- Tálas István:** *Kiskunország.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.

- A földrajzi környezet, a Kunságban történő tartózkodás elősegíti a kun identitás meglétét. A Kunságba máshonnan beházasodók hatása a megkérdezett személyek szerint nem volt olyan erős, mint a helyben lakóké.

- Újraalkotott hagyományképzés: a XXI. század elejétől kezdődően a globalizált világban az emberek számára fontossá vált a közösséghez való tartozás tudata. Mivel a Kunságban valóban a kun hagyományok továbbélése a jellemző, így a lakosság ezeken a hagyományokon keresztül próbálja a népszokásokat újra feleleveníteni és gyakorolni. Ezzel együtt a kun hagyományoknak az írott források alapján lehet kontinuitása, de az nem volt olyan meghatározó az évszázadok során, mint amennyire a mai hagyományőrök próbálják azokat megjeleníteni. A kun identitás felerősödése, megléte véleményem szerint kapcsolódik a magyarságtudat és a magyar hagyományok őrzésének az újraéledéséhez, így – szintén az én megítélésem szerint – a Kunszövetség tevékenysége a revival jelenségek körébe tartozik.

- Megfigyelhető a tévesen újraalkotott hagyomány jelensége is. A kunok mongolokkal való azonosságának a tudata téves, hiszen a kunok a mongolok elől menekültek hazánkba. A két nép összemosása annak a téves történelemszemléletnek az eredménye, miszerint minden sztyeppe-i lovas-nomád nép kultúrája megegyező volt. Itt kell megemlíteni, hogy amíg a magyar ligetes sztyeppe-i és félnomád nép volt, addig a kun száraz sztyeppe-i és teljesen nomád.

- Véleményem szerint különbség van a két Kunság identitása között is. Nem véletlen, hogy a Kunszövetség Karcagon, a Nagykunországban alakult meg, és ezen a területen sokkal több a kun hagyományokat őrző rendezvény. A Kiskunországba a török uralom után kevesebb kun elem települt vissza, illetve a fent említett Kiskunfélégyháza esetében jászok telepedtek meg, ezért feltehetően nem tudtak olyan erős kulturális hatást gyakorolni a nem kunokra, mint a másik területen. A Kiskunországban az egyéni identitás az erősebb, a Nagykunországban pedig kollektív identitásként maradhatott meg a kun tudat.

Kép és szöveg:
Werschitz Annamária

KACSIREK OTTÓ

SZÁRNYAK ÉS GYÖKEREK (EMESÉNEK)

*„Erdély körül van kerítve,
mégis kimegyek belőle...”*

(népdal)

A hogy kilépett az ajtón, azonnal meglegyintette a völgy hús levegője, s így szorosabbra húzta magán a vállaira hevenyészve ráterített kardigánt. Pillantása a horizontra vetődött, ahol az áprilisi hajnal éppen vörösbe öltöztette a dombok kéklő sziluetteit. Végigsétált az udvaron, magába szívta a megújuló természet felszálló páráit, melyet az ébredező szellő összevegyített az istállók és disznóólak kigőzölgéseivel. Más, talán szagnak titulálta volna ezt a sajátos elegyet, de az Ő szívéhez közel állt ez az illat, hiszen szorosan hozzátartozott a falu mindennapjaihoz, a szülőföldhöz, és nem utolsósorban, gyermekkorához.

Sok éve már, hogy háta mögött hagyta ezt a világot, minden átkával és áldásával egyetemben. Az útra csupán egy táskányi holmit, s melléjük még egy anyni reményt csomagolt, hogy ott, mindentől és mindenkitől távol, ami valaha is kedves volt neki, megkezdhessen egy új, s talán az eddiginél élhetőbb életet. Azért, ha csak tehetette, hazajárt. Otthonról haza, ahogy ezt egy kesernyés mosoly kíséretében szokta emlegetni. Ám akárhányszor tért is vissza, mindig megdöbbenette az a változás, melyen távolléte alatt a falu ment keresztül. De Istennek hála, volt, ami megmaradt olyannak, amilyennek emlékezete őrizte meg. Szeretettel simított végig a szülői ház falán, számba véve az ismerős repedéseket, a megvetemedett, száznál is több évet megélt ablakkereteket, majd tekintete megakadt a verébdeszkák alatt üresen árválkodó fecskéfészkeken. Már régen itt kellene lenniük, gondolta, de mire is számíton az

ember egy olyan faluban, ahol tíz-husz temetésre jut egy keresztelő.

Kitárta az utcaajtót, mely hangos nyikorgással tiltakozott a korai zaklatás ellen, majd kilépett a hídra. Az utca csendes volt, csak a sánc csordogáló vize fecsegett magában, ahogy át-átbukdácsolt a medrét tarkító köveken. Régen ez is sokkal mélyebb volt, gondolta. Emlékezetében még élt egy eset, mikor gyermekeként bújócskát játszottak, s ő az egyik híd alatt rejtőzött el. Ekkor talált rá arra a rozsdás pisztolyra, amit aztán nagy büszkén mutogatott körbe a többieknek. Már azon törték fejüket, miként is lehetne megtisztítani és kipróbálni valahol, mikor egy felnőtt észrevette mesterkedésüket. Hamarjában elvette tőlük a fegyvert, majd egy használaton kívüli kútba dobta. Még szerencse, gondolta, hiszen olyan idők jártak akkoriban, mikor még a használhatatlan, rozsdás pisztolyokat sem volt tanácsos megtalálni, nemhogy megtartani.

Talán nem tudatosan tette, de az alszeg felé vette az irányt. A meredeken lejtő utcán úgy hallatszottak lépteinek koppanásai, mintha azok jóval megelőznék őt. Talán nem is az én lépteim hangjai ezek, gondolta, talán azoké, melyek még régről maradtak itt, s melyeket mementóként őrzött meg az utca csendje. Néptelen udvarok, zárt szemű házak előtt sétált el. Némelyiket már derékig belepte az ég felé kapaszkodó gyomok szövevényes hálója. Tetejüket megroggyantva, tapasztásukat nagy foltokban elengedve várták végső pusztulásukat. Szinte minden harmadik ház üres, sóhajtott magában. Arról hallott

ugyan, hogy néhányan számításba vették a hazaköltözés lehetőségét, sőt, olyan hírek is eljutottak hozzá, hogy Kolozsvárról is akadnak érdeklődők, akik házat vennének a faluban, de ez az adott helyzetben, az adott körülmények között, teljességgel hihetetlennek tűnt.

Időközben a templom kapujához ért. Felsétált a csorbult lépcsőfokokon, majd tett egy próbát a templom ajtajával, ami csodák csodájára engedett. Leült az egyik kopottas padra. Tekintete végigpásztázta a beázásoktól foltos mennyezet kazettáit, megpihent az úrasztalán, a festett karzaton, s az idő hámlasztotta falakon, melynek repedéseiből, egyszerre mint ha a múlt emlékei kezdtek volna előszivárogni. Elfeledettnek hitt arcok bukkantak elő elméjének rejtett zugaiból, s lassanként már el is tudta helyezni őket a padokban, aszerint, hogy ki hol foglalt helyet a valamikori istentisztelet alkalmával. Pillantása végigsiklott a hímzett falvédőkön, melyeket emléképpen adományoztak a konfirmálók a templom javára. Sorra olvasta a rajtuk szereplő neveket. Akárha egy hiányleltár tételei lennének felsorolva, cifra, és gondosan kivarrott betűkkel, gondolta. Gondolatban megpróbálta követni, kiket, s hova sodortak az élet viharai. Voltak, akiket csak a közelben lévő városokig, falvakig, olyanok is akadtak, akik, a most közös hazájukként emlegetett országig merészkedtek, de jutott belőlük ennek a széles világnak még a legtávolabbi pontjaira is. Mára, talán nem is maradt semmi más, ami összeköthetné őket, mint a szülőföld fel-felvillanó emlékképe, s ennek a málladozó templom harangjának képzeletbeli kondulása, ahol egykor mindnyájukat keresztvíz alá tartották, s ahol bizonyosságot tettek Krisztus és Isten egyháza mellett. Hiszen sokuknak már a szülei is kiköltöztek a templom körül elheverő, és egyre terebélyesedő temetőbe, gondolta komoran.

Felállt, és kibaktatott a sírok közé. Ahogy nézegette a régi és újabban állított fejfákat, sírköveket, néhány verssor kezdett motoszkálni fejében:

*...magam előtt láttam a nagy szétszórattatást,
azokat, kik távol remélték az élhetőbb életet,
de álmodni a végsőt, mégis haza vágytak,
hisz' minden oda térül vissza, ahonnan vétetett...*

Hiába, van, aki már csak így tér haza, ötlött fel benne keserűen a gondolat. Megkerülte a templomot. Innen már rálátott arra a földdarabra, melyet egykor ők dolgoztak meg. Szép, napsütötte lejtőn terült el, ahol mindig mézédese, és akár két ökölnyi nagyságúra nőttek az ott termelt paradicsomok. Csak ne a csorgóról kellett volna a vizet felhordani az öntözésükhöz, mosolyodott el magában az emlék hatására. De azért megérte, azóta sem ettem olyat, de még hasonlót sem, milyen jól is esett az egy szelet zsíros kenyér vagy akár egy darab szalonna mellé.

A telken állt egy közel kétszáz esztendeje, még ük-ajja által ültetett cseresznyefa is. Ez alatt pihentek meg, ha a kapa már megszibogtatta a derekukat, s erről lakmároztak jóízűen a gyümölcsérések idején. De nem csak egy egyszerű fa volt ez. Valamikor, a történelem előtti korokban, mikor nyiladozni kezdett az emberi értelem, válaszokat keresve az őt körülvevő világ által felvetett kérdésekre, az ehhez hasonló fák miatt alakulhatott ki az életfa, a világfa jelképe. Ennek a fának is nagy jelentősége volt, legalábbis a család történetében. Mindenkinek megvolt a saját ága, s rajta a saját helye. Oda kapaszkodott fel a szülőkkel, nagyszülőkkel, hogy a munka végeztével, vidám beszélgetéssel múlassák az időt, s gyermekként is ezen játszottak, ha erre vitt az utuk. S mintha a fa érezte volna az idők változásában betöltendő szerepét, valahányszor a családból elragadott valakit Szent Mihály lova, egy ága mindig vele halt. Vagy a nagyidő szakította le, vagy csak egyszerűen magától száradt el. Utolsó ottjártakor, már csak néhány ágát himbálta a szél szomorúan, s akkor Ő odasétált hozzá, és törzsét átölelve keserves zokogásba kezdett. Siratta mindazokat, akik már elmentek, akiket ismételten itt kell hagyjon, siratta ezt az egész halódnál látszó világot, az életét, önmagát. S most, hogy ilyen távolról nézte a fát, azt, ami még megmaradt belőle, megint elfogta a hiábavalóság, a veszendőség érzése.

Egy alkalommal, párjával Horvátországban jártak. Kirándulásaik során eljutottak egy elnéptelenedett hegyi településre is, s ahogy az üresen kongó házak között sétáltak, amint falu gazdátlanságában roskadozó temploma előtt megálltak, önkéntelenül is párhuzamot vont a település, és saját szülőfalujának lehetséges sorsa között. Elrettent saját gondolataitól. Ez soha nem történhet meg, gondolta akkor, és messzire úzte magától ennek a szörnyűségnek még a lehetőségét is. De mégis, volt ott valami, ami egy életre beleégette magát a lelkébe, s az egy kivénhedt, ágas-bogas olajfa képe volt. Az otthoni cseresznyefa jutott eszébe. Vajon, ehhez a fához is vissza-visszajár valaki, hogy törzsét átölelve sirassa mindazt, amit maga mögött hagyott? Akad-e valaki, aki ide tér vissza, kétségbeesetten kutakodva egyre vékonyodó gyökerei után, melyek, ha gondolatban is, de ide kötik, ehhez a rögös, szikár földhöz, örök és soha el nem szakítható köteléket képezve? Ki tudhatja?

Szótlanul indult hazafelé. Ám ahogy az utcán felfelé bandukolt, egyre több helyen nyíltak meg az ajtók, mozgással teltek meg az udvarok. Ismerős mosolyú arcok köszöntek rá, és néhány házból gyermekek önfeledt kacagása szűrődött ki, s ahogy belépett házuk kapuján, egyszerre fekete fehéren megcikkant a levegő. Fecskék szelték át meg át az udvart, majd felröppentek a verébdeszka alá, és hangos csivitelés közepette elfoglalták eddig magányosan várakozó fészkeiket...

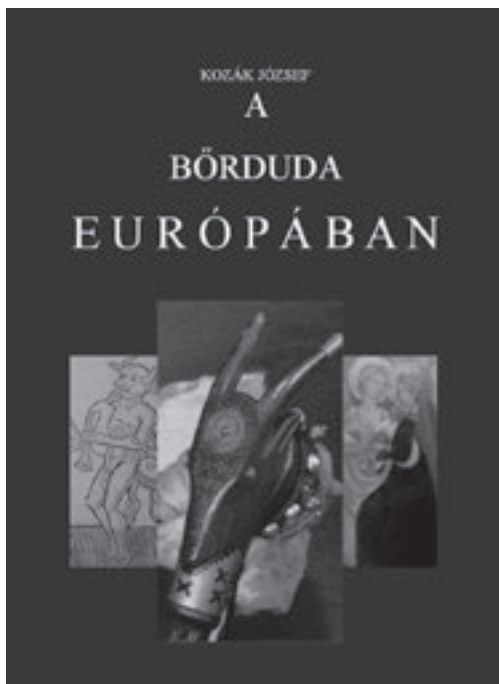
A bőrduda Európában

Kozák József, Vácduka, 2020

Kozák József – magánkiadásban megjelent könyvének borítószovege szerint – az ezerkilencszázhetvenes években kiteljesedő „Nomád nemzedék” mozgalom művészeként élen járt a magyar dudahagyomány újjáélesztésében. Múzeumi példányok mintájára hangszereket készített és régi felvételekről újratanulta az évezredek magyar dudazenét. Kárpát-medencei gyűjtései során megismerte a magyar duda rokonait is, ezért tanulmányozni kezdte a bőrduda múltját, eredetét. A szerző több évtizedes kutatómunkája eredményeit összegzi kötetében, amelyből az alábbiakban a bevezetőt közöljük, néhány képszemelvény kíséretében. [Vásárlási lehetőség: kozak.jozsef@invtel.hu; +36.30.4893522; www.pipemusic.hu/kiadvanyok.html]

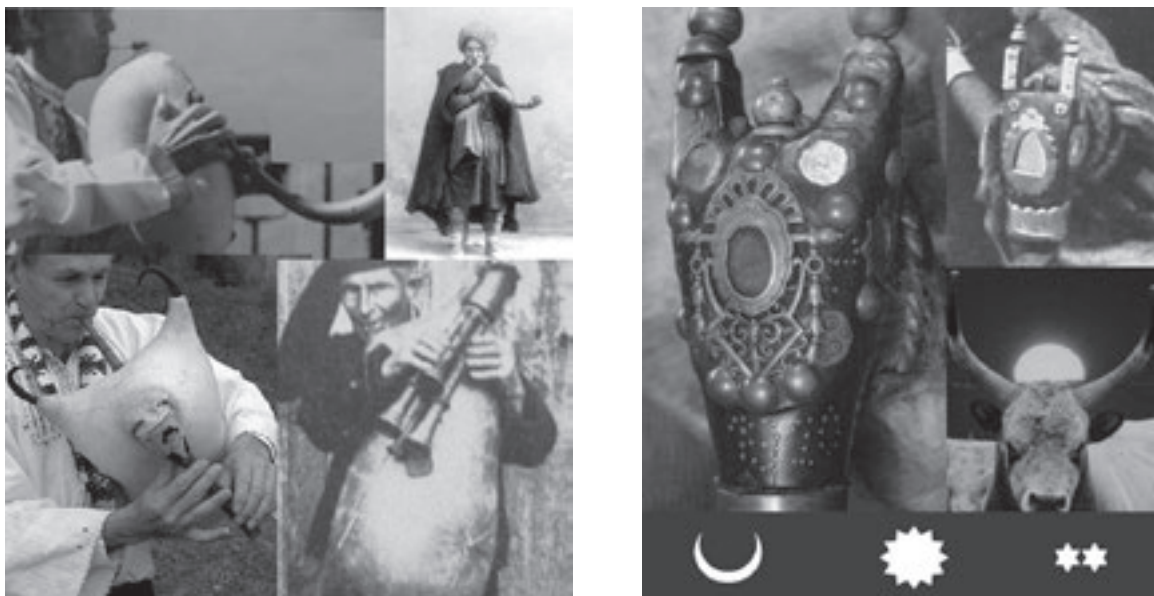
A bőrduda iránti érdeklődés az elmúlt évszázadban jelentősen megnövekedett, az utóbbi harminc-negyven évben pedig minden korábbit fölülmúlt. A századforduló idején már alig akadt nemzet Európában, amelyik valamilyen formában föl ne élesztette volna rég elfeledett bőrdudahagyományát. A szerencséseknek nem is volt szükségük újjáélesztésre. Volt, ahol a bőrduda hangja sohasem némult el, másutt pedig igyekeztek a modern hangrögzítő eszközök bevetésével konzerválni a perifériára szorult hagyományt, vagy megfakult fóliánsok alapján rekonstruáltak néhány évszázaddal korábban használt hangszereiket. Napjainkra mind a bőrdudatípusok, mind az azokon játszó zenészek száma örvendetesen megszaporodott.

Már a legkorábbi idők óta nagy erővel kutatják – szakemberek és műkedvelők egyaránt – a hangszer

eredetét, kialakulásának vélhető helyét, idejét és módját. Az eddigi eredmények nem hoztak sok sikert. Ennek

okát egyebek között abban láthatjuk, hogy nem jó helyről, és nem jó irányban haladtak a kutató próbálkozások. Így például kimaradt a vizsgálódásból az a közép-európai műveltség, ami az utolsó jégkorszak óta jelen van sajátos nyelvvél és már a kőkorszakból adatolható írásbeliséggel. Ez a kultúra az elmúlt évezredek során folyamatos kapcsolatban állt a kelet-európai és nyugat-ázsiai kultúrákkal, része volt annak a sztyeppe műveltségnek (szkíták, hunok), aminek Európa például a lovas kultúrát köszönheti. Ezt a hiányt feltétlenül pótolni kellett, hiszen a hun-magyar kultúrkörben találjuk meg azokat a legkorábbi próbálkozásokat, amelyek nélkül a bőrduda nem alakulhatott volna ki. Nagyon sok energia ment el annak bizonygatására, hogy a bőrdudák genetikus kapcsolatban állnak az ókori kultúrák széttárt szárú kettőssípjával. Közismert és el-

Hólyagduda-család – A hólyagdudák tömlője a mellkas előtt helyezkedik el, így a befújt levegő közvetlenül a sípok felé irányul. A bőrtömlős dudák legkorábbi változatai ezt a sajátosságot megőrizték. • **Dudafejek** – Amikor az állatbőr tömlők a hón alá kerültek szükség lett a dudafejre, hogy a bőr nyaki része ne törjön meg. A dudafejbe ezért derékszögű légjáratot fűrtak. A faragó pásztorok a dudafejet mitikus szarvas-állattá mintázták (bak), ami az égiteszek jelét magán viseli, akár a mesebeli napos-holdas paripa. A homloktükör a nap szimbóluma, a szarvak végén lévő gömbök a szilaj bikára utalnak, amelynek szarva a fekvő holdsarlót idézi, a szemek pedig csillagokként ragyognak.

Szabott-varrott tömlők – Európa nyugati felén méretre szabott tömlők voltak szokásban, amihez a derékszögben megtört dudafej már nem volt előnyös. Ezek helyett kiegyenesített dudafejekre tértek át, amelyeket eleinte ember- és állatfejekkel díszítettek. Ma már a szimpla sípszárat tartalmazó dudafejek esztergált hengerfejékké egyszerűsödtek.

Kozák József

terjedt tévedés ez. Néró császár nem játszott bőrdudán.

Az alaposabb vizsgálat kimutatta, hogy a széttárt szárú kettőssípok fejlődésük végső fázisában az ún. szabályozott rezgésű nyelvsípok csoportját alkották, amelyek nem építhetők be a bőrdudába (oboa- és klarinétféle sípok).

Vagyis a bőrdudák kialakulása ezektől függetlenül történt. Mégis, a bőrdudákat rendszerbe foglaló tipo-

lógiák a rég elavult mintát vakon követik még napjainkban is.

Közelebb juthatunk a valósághoz, ha a már jól ismert európai dudatípusok mellé odatesszük a kevésbé ismert, vagy félreértelmezett változatokat is, amelyekkel jócskán színesíthetjük a palettát. Így nagyobb figyelmet kell fordítani az ún. „primitív” dudák felé, amelyek archaikus változatai valóban genetikus kapcsolatban álltak és állnak a szimpla nyelvsípos kettőssi-

pokkal, amelyek máig megmaradtak szabad rezgésű nyelvsípnak. Ez alapfeltétele a bőrduda használatának.

Ez a munka kísérlet arra, hogy meg tudjuk, a bőrduda kialakulásának kérdését más szempontból vizsgálva milyen eredményre juthatunk. Az eltérő kiindulásból természetesen a megszokottól eltérő végeredmény született, amit azonban a logika vastörvényei éppen eléggé alátámasztanak.

Kozák József

NÉPMŰVÉSZET MESTERE DÍJ 2020

Bocsi Éva baba- és viseletkészítő népi iparművész | Gulyás Magdolna hímző népi iparművész | Györgyicze András népzeneész
Józsa János fazekasmester | Kovács Alajos fafaragó népi iparművész | Sasvári János József fafaragó, bútorfestő népi iparművész
Tankó Anna „Csukuj” táncos | Türi István népzeneész | Újvári Sámuel táncos | Zsoldos István táncos

NÉPMŰVÉSZET IFJÚ MESTERE DÍJ 2020

Juhász Dénes zenész | Kovács József és Kovács-Jelinek Emese néptáncosok | Mundrusz Anett viseletkészítő
Slíz Róbert harangöntő | Tóth Gyula zenész

MARTIN GYÖRGY-DÍJ 2020

Bali János néprajzkutató | Istvánfi Balázs népzene tanár | Tötszegi András néptáncgyűjtő | Virágvölgyi Márta népzeneész, hegedűtanár

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY-DÍJ 2020

Bogyiszlói zenekar – Mihalovics Zsolt, Bartha Zalán, Orsós Zoltán, Kovács Ferenc, Orsós Tibor, Debreceni István, Kovács Pál

MAGYAR ARANY ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT) 2020

Halmos Attila népzeneész, zenetanár | Kovács Marianna, a Honvéd Együttes művészeti titkára
Hetényi-Kulcsár Klára Judit táncművész | Raffai Judit néprajzkutató, egyetemi tanár

MAGYAR EZÜST ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT) 2020

Lendvai Károly, a Duna Művészegyüttes világosítója | Dusa Gábor fotográfus, újságíró

MAGYAR BRONZ ÉRDEMKERESZT (POLGÁRI TAGOZAT) 2020

Török János, a Palócföldi Népi Iparművészek Egyesületének elnöke

A kamera mögött

A folklóvilág rögzítője, Török Béla

Több ezer videó az elmúlt közel tíz év népzenei, világzenei eseményeiről: a HUNGARIAN and other TRADITIONS YouTube-csatornán fesztiválok, táncelőadások, koncertek elevenednek meg. A csatorna készítője Török Béla – vagy ahogyan a felvételeken is szerepel, Oldboy. Elhivatottan, de nem hivatásszerűen járja a koncerteket, fesztiválokat, és naponta oszt meg videókat a Kárpát-medence és a világ sokféle zenéjéről, táncáról. Török Bélával külföldi nézettségéről, a YouTube népdalfelismerési nehézségeiről és egy szerencsés eltévedésről beszélgettünk.

– Mióta készít videókat?

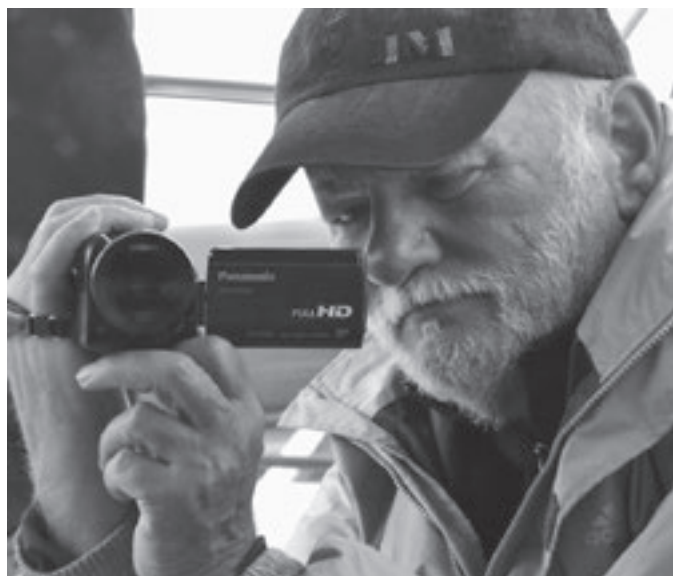
– Mindig szerettem felvenni, ami körülöttem zajlik. A YouTube csatornán fent vannak ezek is, utazós videók és több hajós is. A természetfilmzés úgy kezdődött, hogy a gyerekek padlásszobájának a könyvespolcára beköltözött egy rozsdafarkú pár. Fészket raktak, én pedig videón rögzítettem az egészet, odáig, amíg az utolsó fióka is elhagyta a fészket. A nejem biztatására beküldtem a kisfilmet a Pusztaszeri Természetfilm-fesztiválra, és közönségdíjat nyertem, majd később néhány amatőr pályázat fődíját is megkaptam. Ma is készítek természeti témájú filmeket, van például egy „Vadállatok a ház körül” című sorozat a csatornámon – népzenei aláfestéssel.

– Hogy született meg az első népzenei felvétel?

– Tizenhárom évvel ezelőtt kirándulni mentünk a feleségemmel. Ekkor még nem volt GPS, elnéztünk egy keresztződést, és betévedtünk egy faluba, Bozsokra. Fiúk-lányok népviseletben, szólt a zene, szüreti mulatság volt. Végül maradtunk, és felvettem videóra a falunap programjait. Szeretek vidám embereket videózni. A folklóvideózásának nagy előnye – más témájú felvételeimmel szemben –, hogy nem kell alá szabad felhasználású zenét keresgélni, itt adva van a népzene.

– Mikor indult a YouTube-csatorna?

– Az első videót 2007-ben tettem közzé. Azóta egész évben járom az országot, Nyíregyházától Kapuvárig. Vanak nagyobb rendezvények, amikre rendszeresen megyek, ilyen a Békéscsabai Országos Szólótáncfesztivál, ennek az ifjúsági változata Egerben, vagy a Szolnoki Országos Néptáncfesztivál és a Táncháztalálkozó.

– Mivel foglalkozott korábban?

– Villamosmérnökként dolgoztam egy német cég itthoni leányvállalatánál automatizálási területen, majd saját vállalkozást vezettem. Ipari berendezések vezérlésével foglalkoztunk.

– Honnan a kötődés a folklóhoz? Táncolt, zenélt korábban?

– Korábban sosem foglalkoztam népzenevel – eltekintve néhány furulyázási és hegedűlési kísérletől. Mikor nyugdíjas lettem, valami elfoglaltságot kerestem. Nem a népi kultúra iránti elhivatottságból kezdtem videózni, hanem passzióból. De az évek során azért ragadt rám valami,

már meg tudom különböztetni a rábaközit a somogyitól. A videók leírásánál mindig a műsorfüzetre, konferálásra hagyatkozom, nem tippem a tájegységet. Mindig szerettem volna jól táncolni, énekelni, zenélni, de nincs hangom meg hallásom, így aztán felveszem azokat, akik mindezt tudják, és a kamera mögött csodálom őket.

– A csatorna neve is jelzi, hogy nem csak magyar népművészetre lehet számítani: HUNGARIAN and other TRADITIONS.

– Járok például a Summerfestre, amit három kisváros szervez (Ráckeve után most Szigetszentmiklós, Százhalombatta és Tököl), ez egy nemzetközi fesztivál. Idén elvéve voltak külföldi fellépők a járvány miatt, így a hazai nemzetiségi táncok és népzene kapnak nagyobb hangsúlyt.

– *Külföldről is nézik a videóit?*

– A YouTube statisztikája szerint a nézettség fele itthoni, utána Románia tizenöt százalék, majd Mexikó, az Amerikai Egyesült Államok, Németország, Szlovákia, Szerbia a sorrend. Sok külföldi magyar írt már köszönő kommentet. Összességében hamarosan elérkezik a csatorna az ötvenmilliomodik megtekintéshez és a negyvenzredik feliratkozóhoz.

– *Hogy néz ki egy felvétel?*

– Úgy videózik, mint egy néző, a közönség soraiból, lehetőleg az első sor jobb széléről. Sokan erről ismernek meg, hogy én vagyok, aki a színpad sarkáról videózik. Ez nem egy koreográfusi nézőpont, de ha beülnék középre, akkor vagy az előttem ülők volnának a képben, vagy a mögöttem ülőket zavarnám. Szeretek közről videózni. A sarokpozíciónak persze hátránya is lehet, ha a koreográfus elfelejti, hogy nem csak közepe van a nézőtérnek. Tettek már le elem egy szótessel padlóig letakart asztalt. A videó: percekig egy, az asztalon égő gyertya, majd a végén egy pántlikás fejecske elfújja a gyertyát. A zene jó volt.

– *Mennyi időt tölt a videókkal?*

– Egy koncert körülbelül egy heti munkát jelent. Volt már kétszáz felvétel is raktáron. Fontos a raktárkészlet, mert ebből lehet válogatni, változatos műsorfolyamot összeállítani. Minden reggel felteszek egy új videót a YouTube-ra, az előző napit pedig a saját Facebook-profilomra, illetve néhány tematikus Facebook-oldalra. A covid járvány alatt nagyon lecsökkent a készlet, de most is megyek, ahova tudok, most talán még nagyobb az érdeklődés a koncertfelvételek iránt.

– *Vannak felkérések?*

– Többnyire magamtól megyek, de van, hogy hívnak, például a Táncháztalálkozón minden évben számítanak rám. Homokbödögén van egy kis kamaratánc-fesztivál, oda is mindig meghívnak. Nemrég volt a Tizenkét banda koncertje a Fonóban, előtte kérdezték a zenészek, hogy ugye megyek. Volt, hogy táncgyűttes keresett meg. Teljesen amatőr videó vagyok, sosem fogadok el semmilyen fizetséget, ha az üveg bort, CD-t vagy a táncgyűttéstől kapott pólót nem tekintjük annak. Engem nem lehet megbízni videózással – de meg lehet rá kérni.

– *Ismer még olyat, aki rendszeresen rögzíti a folkló világ eseményeit?*

– Rengeteg alkalmi feltöltő van a neten, de akik hobbiszerűen, naponta osztanak meg saját felvételt, kevesen. Megemlíthetném például Málnási Pált Kolozsvárról. A videózásban Zagyai Lajos volt az ikon, ő néhány éve sajnos meghalt. Rengeteg felvétele van az interneten népművészeti műsorokról, koncertekről, táncházakról.

– *Akad már problémája feltöltött videó miatt?*

– A csatornámon jelzem, hogy aki érintett, és észrevétele van, írjon. Vettem már le videót kérésre. Ha kritikusként érzem a dolgot, akkor megosztás előtt elküldöm a felvételt engedélyezésre. A YouTube csatornámon a bevételszerzés nincs bekapcsolva, azért is, hogy ne jelenjenek meg reklámok lejátszás közben. A YouTube-nak viszont van egy tartalomfelismerő rendszere, ahová az egyes kiadók beküldenek a lemezeikről hangmintákat. Ha a rendszer a feltöltött videón felismerni véli az azonosságot egy mintával, akkor alapesetben reklámokat jelenít meg rajta, és az abból származó bevételből a minta beküldőjének fizet. Na de mi van akkor, ha népzenei dalról van szó? A népzenei dallam közkinccs, tehát nem lehet rá szerzői jogot szerezni, csak egy konkrét interpretációra. Tehát a dolog rendben van, ha a táncelőadás alatt a kíséret egy védett CD-ről megy. A probléma ott van, hogy a rendszer azt még nem tudja megállapítani, hogy a népzenei dallam a mintaként leadott CD-ről szól-e, vagy egy másik zenekarnak ugyanazt a népzenei motívumot feldolgozó előadásáról van-e szó. Így aztán a videó után olyan kap pénzt, akinek az adott előadáshoz semmi köze, aki meg a videón zenél, az csak a reklámot. Eleinte reklamáltam, a YouTube el is fogadta, de aztán arra gondoltam, hogy így is népzeneészeknek hoz ez bevételt, és hosszabb távon talán kiegyenlítődik.

– *Miről készítesz felvételt legszívesebben?*

– Tánchról... Már a nézésétől is fiatalabbnak érzi magát az ember. A táncfesztiválok nagyon jók videózni, és persze a kötetlen táncos eseményeket is, a táncházakat is. No meg a népdalénekeseket, róluk külön egyéni listákat vezetek a csatornán. Igazából nincs kedvenc.

– *Jár külföldi fesztiválokra, koncertekre?*

– Jöttek már oda hozzám azzal, hogy látják, járom a világot – mire mondtam, hogy én nem járom a világot, a világ jön ide.

G. Szabó Sarolta

(ritmuseshang.blog.hu – 2020. október 12.)

Tisztelgés Dsupin Pál előtt

Ötvenhét éve született Dsupin Pali. Teremtője bőven ellátta talentumokkal: egy tarisznya zenei tehetséggel, okossággal, szépre való fogékonysággal, ember- és hazaszeretettel, a népzeneész életút talentumaival. És ha mindez nem lett volna elég a felismeréshez – vonzásnak ott voltak az idős falusi mesterek talentumai: gyönyörű zenéjük, sajátos gondolatviláguk, emberségük, hűségük, hazaszeretetük. Pali tehát rálépett a neki szánt útra, és a nyaláb furulyát már maga készítette el a tarisznyába.

A ki vele volt az életút kezdetén is, tudja, hogy nem volt ott semmi bizonytalanság, ingadozás: a talentumok lökték, a pásztorság zenéje pedig ellenállhatatlanul vonzotta pályájára, hogy összegyűjtse a magyarság régebbi zenei hagyományát – érdeklődésből, szeretetből, és mindig a megmentés szándékával is. „Mit csinál nálad ez az ember?” – kérdezték a szomszédok egyik nagy mesterünket, Karácsony Lázárt Gyimesben. „Zenét szeresz” – válaszolta Lázár, aki ritkán véti el a szög fejét. Evvel a „szerzeménnyel” tartott aztán a népzeneész Dsupin Pali tükröt szeretett nemzete elé, hogy a szétszabdalt, meggyötört képmás helyett ebben a tükrőben a magyarság igazi, nemes, mindenkor sérthetetlen arca nézzen vissza ránk.

Palinak a falusi mesterekkel való kapcsolata valójában sokkal több volt „zene-szerzésnél”. Őt mindig őszintén érdekelt az egész ember, a maga valójában, kultúrájával, hagyományaival, saját lelki világával együtt. Ahogy ő és családja befogadta őket, úgy fogadta be családotól őt a tereskei Pál István, a siroki Novák Pál és mind a többiek az égi legelőkön.

Ezekre a kapcsolatokra építette a teremtett világról és benne a zenéről vallott remek, eredeti, útmutató gondolatait, melyeket a kereső ember szerénységével osztott meg tanítványaival, barátaival. Ezért írta róla egyik tanítványa: „Mesternek a legjobb barát, barátoknak a legjobb mester”. Amikor tanított, ugyanaz a cél vezette, mint amikor tanult: az egésztest kell megérteni, átérezni, átvenni és átadni, a rész, a zene csak így lehet örökíthető.

Az egésznek pedig a zene mellett maga a hangszerkészítés is része. Ezt a tudást sem engedte elveszni, amikor átvette Pál István furulyakészítő tudományát, a hozzá társuló tárgyalgató, fafaragó művészettel együtt. Sőt, ami már elveszett, azt hosszú, küzdel-

mes munkával, sikeres és kudarcos próbálkozások közt ingázva újra feltalálta – ezért él ma a dunántúli hosszúfurulya, ez a csak ránk jellemző „hungarikum”.

Felbecsülhetetlen értékű gyűjtések, hangversenyek, CD-lemezek, oktatóanyagok, mesteri hangszerek, átadott tudás, tanítványok és barátok emlékezete – mindez együtt Dsupin Pali hagyatéka. Ami pedig családjában, lányában tovább él majd belőle generációkon át – az Dsupin Pali öröksége.

„Nagy küzdő” mondta reménykedve felesége, Panni, amikor a kórházban állapota válságosra fordult. Félelem és remény közt imbolyogva figyeltük küzdelmét, a kilengések és – orvosai szavával – „stabilizálódások” hosszú sorát, de elképzelni sem mertük, hogy ezt a harcot a „nagy küzdő” Dsupin Pali el is veszítheti. Ha a nekünk hagyott örökségét – talentumait – nézzük, biztos, hogy győzött. A pástorok zenéje végigvezette az úton, amelyet a Teremtő épít általunk – önmagához. Gyergyói barátai szavaival: „A Fennvaló stabilizálta állapotát”.

2020. október 2.

Juhász Zoltán

DSUPIN PÁL (1963–2020) RÖVID SZAKMAI ÉLETRAJZA

- 1986-tól foglalkozott magyar népi fúvós hangszerekkel.
- 1989-től gyűjtött népzénet, kb. 250 órányi hangfelvételt rögzített.
- 1991-ben az Egri Tanárképző Főiskolán magyar–népművelés szakos tanári diplomát szerzett.
- 1991-ben megszervezte az első Egyszólam Népzenei Táborát, ami azóta minden évben megrendezésre került.
- 1992-ben megkapta a Népművészet Ifjú Mestere címet.
- 1993–2008. A Nyíregyházi Főiskola Énekzene Tanszékének népzene tanára.
- 1994-től készített pástorhangszereket, különböző népi furulyákat.
- 2009 óta egyéni vállalkozóként folytatta a fent leírt tevékenységeket és CD-kiadványokat készített.
- 2015 szeptemberétől tanított a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékén.
- 2019. augusztus 20-án az MMA elismerő oklevelét vette át.

SAJÁT CD KIADVÁNYAI

- „Zöld erdőben lakom”. 2010. Pál István, az utolsó hagyományörző dudás zenéje.
- „Mátraalja a hazám”. 2011. Egy mátraaljai pástorcsalád zenei emlékei.
- Arany János daloskönyve. 2012. Válogatás a költő dalgyűjteményéből.

- Bárdosi Ildikó: *Megjövendölve volt régen*. 2012. *Dalok, énekek, köszöntők a magyar néphagyományból – adventtől újévig*. (Ezt a lemezt kiadóként jegyzi és zenészként is közteműködött rajta.)

- „Túl a vízen”. 2016. *Népzene Gyergyóból*. A lemez két év gyűjtőmunkáinak eredményeként készült gyergyói hagyományörző zenészekkel és hazai népzeneészekkel.

- Mátrai képek Népzenei képzést segítő audiovizuális szakmai anyag megjelentetése a <http://dsupinpal.hu/webhelyen> (2018.)

- Noszvoji daloskönyv. Összeállítás Noszvoaj község népzenei emlékeiből. Saját népdal- és népi játékok gyűjtések közzététele a <http://dsupinpal.hu/webhelyen> (2020.)

ZENEI KÖZREMŰKÖDÉSEI CD-LEMEZEKEN

Egyszólam zenekarral:

- „Ég felettünk, ég alattunk”. 2000. *Magyar dudazene*
- „Zöld erdőben táncolnak”. 2004. *Dél-dunántúli magyar népzene*
- *Népzene Bartók Béla Nyírárdmenti gyűjtéséből*. 2011. (kiadatlan)

Berecz Andrással:

- *Szezen csengő*. 2004. *Nagykunsági népzene*
- *Sinka ének*. 2007. *Sinka István versei népi dallamokkal*
- *Sördal*. 2009. *Csuvas népdalok magyarul*
- *Hazakísérlek*. 2011. *Gyergyói népzene*
- „Láttam a Holdat előttem”. 2016.

Bárdosi Ildikóval:

- „Ki a hegyen túlhaladtál”. 2004. *Kis-Küküllő menti népzene*

Dalinda: Átjárók

Fonó • FA461-2 • 2020

A Dalinda acappella trió énekesnői – Nádasy Fanni, Paár Julianna és Tímár Sára – mindannyian a magyar népzene elkötelezettjei. Zeneiségükben mégis arra törekednek, hogy színpadra vigyék a népdalokból áradó hiteles, ösztönös éneklési stílust, modern, többszólamú formában, érzékenyen átdolgozva, újraértelmezve. Dalaik mindannyiunkról szólnak, hiszen a mindannyiunkban mozgolódó gondolatok, érzések kollektív hordozói népdalaink. Önkifejezésünk legtisztább forrása. Átjárók című lemezük a Fonó gondozásában jelenik meg, kapható a Fonó webboltjában, a terjesztőknél és a digitális felületeken.

A Dalinda tagjai:

Nádasy Fanni, Paár Julianna, Tímár Sára
Ütőgardonon közreműködik: Hargitai-Halászi Lehel

A felvételeket Mohai György készítette a Pannónia Stúdióban, az utómunka és mastering Glaser Péter munkáját dicséri.

Grafika: Kiss Dóra | Nyomdai előkészítés: Szilasi Marianne

Felelős kiadó: Horváth László

Ötödik évszak: Ne rejtse el

Fonó • FA453-2 • 2020

A világszene hazai és nemzetközi porondján is a trónkövetelőként a sor, hogy kijelöljék a műfaj XXI. századi határait, meghatározzák szerepét. Az Ötödik Évszak első albuma – válaszként a kihívásra – pozitív, játékos, népzenei hangszereléssel játszott akusztikus városi zenét ajánl, elidőzve a Budapest–Párizs kulturális tengelyen. A soknemzetiségű Kárpát-medence lírai dallamai és népköltészete József Attila, Szép Ernő, Csoóri Sándor és Victor Hugo költeményeivel egységes szövetté válnak az albumon. Zenéjükben a kétnyelvűség mint pikáns szín jelenik meg, a Szajna-parti séták és a kanyargós Tisza hangulatát egyaránt megidézve, megszólítva és megszelídítve a hallgatóságot. Akusztikus emberzene világi felfogásban.

A zenekar tagjai: Izabella Caussanel (ének), Hegedűs Máté (hegedű), Csoóri Sándor „Süni” (brácsa, hosszúnyakú tambura, koboz, ének), Zimber Ferenc (cimbalom), Szabó Csobán Gergő (bőgő, ének)

Közreműködik: Takács Ádám (hegedű)

POKLADÉ: BALKÁNTRANSZ

Fonó • FA459-2 • 2020

Van egy soknemzetiségű kisváros a Duna partján, melyet hazánkban „a tamburazene fellegvára”-ként is emlegetnek: Mohács. A déli határ menti településen egykoron 13 kocsmában, 13 tamburazenekar szórakoztatta a vendégeket. A déli szláv dallamok fontossága itt azóta sem csökkent, nem vesztett létjogosultságából. A tamburazene Mohácson ma is él, fejlődik, és a mindennapok részét képezi.

Ez nagymértékben köszönhető a Tiszai György és Versendi Kovács József által alapított Mohácsi Tamburaiskolának, melynek apró zenetérmeben a mai napig tehetséges fiatalok tanul-

nak, feltörekvő zenekarok alakulnak önálló formációvá. A Poklade zenekar alapító tagjaival sem történt ez másként, így egy életre szóló kötelék alakult ki közöttük, melyet a tamburazene szeretete és a rengeteg közös fellépés, buli és élmény sodort elszakíthatatlan húrrá.

Hat fiatal: Andrics Attila, Bischof Dávid, Bóka Balázs Andor, Pávkovics István, Róka Roland, és a virtuóz tamburaprímás, Balog Tamás „Cérna” 2010-ben alapította meg a Poklade zenekart, melyhez nem sokkal később csatlakozott Cselinác Marko, aki ifjabb Peti Kovács István „Cini” kezei alatt sajátította el a délszláv harmonika zene alapjait, majd képezte tovább magát kiváló és szenvedélyes harmonikássá, melynek vele született látásérültsége sem szabott gátat.

A zenekar már évek óta dolgozik együtt, a csodás énekhangú Gráf Viviennel, aki a koncertek mellett a korábbi, Poklade című lemezen is énekel. A balkáni muzsikákat „pokladesan” újraértelmező Balkántransz korongon, a zenekarral jó baráti kapcsolatban lévő Babra zenekar egyik tagja, Babcsán Bence is közreműködik (klarinét, szaxofon).

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Kis magyar néprajz a Rádióban.*
RTV-Minerva, Budapest, 1978.

A TŰZ

Nincs olyan népe a világnak, amelynek hiedelemvilágában komoly szerepet ne kapott volna a tűz. A magyar parasztság ugyan már nem tisztelte a tüzet természetfeletti lényként, mégis a tűz tiszteletben tartásának és a megszemélyesített tűzhöz fűződő számtalan előírásnak még a XX. században is sok nyomát találjuk. Ezek a hiedelmek kétarcú jelenségnek mutatják a tüzet, mint ahogy a valóságban is az: a mindennapi élet nélkülözhetetlen kelléke és egyúttal félelmet keltő, sok bajt okozó hatalom.

A tűz tiszteletben tartásának szinte mai napig fennmaradt megnyilvánulásai azok a tilalmak, amelyek szerint nem szabad a tüzet szidni, nem szabad bele szemetet dobni. Néhol úgy tartották, hogy aki a tűzbe köp, kisebesedik a nyelve. Ezzel együtt az a hit is ismert volt, hogy az erősen morgó tüzet köpéssel lehet lecsillapítani.

Általános szokás volt a magyar parasztságnál a tűz jelképes etetése: főleg a főzések, sütések leejtett ételeket – elsősorban főtt tésztát – dobták bele. Néhol kötelezőnek tartották, hogy kenyérsütés előtt kis lisztet szórjanak a tűzre vagy a kenyér kiszakajtásakor egy marék tésztát dobjanak bele. Sok helyütt ez már csak a hagyomány fenntartotta cselekmény volt anélkül, hogy tudták volna, miért teszik, de néhol úgy tartották: a tűznek is jól kell laknia. A Nyugat-Dunántúlon pl. úgy vélték, hogy ha nem kap enni, a szomszédba megy panaszkodni, hogy rosszul bántak vele.

Nem csak ételt dobtak tűzbe, hanem némely vidéken rendszeresen mást is. Általánosan elterjedt volt az a hit, hogy a levágott hajat és körmöt nem szabad elszórni – egyedül a tűzbe szabad dobni, másképp a halott visszajárna érte a túlvilágról. Ha a szoptató anyának túl sok teje volt, a kifejt anyatejet csak a tűzbe önthette, különben *elvinnék a tejét a hangyák*. A karácsonyi étkezések maradványait, a húsvéti tojás héját szintén csak a tűzbe volt szabad szórni. Mindez arra vall, hogy a tüzet tiszta, szinte szent helynek tartották; emellett élt az az elképzelés is, hogy ha a halott hozzátartozó a túlvilágon éhez, enni adhatnak neki kenyér, só stb. tűzbe dobásával.

Nem beszélve a tűz ősi, rontáshárító, tisztító funkciójáról, a tűzzel kapcsolatos mágikus eljárások leggazdagabb területe a tűzvész elleni védekezés volt. Természetesen régen sem helyettesítették e tűzelhárító cselekmények a vízzel való oltást, de mégis országszerte elterjedtek voltak a tűz terjedésének megállítását célzó eljárások, ame-

lyek legtöbbje igen régi, Európa-szerte elterjedt bajelhárító cselekményekből, gesztusokból tevődik össze. Legáltalánosabb volt ezek közül Magyarországon és másutt is a ház megkerülése, gyakran háromszor, kilencszer, esetleg meztelenül, szó nélkül. A Dunántúl nagy részén szokásos volt, hogy a pénteki vagy a sütéskor utolsónak kiszedett kenyeret tűzték a kapura. Másutt az asztal felborításával vagy rostaforgatással vélték a tüzet megállítani.

A tűznek az említettekén kívül sok egyéb vonatkozása van: alig van a magyar népi hitvilágnak olyan területe, ahol valamilyen formában ne bukkannának fel tűzzel kapcsolatos hiedelmek. Csak példaképpen említjük a földet rosszul mérő mérnök lelkéből lett *tüzes embert*, vagy az elásott kincs helyét jelző tüzet.

Pócs Éva

*

AZ ÉLET VIZE

A víz szerepe az élet, a termékenység, a megújulás menetében a primitív embert arra a meggyőződésre vezette, hogy az élet egyik föltétele, a víz, természetfölötti erővel rendelkezik, ezért istennel van kapcsolatban, ha ugyan nem maga is istenség.

Az emberiség történelem előtti korszakaiban kialakult ilyen fölfogást már költészeté alakulva mutatják a nagy, öntözéses folyami kultúrák teremtésmítoszai, pl. a babiloni Enuma Elis teremtéstörténete, mely talán a leghűebben érzékelteti a vízzel kapcsolatos ősi képzeteket, kezdetleges kozmogóniai elképzeléseket.

Az istenség lényegi jegyeivel fölrüházott víz már az antik kultúrákban a folyékony ősállapotból való fokozatos létté válásnak jelképévé lett. Mivel istenek származtak belőle és istenek lakóhelye, kiemelt tisztelet övezte. Kultusza keletkezett. Egyes források, tavak, folyószakaszok kultikus központokká, áldozati helyekké váltak, ahol a közösség vízrítusai játszódtak le. A beavató, megújító, gyógyító rítusok nagy része a vízben való alámerüléshez kötődött. A jelzett ősi fölfogásban az alámerülés az élet előtti állapotokhoz való visszatérés jele; a formák fölbontását, fölbomlását idézi. A vízből való fölbukkanás, kilépés pedig a formába öntés teremtő aktusát jelképezi, vagyis az újjászületést. A víz e különleges jelentését, szerepét, s a kapcsolódó gyakorlatok továbbélését látjuk az ókor során más kultúrákban, így az ószövetségi zsidó vallásban is. A *Genézisben* ezt olvassuk: „... sötétség vala a mélység színén és

az Isten lelke lebeg vala a vizek felett...". Megtaláljuk Mózes sziklából fakasztott, életet adó forrásában vagy a prófétai könyvek csodás gyógyulásaiban. Ugyancsak vízben, a Jordán vizében játszódtott le a kereszténység jelképi ősgesztusa, a megkeresztelkedés: Jézus és Keresztelő Szent János újszövetségi szellemnek megfelelő újjászületése vízbe merülés révén.

Az Újszövetség könyveinek számtalan, vízhez kötődő szimbolikus mozzanata az ősi képzetek szívós továbbéléséről tanúskodik. A teológiai értelmezés a kezdetben mágikus értékű vizet misztikus erők hordozójaként látta – gondoljunk csak a *Jelenések könyve* élet vize képeire – anélkül azonban, hogy az eredeti újító, tisztító, gyógyító, életadó képességén változtatott volna. Sőt, a Krisztusban élő számára örök életet adóvá fokozta. Az életadó, életet megújító, életbe visszavivő, gyógyító víz az *élet vize*. Ezzel hintik meg az alvilágban a babiloni Istárt, hogy feltámadjon s a szerelmesével, Tammuzzal, a vegetációistennel visszatérhessen a földre, ahol új életet ad a természetnek. Ez az élet vize képzet élt a különböző népek hagyományában az ősi, mágikus, szakrális funkciók örökségeként, pl. a *Kalevalában*, aholis ennek erejével kelti életre Lempi a szétszabdalt Lemminkejnt.

Leggyakrabban az emberiség mitikus emlékeit jól megőrző folklórműfajokban, a mese, monda, rege anyagában maradt fenn nyoma. Az Aarne Thompson-féle mesekatalógus 551-es jelzésű típuskörében számtalan változatban találkozunk a fiatalító, gyógyító, termésbiztosító, szépséget szerző élet vizével, aranyvizével. Átkerült az irodalomba is, ahogy János vitéz Iluskájának az élet vizéből való feltámadása, vagy Rózsa és Ibolya varázsereje, kerek tava s abból kerekedő aranykarimájú fellege mutatja. A víznek ilyen funkciója az emberiség közös szellemi élményeként – ahogy látjuk – mélyen belevésődött a népi tudatba. Ám a tudat alatti régiókba is, ahonnan már csak álmok, jelenések, látomások formájában vetülhet ki.

Egyik 80 éves adatközlőnk Lellén 1972 augusztusában elmondotta, hogy látomása volt: látta Máriát. „*Abba' a gyönyörű nagy virágos kertbe' legalább két-háromszáz apró gyerek szaladgált, játszott... És láttam a Kutat. Tele vót vízzel, és aztán mondom a Szüzanyának, hogy hát, hát ez mi? Azt mondja, ez az élet vize. A kút vize kristálytisza vót, nagyon tiszta vót az a víz. Aztán mondom: jaj, Istenem, de gyönyörű tiszta ez a víz. Aztán akkor a Szüzanya újra ráfelelte: ez az élet vize!*”

Erdélyi Zsuzsanna

*

A „SZÓTALAN” VÍZ

A vízhez s annak mágikus értelemben vett tisztító erejéhez számos babonás cselekmény és hiedelem fűződik az emberiség történetének korai szakaszától kezdődően. E mágikus cselekmények egy része megelőző célt szolgál, míg másik része elhárító jellegű. Mi most a víz tisztító, egészséget biztosító, bajelhárító szerepének azon mozzanatait kívánjuk bemutatni, amelyek szerves kapcsolatban állnak szokásainkkal, és hasonló formában, ugyanilyen céllal megtalálhatók más népeknél is. Jelen esetben a magyar és délszláv szokások párhuzamait kívánjuk ismertetni.

A címadó *szóttalan víz* (Göcsej) vagy *szóttalan-kezdetlen víz* (Ormánság), *szóttalan hált víz* (Szeged és környéke) hangsúlyos helyet kapott népszokásaink során. Az elnevezések mind arra utalnak, hogy a szóban forgó vízzel kap-

csolatos cselekmény vagy praktika csak akkor érthető el célját, ha azt szóttalanul merítették a kútból vagy hozták a patakról. E víznek „kezdetlen” jelzője meg azt jelzi, hogy a mágikus cselekmény végrehajtása előtt tilalmas volt bármilyen más, köznapi használatra. Mindezek a vízzel kapcsolatos cselekmények szerves részei azoknak a katartikus – tisztító – szertartásoknak, amelyeknek egyházi és világi változatai egyaránt ismeretesek. Az egyházi rítusok és a profán szertartások között kölcsönhatás mutatható ki.

A vízzel kapcsolatos mágikus cselekmények szempontjából kiemelkedő jelentőségű a húsvéti és karácsonyi ünnepkör, vagyis a természet megújulásának és az új év kezdetének időszaka.

Róheim Géza megfogalmazása szerint „*a testi és lelki tisztálkodás ideje Európa-szerte a nagypéntek*”. Hazánk magyar és délszláv lakosságánál is általánosnak mondható, hogy a nagyhét valamelyik napján – többnyire nagypénteken vagy nagycsütörtökön – kimentek a patakhoz megfürödni vagy megmosakodni, de már Jugoszlávia népeinél ez az időpont rendszerint a húsvétot követő csütörtöki napra esett. A Dunántúlon több helyen nagycsütörtökön este fürödtek meg a patakban, Eger környékén nagypéntek hajnalán merítették a patakból a mosdásra szánt vizet. Igen archaikus formában őrződött meg ez a szokás a Pest megyei szerbek körében is. Pl. Pomázon a Dera patakhoz érve *köszöntötték a vizet* – ezzel mintegy megszemélyesítve azt: „*Jó reggelt, vizecske, én neked jó reggelt kívánok, te pedig adj nekem szerencsét és egészséget!*” (A vízhez mint élőlényhez való viszonyulás Jugoszláviában is általánosan ismert.) Ezután a patak vizében megmosták a kezüket és arcukat, kannájukba vizet merítettek, és hazafelé menet útközben *csalánt* is szedtek, amit otthon a vízbe tettek, majd az egész család megmosakodott, hogy olyan egészséges és friss legyen, mint a csalán. Ez a szokás a század elején még általános volt. Más változat szerint ezt a műveletet teljesen szóttalanul kellett elvégezni, mint pl. Lóréven. A néphit szerint a mágikus erejű fürdés, mosdás az állatokra is kedvező hatású, ezért aztán több helyütt a *lovakat* is megfürösz-tötték (pl. Dusnokon).

A tisztálkodásnak az évkezdő, illetve a karácsonyi szokásokban is jelentős szerep jutott. Martonfalvy György kálvinista professzor pl. már 1663-ban megrója azokat az embereket, akik „*Karátson napján jeges vízben mosdanak*”. A karácsonyi vizet több helyen *aranyvíz*, *életvíz* néven ismerték. Az Ormánságban újév reggelén a *szóttalan-kezdetlen* – azaz a másra még nem használt – vízbe piros almát, ezüstpénzt helyeztek. Ebben mosdott meg az egész háznép, hogy szép piros és serény legyen az új esztendőben.

A karácsonyi ún. *szerecskekalács* (česnica) készítéséhez szükséges *első víznek* (prva voda) vagy *megkezdetlen víznek* nagy szerepe van a délszláv népek körében. Erről a vízről rendszerint a családfő gondoskodik. Bevitelek a feleségre megkérdezi: *Mit hozol? – Egészséget és boldogságot* – feleli a férfi. A párbeszéd lezajlása után az asszony elkészíti a kalácsot, amelyből a család minden tagjának ennie kell.

Kitűnik, hogy az imént bemutatott magyarországi népszokások vízzel kapcsolatos változatai közeli rokonságban állnak a délszláv népek szokásaival, azonban a víz mágikus erejébe vetett hit egyformán sajátja nemcsak Európa, de a világ összes népeinek, hiszen egyik alapvető, életadó eleme az életnek.

Kiss Mária

Timár Sándor első gyűjtőútja a magyarországi román nemzetiségi településeken

1954. július 17–27.

Timár Sándor életművében kiemelt szerepet játszik a magyarországi román néptáncokgyűjtése, tanítása és színpadra állítása. A legtöbbet a méhkeréki és az eleki román táncokkal foglalkozott: évtizedeken át többször visszatért gyűjteni, segítette az ottani hagyományörző együttesek munkáját, emblematis koreográfiai épültek ezekre a táncgyűjtésekre (pl. „Kezdődik a zsok”, „Bihari román táncok”, „Méhkeréki tapsos”), illetve a táncművelés kezdeti időszakában is fontos szerep jutott elsősorban a méhkeréki táncoknak. Kukár Barnabás Manó kutatásai szerint a magyarországi román táncéletéről beszámoló első tudományos igényű publikáció is Timár Sándor nevéhez fűződik:¹ „Zsok” Kincigpusztán² címmel jelent meg 1956-ban az Elek környéki puszták táncalkalmait bemutató tanulmánya. Írásomban ennek a munkának a kezdeteire szeretnék rávilágítani, bemutatva azt a tíznapos, úttörő jellegű gyűjtőutat, amellyel az akkor 23 éves Timár Sándor feltérképezte a magyarországi, románok lakta településeken – Elek kivételével, ahova ugyanezen év decemberében külön látogatott először – még fellelhető hagyományanyagot. A gyűjtőút nagyrészt kézírásos, kisebb részben gépelte dokumentumai a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptánc-kutató Osztály és Archivum kéziratárában található. Akt. 428a-n jelzet alatt, a gyűjtőúton készült, adatokkal ellátott 81 fényképfelvétel pedig a Timár-család tulajdonában van.

ELŐZMÉNYEK

Az 1940-es évek végétől kezdve már készültek filmfelvételek a magyarországi román táncokról, ezek azonban nem néprajzi szemléltető gyűjtések, hanem többnyire a korszakra jellemző kultúrversenyeken készült dokumentációs célú felvételek voltak.³ Ilyen felvételeket készített mások között Timár Sándor mestere, Molnár István is. Timár Sándornak a méhkeréki Nyisztor György halálára írt visszaemlékezéséből⁴ megtudjuk, hogy Timár fiatal táncosként a SZOT Művészeti Egyesület próbáján látott először méhkeréki hagyományörző táncosokat, akiket Molnár István hívott meg az együttes próbatermébe. „Itt és ekkor kezdődött a kapcsolat a magyarországi román táncokkal... Én már sokszor találkoztam az élő népművészettel, ... de ilyen mély benyomást reám a néptánc egyszer sem tett, mint a méhkerékiekkel való találkozás.”⁵

Később Timár Sándor megbízást kapott a Magyarországi Román Kulturális Szövetségtől a magyarországi román művészeti csoportok munkájának segítésére.⁶ A fenti idézet alapján érthető lelkesedéssel és alaposan kezdett a megbízás teljesítéséhez. A munkához a teret megismerésével, gyakorlatilag a teljes, Magyarországon elérhető román táncanyag feltérképezésével látott hozzá. Az első, tíznapos

útja 1954. július 17. és 27. között került sor, tizenhárom román lakosságú községben gyűjtött a román-magyar határ mentén Pocsajtól déli irányban Magyarcsanakig.

Saját maga így fogalmazta meg munkájának célját a gyűjtésekről írt jelentésében:

„Utam célja: felderíteni azokat a román lakosságú falvakat, ahol él még a román néphagyomány. Mik a táncok nevei, kik tudják táncolni, a tánc származására vonatkozó adatok, a tánc szerepe. Ez a gyűjtés tulajdonképpen kezdete egy részletes, alapos, többirányú gyűjtésnek.”⁷

„A munka sikerült, mert minden jelzett községben láttam táncot, ha keveset is, és hallottam zenét.”⁸

Körösszakál, Mezőpeterd és Gáborján községekben csak szórnyos emlékeket talált a táncról, leginkább a csárdásra emlékeztek vissza. A többi településen azonban gazdag anyaggal találkozott, ezek közül is kiemelkedik Méhkerék, ahová később is rendszeresen visszatért gyűjteni.

*

A GYŰJTÉS MÓDSZERE

A fiatal Timár Sándor munkamódszere ezen a gyűjtőúton – a jegyzetek tanúsága szerint – inkább a táncfolklorista szakemberé, mint a táncművész-koreográfusé. Nem kifejezetten a táncmotívumok, folyamatok rögzítése a cél – ezeket a későbbi, célzott gyűjtésekre hagyta –, hanem annak a közegeknek a megismerése, amelyben ezek a táncok élnek. Megfigyeli a környezetet, igyekszik megismerkedni az emberekkel, a tánc szerepét kutatja a közösség életében.

A későbbi, célzott gyűjtések előkészítése érdekében mindenhol igyekszik megtudni, kik azok az adatközlők, akiknek a táncát érdemes rögzíteni, illetve kik szoktak muzsikálni. Rákérdez a táncalkalmakra, azok szervezésére, a táncok nevére, szokásos sorrendjére, a tánc térbeli szervezésére. A viselt, a bőjti játékok, a fonó és a lakodalmi szokások után érdeklődik. Fényképezőgéppel hétköznapi pillanatokat, hagyományos munkafolyamatokat és lakókörnyezetet is rögzít az adatközlők portréin, a viseletekről és a táncról készült fényképek mellett.

Férfitánc, Körösszegapáti, Hajdú-Bihar m.
Az erdélyies tánc csapásolója és tapsos figurája. (1954. VII. 25. T.S.)

A GYŰJTÉS EREDMÉNYEINEK ÁTTEKINTÉSE HELYSÉGENKÉNT

1. Gyula (Békés vm.) 1954.07.17.

Látogatás a gyulai múzeumban,
konzultáció Lükő Gáborral
11 cédula
8 oldal kézirat (Akt. 428a 3-10. o.)
Összegző jelentés: hiányzik

2. Méhkerék (Bihar vm.) 1954.07.17-19. (Később: rendszeresen)

82 cédula gépelve
27 oldal kézirat (Akt. 428b 11-38. o.)
36 fénykép
Összegző jelentés: „Viseletet lerajzolni,
lakodalmat részletesen leírni, a fonót
szintén, tánctanulás módját, a »joc«
szokásokat (zenét és éneket felvenni)”

3. Kétegyháza (Békés vm.) 1954.07.20. (Később: 1955. 09. 11.)

27 cédula kézírással
6 oldal kézirat (Akt. 428c 39-44. o.)
12 fénykép
Összegző jelentés: „Zenét megkeresni,
táncot filmezni, lakodalmat leírni!”

4. Battonya (Csanád vm.) 1954.07.21-22. (Később: 1955.08.05.)

105 cédula kézírással
6 oldal kézirat (Akt. 428d 45-50. o.)
13 fénykép
Összegző jelentés: „Zenét felvenni, a
táncot felvenni! Szerb hatás!”

5. Magyarcsanád (Csanád vm.)

1954.07.23. (Később: 1954.09.05.)
21 cédula kézírással
6 oldal kézirat (Akt. 428e 51-56. o.)
3 fénykép
Összegző jelentés: „Táncokat filmezni,
zenét fölvenni!”

6. Körösszakál (Bihar vm.) 1954.07.24-25.

11 cédula kézírással
3 oldal kézirat (Akt. 428f 57-59. o.)
Összegző jelentés: „Táncra alig
emlékeznek.”

7. Gáborján (Bihar vm.) 1954.07.24.

1 oldal kézirat (Akt. 428g 60. o.)
7 fénykép
Összegző jelentés: hiányzik

8. Mezőpéterd (Bihar vm.) 1954.07.25.

1 oldal kézirat (Akt. 428h 61. o.)
Összegző jelentés: „Hiányos emlék a
táncról, zenéről.”

9. Bedő (Bihar vm.) 1954.07.25., 1954.10.17. (Később: 1955.09.30.)

19 cédula kézírással
33 cédula gépelve
3 oldal kézirat (Akt. 428i 62-64. o.)
1 fénykép
Összegző jelentés: „Táncot fölvenni,
zenét fölvenni!”

10. Körösszegapáti (Bihar vm.)

1954.07.24.
3 oldal kézirat (Akt. 428j 65-67. o.)
8 fénykép
Összegző jelentés: „Táncokat filmre
venni, zene szomszéd falvakból!”

11. Pocsaj (Bihar vm.) 1954.07.25.

4 cédula kézírással
3 oldal kézirat (Akt. 428k 68-70. o.)
Összegző jelentés: „Táncot filmre, zenét
magnetofonra venni!”

12. Esztár (Bihar vm.) 1954.07.?

Akt. 428 l (hiányzik)
Összegző jelentés: „Csak zene van, mert
magyar falu. Zenét fölvenni!”

13. Medgyesegyháza (Arad vm.)

1954.07.? Akt. 428 m (hiányzik)
Összegző jelentés: „Aradi zenekar,
fölvenni!”

Technikai eszköze pusztán a jegyzetfüzet és a fényképezőgép. A legtöbb településre azonban javasolja jelentésében a filmfelvétel és magnetofonnal való visszatérést. (Ebben az időszakban ez nem volt magától értetődő: a gyűjtők komoly eszköz- és nyersanyaghiánnyal küzdöttek).

A jegyzetek alapján témakörök szerint cédulákat készít, ezzel válik áttekinthetőbbé az anyag.

Gyűjtőútja első napján felkeresi a gyulai múzeumban az akkor ott dolgozó Lükő Gábor etnográfust, aki már foglalkozott a magyarországi román folklórral, elsősorban a dalokkal és szokásokkal.⁹ Áttekinti a múzeumban fellelhető kevés írott anyagot.

Saját anyagának jobb megértéséhez a következő év márciusában feldolgozza Moldován Gergely *A magyarországi románok* című munkáját,¹⁰ negyvenegy cédulára kigyűjtve elsősorban a táncra, zenére, lakodalmi szokásokra vonatkozó adatokat.¹¹

A bölcsészeti módszerek alkalmazása és a tudományos jellegű megközelítés háttérében nyilvánvalóan ott van barátjának és munkatársának, Martin Györgynek a hatása, aki ebben az időszakban nemcsak hivatásos táncos, hanem az ELTE bölcsészhallgatója is. Azonban azt is tudnunk kell, hogy Timár Sándor már fiatal koreográfusként is alapvető fontosságúnak tartotta a megfelelő folklórisztikai ismeretek megszerzését a színpadi munka megkezdése előtt. Jól dokumentálja ezt az ebben az időszakban, 1956-ban a *Néptáncosok Kiskönyvtára* sorozatban megjelent *Bagi táncok* című koreográfija betanításához írt útmutatója, amelyben már a táncoktató irányában is magas követelményeket támaszt: „A tánc betanítója

Daróczi László hegedűs, Bedő, Hajdú-Bihar m. (1954. VII. 25. T.S.)

először ismerkedjek meg a néprajzi tanulmány¹² és az eredeti táncokkal. A néprajzi tanulmányból az oktató megismerheti a bagiak táncéletét, tánc típusait, azok funkcióját, eredetét. (...) Ha teheti, nézze meg az eredeti táncot a helyszínen, ...ismerje meg legalább fényképről a viseletet és a tájat...!”¹³ Ha ennyit várt egy betanító próbavezetőtől, nem csoda, hogy koreográfusként az eredeti néptánc terepen történő, tudományos igényű megismerését, dokumentálását tartotta az első és legfontosabb lépésnek, a későbbi művészi munka alapjának.

*

A GYŰJTŐÚT EREDMÉNYE: FOLYTATÁS

„Most vázlatában látom magam előtt az egész román anyagot. Van még egy pár helység, ahol nem jártam, a mostani képletben ezek meglátása nem sokat változtathat. Ezt a gyűjtőmunkát szeretném befejezni részletes adatgyűjtéssel, tánc és zene lejegyzéssel stb. Szolnok, 1954. augusztus 15-én”¹⁴

Ezekkel a sorokkal záródik a gyűjtőutat dokumentáló kézirat. A gyűjtés folytatására irányuló elhatározást hamar követi a gyakorlat. 1954 szeptemberében – már filmfelvételével – ismét a terepen találjuk Timár Sándort, ekkor rögzíti Méhkeréken a Zenetudományi Intézetben őrzött Ft. 310. és Ft. 381. jelzetű filmfelvételeket, illetve Magyarcsanádon Maác Lászlóval és Gulyás Lászlóval közösen fel-

veszik az Ft. 652. jelzetű filmet, decemberben pedig Elekre érkezik, ekkor kezdődik az eleki románokkal és az eleki táncokkal évtizedeken át tartó szoros kapcsolata, ezt azonban egy külön írásban szeretném majd bemutatni.

A következő év, 1955 szeptemberében Méhkeréken kívül újra felkeresi Battonyát, Bedőt és Kétegyházát. Innentől kezdve – Eleken kívül – a méhkeréki gyűjtések maradnak rendszeresek Timár Sándor életében: munkatársakkal együtt és egyedül is készít film- és hangfelvételeket a Zenetudományi Intézet számára,¹⁵ később pedig saját videokamerával rögzít Méhkeréken funkció felvételeket, illetve Nyisztor György és más méhkeréki hagyományörző táncosok különböző színpadi fellépéseiről is több videofelvételt készít. A gyűjtések hangsúlya folyamatosan eltolódik a tudományos anyaggyűjtés felől az újabb művészi inspiráció szerzése, illetve a pedagógiai cél felé. Timár Sándor tanítványait is rendszeresen magával viszi Méhkerékre, vagy megszervezi az adatközlőkkel való találkozást a tánctanítás helyszínén. Rendkívül fontosnak tartotta az élő, friss kapcsolat fenntartását a helyiekkel és a táncanyaggal a maga és tanítványai számára egyaránt.

*

ZÁRÓ GONDOLATOK

Timár Sándor életművében elválaszthatatlanul fonódik egybe a táncművész-koreográfus, a folklorista gyűjtő és a táncpedagógus egyénisége. A három szál egymást feltételezi és támogatja. A Magyar Művészeti Akadémia hároméves ösztöndíjprogramjának keretében most alkalmam nyílik alaposabban is foglalkozni édesapám e hármas életművével. Különösen érdekes az olyan korai folklorisztikai munkáinak feldolgozása, mint a fentiekben bemutatott gyűjtőút eredménye: édesapám ismerős, de számomra mégis teljesen új arcát látom meg bennük. A kutatni való anyag nagy és sokrétű. A következő időszakban publikációim segítségével szeretném az eddigieknél részletesebben és élesebben megrajzolni a folklorista Timár Sándor portréját.

Timár Mihály

JEGYZETEK

- 1 V.ö. Kukár Barnabás Manó: *Táncfolklorisztikai gyűjtések a magyarországi románság körében*. In: Sokszínű néphagyomány, sokféle módszer. Budapest, 2015. 44.o.
- 2 In: Igaz–Morvay–Simon (szerk.): *Népünk hagyományából*. Budapest, 1956.
- 3 V.ö. Kukár Barnabás Manó i.m. 42. o.
- 4 Timár Sándor: *Emlékezés Nyisztor Györgyre*. Kézirat ZTI Akt. 1449
- 5 U.o.
- 6 Timár Sándor: *„Zsok” Kincigpusztán (a szerkesztők előszava)*. In: Igaz – Morvay – Simon (szerk.): *Népünk hagyományából*, Budapest, 1956.
- 7 Akt. 428a kézzel írt jelentés 1. o.
- 8 Akt. 428a N.I. T/428a gépelt jelentés 1. o.
- 9 Akt. 428a kézirat 3. o.
- 10 Dr. Moldován Gergely: *A magyarországi románok*. Budapest, 1913.
- 11 Akt. 802
- 12 Martin György: *Bag táncai és táncélete*. Budapest, 1955. (Néptáncosok Kiskönyvtára 16-18.)
- 13 Timár Sándor: *Bagi táncok*. Budapest, 1956. (Néptáncosok Kiskönyvtára 19-20.) 10. o.
- 14 Akt. 428a kézzel írt jelentés, 71. o.
- 15 Ft. 388. (1958.04.14. munkatársak: Maác László, Manninger György, Martin György, Pesovár Ferenc, Duló György), Ft. 587. (1966.10.28), Ft. 878. (1974.10.19), Ft. 973. (1977.06.05. munkatársak: Pálfy Gyula, Sebő Ferenc, Bogár Csaba, Nyisztor György, Duló György)

Az alkotó
a Magyar Művészeti Akadémia
Művészeti Ösztöndíjprogramjának
ösztöndíjasa

FŐTÁMOGATÓ: otpbank

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020 ORSZÁGSZERTE

OKTÓBER 2-4.

BUDAPEST • SZEKSZÁRD • JÁSZBERÉNY • GÖDÖLLŐ • KÁLLÓ • VERESEGYHÁZ
SZÉKESFEHÉRVÁR • KISCSŐSZ • MEZŐKÖVESD • ZALAEGERSZEG-NOVA
EXTRA HELYSZÍN: NAGYIDA (SZLOVÁKIA)

nka

CSÓRI SÁNDOR
PROGRAM

FOLKMAGAZIN

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

2020-10-04 • Nova
Fotó: Simon Balázs

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

2020-10-02 • Mezőkövesd
Fotó: Tóth Balázs

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

2020-10-04 • Fonó
Fotó: Orbán Miklós

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

otpbank

2020-10-03 • Uránia
Fotó: Orbán Miklós

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

2020-10-03 • Szekszárd
Fotó: Majnik Zsolt

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

2020-10-03 • Bolgár MH
Fotó: Kis Ferenc

TÁNCHÁZTALÁLKOZÓ 2020
ORSZÁGSZERTE - OKTÓBER 2-4.

FOLKMAĞAZIN

2020-10-03 • Kiscsősz
Fotó: Horváth Orsolya

Balladák filmje – Kallós Zoltán

Részletek egy dokumentumfilmből

*Fáj a szívem, nem tagadom,
Hogy miért fáj, nem mondhatom.
Csak magamban letitkolom,
S azzal magamat hervasztom.*

*Hasadj meg szívem, haljak meg!
Az egész világ tudja meg,
Tudja meg az egész világ,
Az én hazám ilyen ország!*

(Kallós Zoltán éneke a főcím alatt)

Kallós Zoltán: 1926-ban születtem, Kolozs megyei faluban, Válaszúton, néprajzilag a mezősegi egységhez tartozik. Édesanyám feketelelaki, a Mezőség szívéből. Apáméknak kocsmája volt az épületben, egy nagyobb és egy kisebb helyiség, mivel a falunak kétharmada román, egyharmada magyar. Egyszerre voltak a táncok, semmi kötekedés, vagy civakodás nem volt. A magyarok bementek a románokhoz, a románok a magyarokhoz, táncoltak, virtuskodtak, legényes tánc közben, melyik táncolja le a másikat. Talán itt kaptam az első zenei élményeimet, akarva, nem akarva megtanultam, annyit hallottam.

Az első osztályt magyarul, utána következett egy szorítás, Antonescu idejében, bezárták a magyar iskolát és a II–III–IV. osztályt már románul végeztem. Onnan bekerültem a kolozsvári református kollégiumba, első gimnáziumtól; a hatodikot aztán Sepsiszentgyörgyön végeztem, a líceum- és képzőben, szintén református líceum- és képzőben, mivel nem bírtam a latint. Onnan viszszerkerültem Kolozsvárra. '46-ban végeztem a tanítóképzőt és akkor kihelyeztek Magyarvistára, az egy Nádas menti kalotaszegi falu, körülbelül 19–20 éves voltam ekkor, onnan mentem katonának. Közben megismerkedtem Jagamas Jánossal, volt folklórtanárommal, aki aztán engem bevitt Kolozsvárra, a Zeneakadémiára. Tulajdonképpen az egész zenei tudásomat neki köszönhetem, fontosnak találta ő is, hogy megtanuljak népdalt jegyezni. Ott aztán az osztályharc szellemében kinyírtak másodéven.

Gulyásék: *Mikor volt ez körülbelül?*

Kallós: Hát, ez '52-ben, majd visszavettek azzal, hogy szerencsém, hogy volt Vistán egy parasztasszony, aki képviselő volt, és prezidiumi tag, Nyilas Ilona, ő közbenjárta, és visszavettek.

Ötvenben apámat elítélték szabotázásért, hogy többet vetett, hat hónapi elzárás, és teljes vagyonekborzással. Szerencsémre ösztöndíj-jam volt. Aztán bekerültem Kolozsvárra, és akkor jött egy törvény, hogy akinek a szülei Kolozsváron laktak, nem jogosak ösztöndíj-ra. Segítségem nem kaptam sehonnan, kénytelen voltam kimaradni, hiányoztam és exmatrikuláltak. Akkor Jagamasnak a tanácsára elmentem Moldvába, hogy majd ott tovább folytassam a népdalgyűjtést. Lészpeden tanítottam egy évet, három hónapot. Akkor Bakóban magyar tanítóképző volt, oda jártak ki gyakorló tanításra a növendékek, minden héten egyszer. Tulajdonképpen meg akartam csinálni a falunak a monográfiáját, de főleg a balladai anyagot szerettem volna összegyűjteni, sajnos, ez nem sikerült. Onnan Vársárhelyre kerültem, a népi alkotások házához. Megmondjam őszin-

Gulyás Buda és Kallós Zoltán (Gyimesfelsőlok, 1983. május 22. – KaZo_FoA_18_12_3)

tén, nem szerettem, mindennel foglalkoztunk, csak amivel kellett volna, avval nem. Onnan aztán Gyimesre, Gyimesen hat évig voltam, ezért tudtam aztán olyan gyönyörű anyagot felgyűjteni. Jagamassal voltunk '50-ben egyszer egy hónapot Moldvában, fonográf-fal gyűjtöttünk. Magnetofonnal leghamarabb, nem tudnám megmondani hányban, volt egyszer egy folklór kongresszus valami, Bulgáriában és Borsai Ilona ment le erre a kongresszusra. Engem értesítettek. Nem is ismertem Ilonát. Felszálltam Brassóban a vonatra, és megkerestem. Borsai Ilona hozott magával egy magnót, egy rugóval felhúzó magnót, az elektronikus rész az pedig elemekkel működött. Butóba gyártmányú volt, úgy emlékszem, legalább tíz-tizenöt kilós. Akkor azt elvittem Gyimesre, és ott ugye a gyűjtés megvolt, úgyhogy körülbelül 800 dallamot vettem fel akkor egy hét alatt. Ilona jött vissza Gyimesre, megkeresett engemet, s aztán ő vitte az anyagot és a magnót magával. Megvan az Akadémián az egész anyag. Aztán mikor Moldvában tanítottam, egy alkalommal Andrásfalvy Berci mint diák, kirándulni jártak, a társai lementek a tengerre, valaki megadta a címemet neki, egy közös ismerős Kolozsvárról, Bogdán Imre, és lejött Lészpedre, hozzám.

Ez '55-ben történhetett. Akkor gyalog átmentünk Kalugerbe. Lészpeden vagy két napig volt ott. Aztán rajta keresztül ismertem meg Martin Gyurkát, Hofer Tamást, Pesovár Ferit. Ezek mind kollégái voltak neki, néprajz szakosok.

Gulyásék: *Szegény most halt meg.*

Kallós: Igen. Aztán én táncgyűjtéssel nem foglalkoztam, de a Martin Gyurkán keresztül aztán kezdtem jobban odafigyelni; felhívtam a figyelmüket a mezősegi táncokra, ami szinte ismeretlen volt, a legtöbb néprajzosnak, így Bartókéknak és Kodályéknak is telje-

Rendező: Gulyás Gyula, Gulyás János; operatőr: Gulyás János
Gyártó: Hunnia Filmstúdió, 1983–89

sen elkerülte a figyelmét, például a mező-
ségi magyarság népművészete. Székelyföld-
re ment mindenki, Kalotaszegre, ez volt a
köztudatban.

Gulyásék: *Ami látványos.*

Kallós: Nemcsak hogy látványos, de nem is-
merték, nem tudták, hogy mi van. Itt, eze-
ken a szórvány helyeken talán jobban ra-
gaszkodtak a hagyományokhoz, ezért mar-
adt meg sok minden épebben és egészség-
ben, táncban és zenében.

Gulyásék: *Szegényebbek is voltak, nem?*

Kallós: Szegényebbek voltak, jobbágyok
voltak, jobban ragaszkodtak a hagyomá-
nyokhoz, nem jártak jobbra-balra, nem mo-
zogtak, olyan tanult emberek sem kerültek
igen ki erről a vidékről, szegényebb társaság
volt. Na most, ők aztán rendszeresen átjár-
tak. Az első filmezést, közös filmezést, szü-
lőfalumban csináltuk, Válaszúton és Kalo-
taszegen Mérában, ilyen baráti, rokoni kap-
csolatok révén. És a gyűjtéseket is, szintén a
rokonság körében.

Gulyásék: *Szinte amatőr alapon ment, nem?*

Kallós: Igen, teljesen maszek alapon az egész. Én annak idején, mi-
kor Lészpeden voltam, akkor postára tettem egynehány balladát,
dallamtípust és kiküldtem a Tudományos Akadémiára, és ez Var-
gyas Lajosnak a kezébe került, és ő válaszolt nekem, hogy hallottak
róla, hogy van egy helyi gyűjtő ott, és milyen nagy érték az, amit én
feljegyeztem. Kiküldhetek bármit, de nem tudják honorálni, csak
könyvekkel. Ezért volt egy kis kellemetlenségem is, viszont egy ilyen
gyűjtés nem lehet öncélú, nem lehet ráülni. Olyan problémák van-
nak, hogy ezt át kell adni a tudományos kutatóknak, a balladákat
is és a dallamanyagot is, minden néprajzi adat egy közös európai
kultúrának szerves része.

*

KALLÓS ZOLTÁN ÉDESANYJÁNÁL, KOLOZSVÁROTT

Gulyásék: *Zoli mikor kezdett el a népdalokkal foglalkozni?*

Balogh László és felesége, Kallós Zoltán (Csíkszentdomokos, 1983. július 23. KaZo_FoA_18_22_4)

Lakodalom (Méra, 1984. május 9. - KaZo_FoA_18_28_3)

Kallósné (Vilma néni): Amikor gyermek volt, akkor is nem volt
eszve, az uram hogy haragudott, amikor gyermek volt, kérdezze
meg.

Gulyásék: *Igen? Miért?*

Vilma néni: De nem verte meg soha, mert nem felelt, jó gyermek
volt. Ilyen jó gyermek nem volt a faluban.

Gulyásék: *Akkor miért haragudott rá?*

Vilma néni: Azért, mert akarta mindenáron, hogy legyen, azt
mondta, hogy a gépeké a jövő. Az uram nem tanulta sehol a gé-
pészséget, csak könyvekből tanulta, mert tanult ember volt. Érett-
ségizett ember, németül is tudott. Járt az iskolába a németekkel,
mert akart ő gépészmérnök lenni. Aztán nem szerette, mert... az-
tán beléverte ezt a fejébe, és ezt csinálta. Aztán tudom én, elvitték
oda, ahol csinálták a kótákat, és megtanították kótázni, elmentek,
falura vitte a tanárokat, ahol ő tudott ott járni a rokonokhoz. Az-
tán vannak olyanok, akik olyan szépen éne-
kelnek, aztán így.

Gulyásék: *A rokonságban.*

Vilma néni: Buzában van egy olyan asszony,
hogy még egy színész nő sem nem vágja ki,
úgy énekel. Tetszik tudni, volt egy nagy há-
zunk, a folyosó olyan széles volt, mint ez a
szoba, három méter, ez teli volt ilyen... kan-
csókkal, szentképekkel. Ott maradt mind.

Gulyásék: *Román ikonokkal?*

Vilma néni: Román ikonokkal. Minden ott
maradt. És azt mondta az elnök, hogy visz-
szaad belőle. Ha maga látta, ő is látta.

Gulyásék: *Melyik elnök?*

Vilma néni: Aki ott volt, a gazdasági elnök.

Kallós: Elvitték a szamosújvári múzeumba
és onnan lába kelt az egésznek.

Vilma néni: Mindent összeloptak. Voltak
olyan kancsói, habán kancsói, tudja?

Gulyásék: *Miért kellett elköltözni abból a
házból?*

Vilma néni: Miért? Mert 11 hold földdel az
uramat kuláknak nyilvánították.

Gulyásék: *Melyik évben?*

Vilma néni: Ötvenben. Igen. Ottmaradt az összes ruhánk, egy ilyen ebédlő maradt ott, a szekrényem maradt ott, sok minden maradt ott, három szoba berendezés, szépen, a vendégszobával. A konyha egy hétméteres hosszú konyha.

Kallós: Ott is teli kancsóval.

Vilma néni: Jaj, mi volt nekünk ott, istenem, minden ottmaradt.

Gulyásék: *És akkor hova költöztek, vagy hol éltek?*

Vilma néni: A világba. Jártuk a világot, isten tudja hol, ahol nem jártunk soha. Megtanultam öregeken, 52 éves koromban traktort vezetni. Az uramnak fájtak a kezei, egy Hoffer traktoron dolgozott és olyan terüt vitt vagonnal, egy vagonnal két nagy kocsin. És azt mondja nekem, gyere, ülj ide mellém, és gyere, vezesd a kocsit, megtanítlak. Megtanultam három napon. És vezettem, mit csinálhattam volna?!

Gulyásék: *Mit tetszett csinálni, amíg a Zoli például Magyarországon volt, Pesten?*

Vilma néni: Jaj, lefogytam 6-7 kilót, nem tudtam éccakákat aludni, féltem, hogy ottmarad. Még sírtam is mérgemben. Bizony.

Gulyásék: *És írt neki levelet, vagy nem?*

Vilma néni: Írtam és írt ő is.

Gulyásék: *Mit írt neki?*

Vilma néni: Nem tudom, elfelejtettem már. Én annyit imádkoztam a gyermekeimért, hogy az nem igaz. Ha maga látta volna, hogy hogy voltunk mi otthon, mint egy kicsi mennyország. Gyönyörű szép kertünk. A magyar állam bejött '40-ben, az uram tíz mázsá búzát adott, vetőmagnak. Olyan búzája nem volt senkinek, olyan magos, mint a fiam. És hogy mondjam meg magának? Kalász nélkül volt. Hogy honnan volt az uramnak a magja, nem tudom, abban egy gaz nem volt. Csóré búza, 120 szem volt egy kalászban, én megolvastam a konyhában az asztalon. Egy holdból 18 mázsát eresztett. De eresztett, amikor nem volt elverve 26 vagy 27 mázsát. És az árpa eresztett 35 mázsát, még Magyarországon sincs úgy. Most van, mert jó föld, de a mi földünk erdő volt, az uram az mindent tudott, az tudott gazdálkodni, még az állami gazdaság sem tudott úgy gaz-

Kallós Zoltán Szabó Varga Györggyel (Szék, 1986. október 2. - KaZo_FoA_18_57_2)

dálkodni, mint mi. Én is úgy tudok kertészkedni, hogy komédia.

Gulyásék: *Énekelni is szeretett az ura?*

Vilma néni: Mint a fiam, tudott énekelni, szépen. Én nem tudok, csak mint a számár, csak „á, bá”. Jaj már öreg vagyok, és elfelejtem, hogy mit főztem tegnap.

Gulyásék: *A bort, azt szereti?*

Vilma néni: Szeretem, mint a vizet, itt az üvegem, hol volt?

Gulyásék: *Tessék!*

Vilma néni: Mindennap innék, addig, amíg nem is látnék. A bor egészség, az én falumban az emberek olyan szépek, pirosak, mint a rózsza.

Gulyásék: *A bortól?*

Vilma néni: A bortól. Inkább bort isznak, mint pálinkát. Megszoktam gyerekkoromban a bort. Betegek voltunk, járt ez a fene malária akkor, tizenhétben, haltak az emberek, mint a legyek, minden nap temetett a pap négyet-ötöt, a román négyet-ötöt, és mind fiatalok haltak meg.

*

GYURI BÁCSI, ÉNEKES, SZÉKEN

*Ha kél az ég szép hajnala,
Kezemben az eke szarva.
Ekém előtt négy tulok jár,
Csákó, Szilaj, Gyöngyös, Bogár.*

*Végigszántok az ugaron,
Járok-kelek, gyöngyharmaton,
Csillagok, és gyöngyharmaton,
Mezei szép virágakon.*

*Kis pacsirta, ég madara,
Száll fölöttem, zeng a dala,
Párja vígan száll elébe,
Csalogatja a fészkebe.*

*Szántó pajtás, kis madárkám,
Nézz fel, nem látod a rózsám?
Hej, ha én fenn lebeghetnék,
Mindig babám felé néznék.*

Kallós Zoltán a „Balladák filmje” forgatásán (Visa, 1984. május 10. - KaZo_FoA_18_35_4)

Gulyásék: *Kitől tanulta ezt?*

Gyuri bácsi: Hát, én nem tudom, csak az ilyesmit meg szoktam jegyezni.

Gulyásék: *Ez egy Kisfaludy-vers.*

Gyuri bácsi: De ez egy földműves embernek, egy ilyen nagy, ilyen szép nóta, ha megérti, nem mindenki érti, aki hallgatja, ugyebár. Itt régen jó középgazdáknak volt, meg is volt a négy tulka, reggel korán nekifogott szántani, pont úgy, mint ahogy megy a dolog...

Gulyásék: *Ahogy a nótában...*

Gyuri bácsi: Az a kis pacsirta az korán reggel ott fenn dalol.

Kallós: *Mennyire büntették?*

Gyuri bácsi: 300 lej.

Kallós: *És máskor?*

Gyuri bácsi: Máskor is.

Kallós: *Mindig?*

Gyuri bácsi: Igen, aztán egyszer bekerültünk a kocsmához, ott a fiatal emberek már ismernek, ó Gyuri bácsi hogy van ez? Hogy van az? Ne féljek semmit, mert így lesz, úgy lesz, nem hagyják. Hát, egyszer jön fel a kicsi miliciás: Gyuri bácsi, jöjjön! Aztán gondoltam, csak viccel. A sógorom mondta, – szegény, nyugodjék, csak meghótt már a sógorom, a Rózsának a bátyja –, akkor kicsi volt az első büntetés, 50 lej, nesze, azt mondja, fizesd ki. Hozták az emberek a sört, csakhogy...

Kallós: *Csak énekeljen...*

Gyuri bácsi: Csak fújjam. Hát, nekem is volt a fejembe, mikor jön másodszor, megint bosszankodtam, s megfogtam két-hármat, így a kezembe, ment elöl a milica és én nemhogy idéetlenkedjek, be az irodába, letettem a sört. Hát, aztán úgy vette, hogy én csúfolódom, bánja a kutya, bassza meg, akkor hozatták ki a kapitányt, mert még volt egy, az a Győri Sándor, megütötte a milicát, satöbbi, engemet is odatettek. Aztán nem volt mit csináljon a kapitány se, hát nem loptam.

Kallós: *Csak énekel.*

Gyuri bácsi: Igen. Hagyjon békét a kapitány úr, mondom, mert aki danol, az nem lop.

Kallós: *Mit mondtak, hogy miért büntetik meg?*

Gyuri bácsi: Aztán mit tudom én, mondtak valamit, hogy nem szégyellem? De hát, ott az egész... a kocsmáros is nem bánta, hogy fújjam csak.

Kallós Zoltán fotógyűjteménye a Hagyományok Házában

Kallós Zoltán, a Nemzet Művészet címmel kitüntetett, kétszeres Kossuth-díjas erdélyi magyar néprajzkutató neve minden folklór iránt érdeklődő számára jól ismert. A táncházmozgalom táncosai, zenészei és kézművesei a mai napig táplálkoznak a gyűjtéseiből, kiadványok sokasága fűződik a nevéhez, és a választóúti Kallós Zoltán Alapítvány meghatározó szerepet tölt be az erdélyi és moldvai magyarság oktatási és közművelődési tevékenységében, hagyatékának gondozásában. 2018. februárjában bekövetkezett halála pótolhatatlan veszteség a néprajz területén. Sokat idézett mottója: „Addig leszünk magyarok, amíg magyarul énekelünk és magyarul táncolunk”.

Kallós Zoltán népzenei és fotógyűjteménye 2001-től több részletben került be a Hagyományok Házába. A fotók 1956 és 1983 között készültek, a Martin Györggyel közösen végzett erdélyi és moldvai gyűjtőútjaik alkalmával. A Médiatár Archivumában több mint 11000 fotó áll rendelkezésre különböző gyűjteményi egységekben. Ezekből tett elérhetővé egy 450 tételes reprezentatív fotóválogatást a Folklórdokumentációs Könyvtár és Archivum. A képek a Hagyományok Háza Médiatár alábbi internetes oldalán találhatóak: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/node/5248>

Kallós: *Melyik volt az a 300 lejes nóta?*

Gyuri bácsi: Nem tudom... én aztán annyit fújtam nekik 300 lejért.

Kallós: *Megérte?*

Gyuri bácsi: Meg is érte, ha úgy akarják cipolni a népet. Csak az fáj nekik, hogy miért mind magyarul. Miért danolnak a magyarok, miért magyarul. Aztán tudták, hogy ha engem lestoppolnak, akkor leállanak, mert csak én vagyok a vezető.

Kallós: *Gyuri bácsi, akkor csináljunk másikat! Nem hiszem, hogy valakinek még elfújta azt, hogy álldogálok a tó partján, szomorú fűz mellett.*

Gyuri bácsi: Biz' én sokat el... annyit elfújtam, hogy teli az egész ország már vele, csak nem tudják, úgyse tudják fújni. Na, nem baj, fújjuk azt is. [Petőfi vers:]

GyerekJátékok (Visa, 1984. május 10. – KaZo_FoA_18_39_4)

Álldogálok a tó partján,
Szomorú fűz mellett.
Nekem való hely
Bú-szomszédság illet.

Nézem lecsüngő ágait
Szomorú fűzfának.
Mintha csüggedt lelkem
Szárnyai volnának.

Nézem lecsüngő ágait
Szomorú fűzfának,
Mintha csüggedt lelkem
Szárnyai volnának.

*

REBI NÉNINÉL, VÁLASZÚTON

Kallós Zoltán: Szülőfalum, Válaszút. Itt vezettem a négy elemi osztályt, román nyelven, majd bekerültem a kolozsvári református kollégiumba. Egy alkalommal ott járt egy regőcscsoport Debrecenből a 40-es években és előadás után megkértek, én is éne-

Pásztorhangszeresek versenye

Király Dávid
Fotó: Farkas József

keljek valamit. Azt hittem, amit én tudok, mindenki tudja, kiderült, hogy nem. Azt a feladatot kaptam, hogy vakációban írjak össze mindent. Hozzá is láttam, így vezetett el az utam Rebi nénihez. 1942-ben jegyeztem föl az Utra Mari balladát, ami a szegényben esett lánynak a mezősegi változata, egy régiesebb dallammal.

Kallós: *Jaj Istenem, milyen rég volt, mikor énekelt nekem, igaz?*

Rebi néni: Jaj...

Kallós: *Negyvenkettőben.*

Rebi néni: Szégyelltem én, hogy énekeljek, de nekem jó hangom volt, és hiába el voltunk foglalva... sok dologgal, mostmár másképpen fordult ez az élet, hogy mindenki szolgálatban van. Nem is jut eszembe olyan hamar minden, amit kéne, hogy beszélgessünk.

Kallós: *Így van az öregség... Marika, hány párnád van ilyen szép? Amit anyád varrt? Nem is tudod? Szeretnék egyet emlékül. Mennyit énekelt nekem.*

Rebi néni: Kettőt is adnék.

Kallós: *Gyógyszer nem kell valami, Marika? Kaptok? Mit használ? Orvosság nem kell valami?*

Rebi néni: Orvosság? Nem használlok, csak sósborszeszet használlok, és lehet, hogy az öregség, rég húzom eztet, Zoltika drága, én már kútba is voltam beesve, én már a farkastól is valahogy megmenekültem az erdő közepén.

Kallós: *Hol?*

Rebi néni: Ott...

Kallós: *Menjen el, ezt nem is tudtam!*

Rebi néni: A hintásban... Nagyon sokon mentem én keresztül már...

Kallós: *Negyvenkettőben, mire emlékszik, hogy énekelt nekem? „Jaj, de hosszú, jaj, de széles az az út...”*

Rebi néni: Jaj... Csak nem énekeltem azt is?

Kallós: *Igen... „Amelyiken kilenc betyár megindult”. Igen.*

Rebi néni: Jaj, nézzen oda, na, nézz oda, és az, azért még most is eszembe jut, hogy milyen szomorú volt az a...

Kallós: *Utra Mari volt a legszebb. Nem?*

Rebi néni: Igen?

Kallós: *„Utra Mari belépett a kiskertbe, lefeküdt a...”*

Rebi néni: „...diófának tövébe, Utra Mari nem félsz, hogy ott meglátnak, az emberek árulkodnak utánad?” Három éve lehet, vagy két éve lehet, miótától ez a történet történt Kolozsvárt, nem halotta a Zoltika?

Kallós: *Nem.*

Rebi néni: Hogy három gyermeke volt egy asszonynak, és az a három gyermek megölte őket, igen. Először megölte...

Kallós: *Ez az ének is igaz lehetett. Azt mondják a vistaiak, hogy olyan, mint Utra Mari, csak az tett el annyi gyermeket, úgy mondják a vistaiak.*

Rebi néni: Igen, azt mondják? Na...

Kallós: *A nótára emlékszik?*

Rebi néni: Mire? [Rebi néni éneke:]

Utra Mari belépett a kiskertbe,

Lefeküdt a diófának tövébe.

Utra Mari nem félsz, hogy ott meglátnak?

Az emberek árulkodnak utánad.

Utra Mari nem vette ezt tréfára,

Belépett a nagy szegedi csárdába.

Egy icce bort kéretett ki számára,

Egy icce bort kéretett ki számára.

Eredeti megjelenés: Filmvilág, 1989. március

Forrás: www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=5324

A Hagyományok Háza a kecskeméti Hírös Agóra Kulturális és Ifjúsági Központtal közösen versenyt hirdetett a magyar pásztorhangszereseken (furulyák, duda) játszóik számára. A Magyar Pásztorhangszerek I. Kecskeméti Versenye 2020. szeptember 19-én a XXX. Kecskeméti Népzenei Találkozó keretében került megrendezésre. A versenyre 16 és 35 év közötti, hagyományos magyar népzenei játszó furulyások és dudások jelentkezhettek.

A zsűri tagjai Lányi György, Sáringer Kálmán, Salamon Soma, valamint dr. Agócs Gergely voltak.

A verseny fődjája a dudások számára egy díszes palóc duda, amely Bese Botond műhelyében készült, a furulyások számára pedig a magyar nyeloterület különféle tájegységeinek furulyatípusait reprezentáló, összesen kilenc hangszert számláló furulyakészlet neves magyar furulyakészítő mesterek (Gyenes Tamás, Pásztor Endre és Juhász Zoltán) műhelyeiből.

A furulya kategória eredménye:

1. díj: Dobos Levente

2. díj: Barta Ábel Nándor

3. díj: Kiss Levente

Különdíj: Kiss Levente

A duda kategória eredménye:

1. díj: Király Dávid

2. díj: Mocos Csongor Bálint

3. díj: Dobos Levente

Gratulálunk a díjazottaknak!

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

SZAGGATNAK, VALAKI MEGHÓTT

Mári néni éppen a szomszédasszonya kapuján akart befordulni, amikor megkondult a falu harangja. Megütődve állott meg a szokatlan időben történő kondulásra. Kicsit várt, míg meggyőződött afelől, hogy rövid szünet után újra panaszkodik a sokat tudó harang.

– Édes Istenem! Megin’ meghótt valaki a faluba’. Esent temetni kell. Vajon nem Cserike Anti ejtette-e el a kalánnyát? Őt tudom, hogy nehán napja imá’ nem eszik; hejába kénálják akármivel, csak legyint, és fordul az ágyba’, a fal felé.

Párszor megrúgta a küszöb külső felét, hogy a sár nagyobb részét ne vigye be a szobába. Megoldotta a kendőjét is és meglebentette hátrafelé, így szabadítva meg az eszterhéjről lecsepegő tavaszi nedvességtől. Felhőktől lehelt félhomály terjeszkedett az egyszerű szobában, amelybe Mári néni is vegyített a kinti levegőből.

– Halltad-e, Trézsi, hogy szaggattak? – ijesztette a hangját köszönés helyett is a szomszédasszonyra. – Meglehet, hogy Cserike Antinak, másra nem tudok gondolni... A faluba’ ő a nagybeteg.

– Nem neki, met csak egy jó fertály órája, hogy náluk vótam, s nemhogy meghótt vóna, hanem mintha egy cseppcskét jobban es vóna. Egy csiporka kurászlát es megitt, amég ott üdöztem náluk, met most a napokba burnyudzott meg a tehennyik. Szép, kicsi ünőbornyucska.

– Hát, akkor kinek szaggattak? – húzta szorosabbra a kendője csomóját Mári néni. – De menyek es – emlékezett arra, hogy nem akart sokáig maradni. – Csak egy tálocska terebuzalisztet akartam kölcsönkérni, míg Mihály öröltet.

– Ül egy kicsit veszteg, na! Hova sietsz úgy? – marasztalta a szomszédasszonya.

– Menyek, met meg kell nézzem, hogy a kotló visszaült-e a tojásokra, nehogy kihüljenek.

– Várj! Csak félrehúszom a fazakat a tűzről s kikésérlek.

Ahogy kiértek a kapuba, látták, hogy Víró jön arrafelé. Hát, ezt mi lölték, hogy mi esnap ejen kiötözve járkál a faluba’. Ahogy odaért, akkor látták, hogy ki vannak sírva a szemei.

– Hát, téged mi lölt, hogy elig állasz a lábodon? Métt sírsz annyira, ugyan biza? – sajnálták meg a nedves arcú és zsebkendőjű lányt, biztosra véve, hogy a jajgató harang neki segít sírni valami nagy tragédia miatt.

– Jaj, Mári né! Édes Trézsi né, jaj! Münköt osztá’ meglátogatott a Jóisten. – emelte újra zsebkendőjét kisírt szemeihez. – Menjink Jakab... – csuklott el a hangja. – Mé? Már’ja anyám!

– Mi lett Jakabval? – ijedtek meg. – Há’ beteg se vót. Mi lölték ejen hirtelen?

– Elvágta a gőzös! – mondta majdnem sikítva a leány.

Rövid megrettenés után megpróbálták vigasztalni, bár érezték, hogy itt az ilyesmi fölösleges szószaporítás.

– Lohászódj no, egy kicsitt! A Jóistennek gondja van mindenkire. Ő tudja csak, hogy mit miétt teszen. Szegén lejánkám! Meg es lehet érteni, hogy kétségbe vagy esve. Há, ugyan biza hogy került Jakab a gőzös elé?

– Jaj! Mondtam én neki, s apám es, hogy ne vegyük meg azt a fortiós lovat, csak baja lesz vele, de annak mondhattad. Aszont: hogy ő majd leszoktassa a fortiósságról.

S nemhogy leszoktatta, hát nem a vágányon állott meg öppe, amikor a reggeli sebes jött?! Annyi üdeje se vót biztos, hogy leszökjön a szekerről – rázta meg a sírás újra a lányt. – A ló es megdöglött, hogy döglött vóna meg háromnapos korába!

– S most hova mensz? – tudakolták az asszonyok mikor látták, hogy megnyugodott egy kicsit.

– Bé kell jelentsem a kancellárián a szerencsétlenséget. A papnál es vótam imá.

– Igen-igen – mondta a két asszony egyszerre. – Hallottuk, hogy az elébbecke szaggattak.

– Én meg arra gondoltam vót, hogy Cserike Anti bád hótt meg. Ki gondolta vóna hogy szegén Jakab pacilja így meg.

– Hát, Erzsi tudja-e imá? Szegén leján az es! Úgy tetszik elyen formán belölle se lesz mostanába' hazai, hejába egyedülvaló leján. Neki se szeretnék szegénnek a bőribe lenni most. Nem es tudom, hogy hogy' éli ezt túl. Úgy hallottam, hogy az esküvői gúnyája es meg van varrva.

– Tudja imá ő es. Nem lehet vele onnatőte beszélni. Békócsolkodott a nagyházba, s heába könyörögnek neki, nem nyit ajtót senkinek. Félt, hogy nagy bánatába' valamit csinál magával – mondta még a lány s a szerencsétlenséget imbolygó léptekkel vitte tovább a községháza felé.

*

VIRRASZTÁS

– Erzsike, édes lejánkám! Gyújtssd csak meg a két gyertyát a nyújtópad fejinél s az asztalon es! Minnyá jönek a virrasztók. Lehet, hogy még a tisztelendő úr es eljő valamennyi időre – mondta a halott legény anyja a sok sírástól berekedt, gyenge hangon a már odaszokott, „majdnem” menyének.

– Úgy gondolom, sokan lesznek, met Jakabot mindenki szerette.

Dobogtatás hallatszott kintről. Nyílt az ajtó s három-négy szomszéd nyomult a szomorúságtól teli szobába. Egyenként tédet hajtottak a ravatal előtt, s meghintették szentelt vízzel, ami egy karosszéken volt egy tálcakában. Sűrűlevelű ágacska volt ebbe téve vízhintés céljából.

Az anya – ahogy illett – mindegyik látogató vigasztalásánál szepegett egy kicsit, de már hosszú időre elsírta minden könnyét. Megilletődve mondott adjonisten-t, vagy mindörökké-t a gazda is, aszerint, hogy jóestével, vagy dicsírtesséssel köszönt a látogató, milyen formába' hozta a friss levegőt a nyomasztó levegőjű szobába. Megteltek lassan a szomszédból hozott padok s székek is. Most Kajtár Zakariás dicsírtessékelt a többiek közé. Ő volt az a faluban, aki ilyen alkalmakkor nem hiányozhatott, mert ő vezette le az ilyen virrasztó éjjeleket. Egy üveg

mézelt pálinka is előkerült, kicsi, talpas pohárkák, amiből majdnem mindenki kortyolgatott, kívánva a háznépnek, hogy „megtudnának nyugunni e szerencsétlenség után”.

Most az apa állt a ravatal mellé. Sokáig nézte mozdulatlan gyermekét. Alig mozgó szájjal mondta neki:

– Hát, te osztá jól magamra hagytl édes fíjam! Ládd-e, hogy majdnem könyörögtem; ne vegyük meg azt a lovat. Igaz, szép ló vót, de, amelyik egyszer fortiós, az örökké-tig az es marad. De te most az egyszer nem hallgattál reám, s látod-e, hogy mi lett a vége?! – csípte a szemét a visszafojtott könny, de csak az ajkai remegtek meg egy-egy ilyen, gyermeket dorgáló szóra, gondolatra.

Ilyenkor jobban félrefordult a gyászolni segítőkötől, hogy ne lássák jogos elgyengülését. A halottal való beszélgetésből imádság hívta vissza a valóságba. Zakariás bám indítványozta, hogy imádkoznának közben a halott lelkiüdvéért. Utána egy szent éneket kezdett, amibe először az asszonyok, de egy-két sor után a férfiak is, hangjukat egyengetve mordulták hozzá a maguk tiszteletét, a halott emlékét becsülve. Ezután Ferenc bám, a halott bérmakeresztapja egy pakli kártyát vett elő a mellyes bunda zsebéből. Páran el is helyezkedtek a kártya közelében. Mindegyik elé egy marék kukoricaszemet tett az egyik legényke, hogyha huszonegyezni akarnak, legyen, amit egymástól elnyerjenek.

– No, komámuram, mit játszódjunk? Kezdjük zsírozással, vaj durákozzunk?

– Én azt mondanám, hogy zsírozzunk egyet komacska, met ezt a sok, szép terebuza szemet elveszteni semmi kedvem olyan hamar a durákon. Elig kezdjük el a játékot, s imá Jakab bám előtt egy málécskára való terebuza van. Ő tud a legjobban csálni.

– Dörgöld meg a szájadot te, met minnyá én dörgölöm meg! – évődtek ilyenképpen a rokon s szomszéd férfiak.

– No! Ezt zsírozza meg, me' megéri. Van benne vaj négy disznyó. Mire vár? Ússe meg, no! Ütném te, de mivel? A kujakomval, ha meg nem ütöm. Másom nincs – hangoztak el ilyen, s hasonló ízes szavak.

– Körbementek újra a talpas pohárkák. Imádkozás s szenténekek szakították meg mindig újra a társalgást, s az asszonyok sutogó vagy sápiózó sajnálkozásait. A ravatal fejinél többször felhangzott az anya felsírása, sok jajszó között, emlegetve ismételten a jó fia érdemeit. Most egy halkabb, őszinte kesergésre lett csendesség. A szerencsétlen menyasszony borult elveszített üdvösségre fölé, igazi fájdalommal.

– Jaj! Mit vétettem én, édes Istenem, hogy ekkora bánatot mértél reám? Akkor

törted ketté a virágunkot, amikor a legszebben kellett vóna nyíljon. Jaj, édessem! Ha így tudtam volna, nem mondtam vóna örökké-tig, hogy várjunk, amíg a pap eszszead. Jaj-jaj, édes párom! Így kellett elszakadunk egymástól. Jaj! Elszakadtunk még, mikor jóformán jól meg se kóstoltuk egymást, essze se melegedtünk a donyha alatt. Hogy es tudtl elyent tenni velem, mikor olyan szépen elgondoltam a mü életünköt. Apámék es adtak vóna egy, szép bornyúdzó üszöt. Elrendeződött vóna minden körülötünk, ne félj! Imá jaj, s ezerszer es jaj nekem, pedig jó feleséged lettem vóna, de a magasságos ég nem úgy akarta. Jaj-jaj! Imá hogy éljek én tovább? Jaj, édes Jakabom, nekem ezutánra csak a temető marad, de te imá ott se mondasz nekem semmit. Nem mondosd imá, hogy melyen szép vagyok, melyen pántlikát fonjak a hajamba, s hogy hogy' szeretsz, s hogy imá akkor megszeretél, amikor a pipéket öröztem. Nem mondasz te imá nekem semmit többet. Lefogja a te szájadot a koporsó födele. Jaj-jaj! – így, s ekképp kesergett a szerencsétlen leány, igaz szívéből öntve a zokogó szavakat.

Úgy három óra felé, éjfél után kezdtek a gyászolók búcsúzkodni, s elszállingóztak, Istennek ajánlva a ház élő tagjait, de leginkább a halálba békélt Jakabot.

(Lörincz Gergely: Székely édesanyám sok szép szava. Utódainkra bízom. Készült a madéfalvi veszedelem 250-ik évfordulójára. Bukovina Kiadó, Budapest, 2014.)

Tájszavak és kifejezések:

békócsolkodott = bezárkózott

egyedülvaló leány = egyetlen, nincsenek testvérei

elejti a kalánját = elejti a kanalát, meghal eszterhéj = eresz

fortiós = makrancos, csökönyös, akaratos

hazai = menyasszony

kujakom = öklöm

kurászla = a tehén ellés utáni, vitaminokban gazdag, első teje (fröccstej)

ládd-e = látod-e

lohászódj = nyugodj meg

megiutt = megivott

mejjnk Jakab = a mi Jakabunk

miesnap = hétköznap

milölték = mi találta, mi történt vele

nagyház = tisztaszoba

nihan = néhány

onnattőte = azóta

öppe = éppen

pacil= szerencsétlenül jár, elszenved valami bajt, pórul jár

szaggatnak = halálózaskor szaggatottan harangoznak

terebuza = kukorica

ülj veszteg = maradj nyugton

ünnöborjú = nöstény borjú

Istenestől Majosig
– Szőcs Istvánné emléktöredékei –

Életem során soha nem szakadtam ki bukovinai székely közösségem „kötelékeiből”. Gyermekkoromtól kezdve, előbb ösztönösen, majd egyre tudatosabban igyekeztem minden velük kapcsolatos történet, gondolatot, emléket magamba szívni, megjegyezni, megérteni, tovább adni, ahogy lehetett. Vannak dolgok, amelyeket már csak a népköltészet virágnyelvén közelíthetek meg, más titkok még itt vannak tőlem karnyújtásnyira, csak meg kellene találnom hamar tudóikat, rejtekező elszenvedőiket. Csak győznöm kellene idővel, erővel, míg ezeket az emlékeket is el nem nyeli kíméletlenül a feledés homálya. Mióta csak tudok róla, keresem az 1944-ben eltüntetett 42 bukovinai székely családapa sorsának ismerőit, keresem a szintén '44-ben lágerbe hurcolt székely családok, kb. 1500 ember sorsának ismerőit. 2019. augusztus 3-án a majosi Szőcs Istvánnéval, egykori lágerlakóval beszélgettem különös, döbbenetes életindulásáról, életéről.

*

Az én édesapám László Béla volt, édesanyámat Nyisztor Annának hívták. Anyám halála után engem Miklós Gábor és felesége, Lőrincz Borbála örökbe fogadtak, így Miklós Erzsébet lett a nevem. A szüleim Bukovinában, Istensegítsen éltek eredetileg, de 1941-ben kitelepítették őket Bácskába, ahol Istenesen települtek le. Én ott születtem az Istenesi tanyán, 1943. november 12-én. Istenesről 1944. október 24-én kellett elmenekülnünk. Amikor felhívták a figyelmünket, hogy menekülni kell Magyarországra, akkor mi is felkészítettük a kocsinkat, apámék szalmát tettek a kocsi aljába és sátort húztak föléje, majd elindultunk, de hamarosan a szerb partizánok megtámadtak bennünket és nem engedtek tovább. Sokáig ott áztunk-fáztunk az útszélén, az esőben a szabadkai úton, aztán a szerb partizánok erőszakkal visszafordítottak bennünket Istenesre. A visszafordításnál olyan dolgokat műveltek velünk, hogy rettenetes, ezért a katonaság be kellett avatkozzon. Mialatt mi oda voltunk, minden házba visszajöttek a szerb gazdák, és nem akartak beengedni bennünket semmiképp. Valahogy aztán mégis elhelyezkedtünk. Három hétig maradhattunk a faluban. Addig elvégeztük az elmaradt betakarítást a mezőn, s akkor, december 8-án újra jöttek a partizánok, és kiűzték bennünket a faluból... Menni kellett. Kétoldalt lovas katonák kísérték bennünket Szikicsre, ott bezártak egy nagy kaszárnyába. Ez egy munkatábor volt. Onnan kellett eljárjanak az emberek – de az asszonyok is – dolgozni. A kisgyerekeket rábízták a nagyobbakra. Nagymamám mesélte, hogy mindennap kihajtották őket a hidegbe, télen is, hiába, hogy hó volt, kellett szedni a répát és törni a kukoricát. Olyan is volt, hogy kivitték még a kismamát is. Sírva kérték az asszonyok az öröket, hogy engedjék vissza, mert nagyon rosszul van, lehet, hogy meg fog szülni. Visszaengedték szegényt, és meg is szülte a gyereket, az unokatestvéremet. Azért ott is voltak olyan szerbek, akik megsajnálta bennünket és segítettek. Nem mindenki volt gonosz. Olyanok is voltak, akik adtak valamit. Nagyon sovány koszon éltünk, sokszor olyan ételt adtak a gyerekeknek, híg máléleveket, hogy betegek lettünk tőle. A későbbi férjem is ott volt az anyjával meg a testvérivel. Olyan hasmenést kaptunk, hogy egyszerűen nem állt meg bennünk az enivaló. Egy nagy, hideg helyiségben voltunk, ahol szalma volt a földre leterítve. Mindenfélét rátettek a szülőök, csak, hogy valahogy megvédjék a gyerekeket a hidegtől. Ott voltunk 1944 októberétől '45. február 28-ig. Szerencsére édesapám végig velünk volt. Mi akkor hárman voltunk testvérek, édesanyám kismama volt. Amikor Szikicsről elengedtek bennünket, akkor született meg Csátalján a húgom. Édesanyám nemsokára meghalt. Az orvos szerint azért halt meg, mert a menekülés alatt nagyon megázott a kocsin, megfázott, kapott egy tüdőgyulladást, és az el is vitte. Édesanyám húga 1945 húsvét szombatján halt meg. Édesanyám meg 1945 pünkösd szombatján. Jeles napon haltak meg mind a ketten. Édesanyám húga nem volt velünk a lágerban, Babi néniék akkor Zalában voltak. Az egész család szét volt szórva. Ő is a menekülés alatt fázott meg.

Ahogy édesanyám meghalt, két hétre rá meghalt a kishúgom is, a kis Borika. Ezután apám elköltözött Csátaljáról Dúzsra, ott éltek a szülei és a testvérei is. 1946-ban megházasodott újra. Minket, gyerekeket elosztottak. A nővéremet nagypapa vitte el, édesapámhoz került a bátyám, én meg idekerültem a nevelőszüleimhez. Amikor a szerbek elengedtek bennünket, ők is Csátalján telepedtek le. Édesanyám halála után mindjárt magukhoz vettek. Nekik is született egy kisfiuk, de ő még Bukovinában meghalt másfél éves korában. Érdekes, én is másfél éves voltam, amikor örökbe fogadtak.

A nevelőszüleimnek nagyon sokat köszönhetek. Engem nagyon szerettek, mindent megadtak, amit csak lehetett, kitanítottak, Bajára járatlak a növérképzőbe. A nevelőapám juhász volt, nagyon szerettem kinn lenni az esztenán. Majos végén volt az eszténa, oda kellett nekem jönni-menni minden nap. Legeltetni nagyon sokat kellett. Amíg apám megcsinálta a sajtot, az ordát, én legeltettem. Volt egy kutyám, Rigó, annak, ha intettem, mindjárt szaladt, ha a birka nem jó felé ment. Amikor már nagyobb voltam, meg tudtam csinálni a sajtot, az ordát ki tudtam főzni egyedül. Kenyeret is tudtam sütni. Nannyóval jó korán bedagasztottuk itthon kenyeret, a tésztát bevittük Bonyhádra, ott megsütötte az Árvai pék. Hét óra előtt már vittem is a friss kenyeret az esztenára. Azután mentem iskolába. Úgy is volt, hogy a lisztet vittük a pékhez, és elcseréltük kenyérre. A nevelőanyám nagyon okos asszony volt, nem járhatott magasabb iskolákba, de egész életében mindene volt a tanulás. Nagyon szeretett olvasni. Három gyerekem született, őket is szinte ő nevelte fel, sőt, még az unokáimat is, mert mi az urammal dolgozni jártunk. A gyermekeimet megtanította játszani, olvasni, gyorsan olvasni, sakkozni, malmozni. A gyerekeket nagyon szerette. Mindent föl adott, csakhogy velük lehessen. Mikor még Istenesen laktunk édesapámékkal meg a nagymamámmal egy szerb család házában, apám egyszer csak észrevette, hogy valaki bujkál a padláson. Meglátta, hogy egy szerb katona felment a padlásra. Mondta mindjárt édesanyámnak is, nannyámnak is, hogy ne menjenek a padlás felé, mindig csak az utcafront felé menjenek, mert a padláson van valaki. Sok idő eltelt. 1987-ben a családuink felkerekedett, és elmentünk Jugoszláviába, Csantavérre, hogy megnézzük azt a templomot, ahol az uramat is, és engemet is kereszteltek. Ott, a templom szomszédságában laktak valakik, akik nagyon jólelkű emberek voltak, és akikkel anyámék tartották a kapcsolatot. Az a szerb ember, akinek a házában mi laktunk, megtudta, hogy ott voltunk. Megadta a címét ezeknek az ismerősöknek, hogy írják meg nekünk, mert amikor ott laktunk a házukban, akkor nem volt köztünk semmi rossz viszony. Felvettük a kapcsolatot. 1988-ban eljöttek ők hozzánk. Elhívtuk őket a lakodalomba, a fiamnak az esküvőjére. Eljött az az ember, a fiával együtt, aki a padláson bujkált. Mesélte, ha apámék akkor feljelentették volna, lehet, hogy a fegyverét is használta volna. Nemsokára mi is visszamentünk hozzájuk látogatóba.

*

Szószerdet

eszténa = juhakol tejfeldolgozó épülettel

Istenes (Szerbia) = a falu szerb neve Radivojevićevo

lágér = munkatábor

nannyó = nagyanyó

Szikics (Szerbia) = magyar neve Szeghegy

*

Sorozatunk jelen epizódja alkalmat ad arra, hogy a 2018/6-os lapszámunk 24. oldalán közölt, a jobb oldalon felül látható kép hibás aláírását kijavítsuk, az alábbiak szerint.

Miklós Erzsike – az általa nannyónak szólított – fogadott nagyanyjával,
özo. Lőrincz Antalnéval, Kodály Zoltán kedves adatközlőjével

A paraszti értékrend néhány elemének változása a moldvai magyaroknál¹

A hagyományos társadalmakban a paraszti – és bizonyára nem is csak a paraszti – értékrendet elsősorban két tényező befolyásolja, éspedig a *szégyenérzet* és a *lelkiismeret*. „Szégyen esetében a tekintélyt azok a külső társadalmi szokások jelentik, amelyeket »mások tekintete« képvisel; a lelkiismeret esetében a józan ész, mely belső hangként nyilvánul meg. A tradicionális társadalmakban a normák legitimitásának egyedüli forrása a szégyen, míg a funkcionális társadalmakban a lelkiismeret válik meghatározóvá.” – idézi a szociológus Heller Ágnes Kotics József.² A szégyen tehát nem más, mint a külső megítéléstől való félelem, a lelkiismeret pedig a belső norma, ami a hagyományos közösségekben fokozott mértékben érvényesül.

*

A TOLVAJLÁS

Az Úristen által kinyilvánított parancsolatok közül manapság talán a *hetedik* az, amelyiknek a gyakori megszegése a moldvai csángómagyarok életét leginkább keseríti. Ebből következik ugyanis a szántóföldi növénytermesztés, a gyümölcs- és szőlőtermelés egyik fő korlátja, mégpedig minél munkaigényesebb növényről van szó, annál bizonytalanabb, hogy a jogos tulajdonos takaríthatja-e be a termést. A mezei tolvajlást ugyanis *már* egyre kevésbé szégyellik, a lelkiismeret pedig még nem működik megfelelően. Ezért sokan a kollektív gazdálkodással járó „szocialista” erkölcsök, pontosabban erkölcselenségek elburjánzását okolják az állapotokért. Erőteljesen felvetődik azonban a moldvai katolikus egyház felelőssége is, mert csak az „erkölcsöt” meglehetősen egyoldalúan, *szinte kizárólag a misén való részvételre korlátozott vallásgyakorlatra és a szexuális kérdésekre szűkítve* értékelik. A hívektől – az egyházi adón kívül – elsősorban a templomlátogatást, a román nyelvű vallásgyakorlatot és magyarságuk megtagadását várják el. De aki rendszeresen eljár a templomba, az – „megélhetésből” – esetenként akár lothat is. Egy pusztainai esetről

az egész falu tudott: valaki elpanaszolta a papnak, hogy ellopták a földjéről a pityókáját. Mire a pap, románul:

– *Maga pedig biztosan megátkozta azt az embert.*

– *Igen, kértem az Istent, hogy büntesse meg!*

– *Látja, ez vétek! Mert az az ember lehet, éhes volt, lehet, beteg volt, s nagy szüksége volt arra a pityókára.*

És penitenciát mért az asszonyra. A falu értékrendjének egészséges működését jelezte, hogy mindenki felháborodva beszélt erről az esetről. Másfelől az értékrend korlátait mutatja, hogy senki sem tette szóvá a helyi egyház szegényeket támogató, karitatív tevékenységének hiányát. Az ilyen és hasonló erkölcsi torzulások okozzák, hogy a magántulajdon sérelmére esett vétkeket a közösség ítélete *már* egyre kevésbé képes fékezni – nemhogy megtorolni –, a különféle hatóságok pedig *még* nem, vagy csak igen korlátozott mértékben alkalmasak erre a feladatra, hiszen többségük nyakig ül a hasonló vétkekben.

A tolvajlás elleni hagyományos védekezési módszer, amint azt egy külsőrekecsini asszony elmondta, a következő: „*Ha valakinek elvész valamije, elmegy a paphoz és mondat misét, hogy takaroggyék ki, ki vette el. Ezelőtt*” – az 1990-es évek elején – „*mi is fizettünk misét. Elrontották a veteményünket, s kértük, hogy az Isten takarja ki, ki csinálta. Ne csánjon vele semmit, csak mondja ki, ki csinálta. S én fogattam, hogy három imáccságot elmondtam Páduai Szent Antalnak, kilenc kedden. Hogy takarja ki. Mert ilyenkor az augusztban, Nagyboldogasszonykor, összetörték a horbuszusunkat³ odakint. Ott örözte az ember, csak éppen hazajött, hogy egyék. S azalatt mit tudtak, elvittek, s még össze is törték... S én mondtam: ki csánta lesz, az Úristen mondja meg. S fizettem egy misét, de nem akkor, hanem éppen karácsonykor. S egy ember megmondta egy nyámomnak:⁴ »én csináltam az embernek, mert haraguttam rivá«.* S nyám volt az es, de valamiért megharagutt.

S az a misétől volt, s az imádsáért, mert a kettő összefogott. Páduai Szent Antal minden eldugottat kitakar.”

A falubeli és a mezei lopás ellen a hatékonynak vélt imádság és misemondatás számos pozitív példával bizonyított erejével szemben negatív példákkal „igazolják” a különböző hatóságok tehetetlenségét. Kinda István a rendőrséggel szembeni társadalmi idegenkedésről a következőket írja: „Klészse egyik legpolgárosultabb családja, amikor a mezőről ellopták a kukoricakórójukat, a tolvaj kilétének felfedését és a kár megtérítését nem a tekintélyt veszített helyi rendőrség bevonásával, hanem az isteni igazságszolgáltatás igénybevételével kívánta elvégezni. »Az emberem a papnak aszanta: Tisztelendő úr! Akarok fizetni egy misét, hogy kerüljön ki, kicsoda volt az, ne paciljon⁵ semmit, ne dögöljék meg! Semmi! De – aszongya – bár tudjam én es, hogy ki tudta ezt megcsánni! Egy hónap nem tölt el, s idejött hezzánk a kapuba: Né, István! Én loptam el a huruzsodat. Ugyes valamit csak használnak ezek a misék.«”. „Erkölcsi válsághelyzetben” – folytatja – „az emberek nem bíznak a külső világból betelepedett, a beilleszkedés elemi formáit is elutasító román rendőrökben, s főleg a lopások felderí-

Horódfenekezés Bukilán. Budó Ferenc, aki a gazdálkodás mellett bognárkodott is. (Csoma Gergely felvétele, 1990.)

tésében, szívesebben megmaradnak a jól bejáratott és hatékonyak bizonyuló cselekvésminták, a mágius-rituális eljárások mellett (...), másrészt a legidősebb generáció általában nem beszéli olyan szinten a román nyelvet, hogy azzal az idegen nyelvű hivatalhoz fordulhatna.”⁶ Hasonló megfontolásokból óvakodnak attól is, hogy különféle egyéb megkárosításuk esetén bírósághoz forduljanak. A „pénzhiány, kapcsolati tőke hiánya, információszegénység stb. miatt »egy kicsiért« nem perelnek, de a szerzési ösztön lopással egyenértékű incidensei következtében gyakoriak az örökösödési perek.”⁷

A nehéz, sokszor keserves munkával megtermelt javak eltulajdonításának minden formáját bűnnek tekintette a közvélemény, különösen akkor, ha az saját közösségen belül történt. Enyhébb a lopás megítélése, ha más faluból lop valaki, a kollektív gazdaságból pedig – mint mindenfelé – szinte erény volt az eltulajdonítás. Sokak véleménye szerint az emberek a kollektív gazdaságokban tanulták meg a lopást. Lehet benne igazság, bár itt alig több mint száz éve, hogy megszűnt a Török Birodalom, ahol közkeletű mondás volt, hogy a szultán vagyona egy nagy tó, dísznő,⁸ aki nem iszik belőle. Korábban, ha a tolvajt rajtakapták pl. gyümölcslopáson, elegendő volt, ha bocsánatot kért, s megígérte, hogy többet nem lop. De előfordult, hogy elverték, s átadták a hatóságnak.⁹

A körülmények ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy a hagyományos közösségekben a magyarországi és erdélyi újabb kori állapotokhoz képest jóval nagyobb szerepet kaptak az önbíráskodás különböző formái. Szabófalván például korábban a tolvaj hátra kötötték az ellopott holmit és végighajtották a falun, miközben kiabálnia kellett: „aki úgy tesz, mint én, úgy jár, mint én”.¹⁰ Újabban pedig, mióta – a modernizáció velejárójaként – egyre kevésbé érvényesül a hagyományos társadalmi kontroll, a helyzet elmérgesedése miatt az önbíráskodás durvább formáival is találkozhatunk.

*

KÖZÖSSÉGI JELENSÉGEK

A hagyományos paraszti értékrend szerves része volt a kollektív segítségnyújtás vagy az elítélés különböző formája. A csángómagyar falvak népe segítette egymást – leginkább az atyafiság, a rokonság – a házépítésben, a kapálásban, szénacsínálásban, ősszel a pityóka és cukorrépa betakarításban, a tavasi szántásban. Tűz esetén is mindenki támogatja a károsultat, a rokonok, szomszédok félretették az ellenségeskedést, és segítettek minden ellenszolgáltatási igény nélkül.¹¹ Moldvai útjaim során többször talákoztam a jelenséggel, hogy valamilyen közeli, vagy akár távoli falu károsodottjai – miután a pap kihirdette a templomban – végigjárták a települések családjait, s leégett, vagy árvízszújtott házuk újjáépítésére adományokat gyűjtöttek. Az ilyen szerencsétlenül jártakat tapasztalatom szerint mindig viszonylag jelentős összeggel támogatták, elbeszélgették velük tragédiájuk részleteit, éreztették velük segítőkészségüket, együttérzésüket. A közösségi segítségnyújtásnak ez a formája ma is él.

A jelenkori munkaerő-vándorlás során is megfigyelhető a faluközösség összetartó erejének továbbélése. Az egyazon településről elvándorolt vendégmunkások rendszerint azonos városban vagy a környékén települnek le, s a résztvevők segítik falustársaikat pénzkölcsönzés, munkahely- és lakásszerzés tekintetében.¹² Az a moldvai magyar ember, aki Magyarországon, vagy Nyugat-Európában vállalkozásba fog, a szükséges munkaerőt többnyire a saját falujabeliek közül választja, még akkor is, ha egyikkel-másikkal később kedvezőtlen tapasztalatai lesznek.

Ahogy van kollektív segítségnyújtás, ugyanúgy ismeretes valamely – akár a hatalom, akár az egyén által elkövetett – büntetendő cselekedet közösségi elítélése. Ilyen az a Klézsén szállóigeként fennmaradt, immár apáról fiúra öröklődő emlék, miszerint a kollektív erőszakos szervezések Istók Márton apójának bekenték tintával a lábujját – mert a kezét nem hagyta –, „s azt tették fel arra a kérvény-

re. Megfogták, s reatették. Aztot ők megirták, megkenték, s reanyomták. Beteg vót a zöreg, feküdt, nem is tudott a zágyból felkelni. Akkor azt mondta nekik: »Hazudva kezdtétek, s hazudva vesztek el.«”¹³ A kollektivizáláskor számtalan esetben megalázott falubeliek ilyen, szájhagyományban is fennmaradt emlékből merítették erkölcsi erőt a hatalom erőszakosságával szemben.

A bűncselekmények napjainkra jellemző közösségi elítélésének példája, amikor „... a falvakon belül a hitelüket vesztett egyéneket, a hazudozókat, csalókat, tolvajokat a falu élénk figyelemmel kíséri, s ha például a szőlőbe vezető úton látják, de még akkor is, ha csak olyan utcácskán, ahol egyébként nincs mit keresniük. Számon tartják, figyelik, hogy mikor, mennyi idő elteltével jön vissza, és főleg, hogy mit hoz a tarisznyájában, zsákjában.”¹⁴

*

A KÉZMŰVESSÉG MINT ÉLETMINŐSÉGET JAVÍTÓ TÉNYEZŐ

Számos adatból arra következtethetünk, hogy a Moldvában élő népek között az évszázadok során kialakult munkamegosztás keretében a magyar lakosságú falvakban meglehetősen intenzív árutermelés alakult ki. A moldvai magyarok áruterelésben való jelentős részvételével függött össze, hogy náluk jobban kialakultak és elterjedtek a belterjes, munkaigényes természetesi módok, az intenzív gazdálkodás technológiái, mint a többi, Moldvában élő népcsoportnál. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az áruterelés Moldvában a magyarok sajátossága lett volna, csupán azt, hogy a moldvai magyarok számára nyuknál nagyobb mértékben vettek részt a cserére, illetve az értékesítésre kerülő javak előállításában. De a kézművességre nem volt jellemző a tökéletes munkamegosztás, hiszen a legtöbb falusi „mester” a földművelés mellett foglalkozott a mesterséggel.

A csángómagyar vidékeken a hagyományos kézművesség területei közül legelterjedtebb volt a fafeldolgozás és a feldolgozott termékekkel való kereskedelem. Egy 1772–1774-ből való nyilvántartás szerint a Tatros vidéken nyolcvan, fával foglalkozó mestert (lemnar) tartottak nyilván. Csaknem a felük kerékgyártó volt, több mint negyedik bodnár, a többi bordakészítő, szítás, zsindeleykészítő, fatálás, ládakészítő, asztalos, ács, orsó- és hegedűkészítő.¹⁵ Jelentős volt a kádármesterség Mardzsínban, egy Fundu lui Bogdan nevű településen, továbbá Klézsén, Nagypatakon, Diószénben, Lujzikalagorban. Klézse, Páncești, Forrófalva híres volt a faedényeiről (hordók, csebrek, sajtárok, fatálak, bóták). A legszebb ácsolt és karcólással díszített észre-ládákat Klézsén, Lujzikalagorban, Nagypatakon, Forrófalván állították elő.¹⁶ Ezek az adatok azt jelzik, hogy az említett településeken a fatárgyakat készítő mesterek a szokásos paraszti ön-ellátáson kívül, értékesítésre is termelve, a szokásosnál intenzívebb gazdálkodást folytattak, folytathattak.

A fafeldolgozás mestersége egészen a XX. század közepéig virágzott, később azonban legföljebb a „szövetkezetekbe” és az állami iparba kényszerített egykori mesterek félillegális „kontár” tevékenységéről beszélhetünk, ami persze az adott viszonyok között nem a „hozza nem értést”, hanem a szakképzetlenséget jelentette. Természetesen azok a hajdani mesterek sem kizárólag a kézművességből éltek, emellett gazdálkodtak is. „Télben dolgoztak a mesterséggel, nyáron meg földdel” – mondta egy kelgyeszti asszony.

Zsindeleyhasítással és -áruhással elsősorban Moldva nyugati részén, a fenyőövezetben lakók foglalkoztak. Készítettek zsindeleyt a Tázló mentén (Frumósza, Kukujec) élő magyarok is. Frumósán többen is hasították a zsindeleyt, amit aztán törökbúzára, borra, pálinkára cseréltek a Szeret menti falvakban, akiknek vásárolniuk kellett a zsindeleyt és a drányicát.

A kádármesterség volt a fával való foglalatosság másik legelterjedtebb formája: számos adatot ismerünk, amik a csángómagyarok több száz esztendővel ezelőtti kádármesterségéről tudósítanak. Már

Gábor Mundi volt az egyik utolsó fazekasmester Gorzafalván.
(Csoma Gergely felvétele, 1992.)

s aztán rendszerint fele-fele arányban osztottak a kapott pénzen és terményen. Az árucserre sajátos és nyilván régies formáját jelentette, amikor nem szekérrel, hanem gyalogosan vitték és árulták vagy cserélték a cserépfazekakat. Rendszerint a fazekasok növendék lányai járták így a mezősi falvakat tarisznyában vitt fazekakkal, hogy az észrejükhez³³ szükséges kendert beszerezzék.³⁴ Ilyen módon néha tíz kg kendert is összegyűjtöttek.³⁵ A fazekasmesterek értékrendje a hagyomány szerint alakult, és mert a környezetük társadalmi igénye gyorsan változott, a gorzafalviak nem álltak át emléktárgyak vagy dísz tárgyak készítésére. Vevőik elsősorban nem a városiakból, hanem a környékbeli falvakból kerültek ki, a használati tárgyak területén eluralkodó műanyagok miatt beszűkülő vevőkörből egyre kevésbé tudták fenntartani magukat. Az utolsó gorzafalvi fazekasok a hagyományos értékrendhez igazodva, hasított mogyoróvesszőből készült kosarakkal próbálkoznak.

A *szűcsmunka* elterjedt mesterség volt Moldvában mind a románok, mind pedig a magyarok körében. Miron Costin román történíró szerint Szucsáva (*Suceava*) városa a középkorban magyar szűcsokről kapta volna a nevét.³⁶ Ennek ellenére ritka a Szűcs, Szőcs családnév a moldvai magyarok körében, noha Tatos városából már a XVI. század végéről ismerünk egy Szűcs Mihály nevű soltszt.³⁷ A Bandinus-féle összeírásban egyáltalában nem szerepel, Domokos Pál Péter moldvai névjegyzékei szerint is csak Lábnyikban³⁸ és Pusztinán³⁹ élt Szőcs nevezetű család. Ez utóbbi településen azonban a Szőcs a legnépesebb famíliák közé tartozott,⁴⁰ és *Tímár* nevezetűek is élnek a faluban. A moldvai magyarok körében ma már különben sem igen nevezik szűcsnek a keptárokat, bundákat, kozsokokat, kucsmákat készítő mestert, hanem román néven kozsokárnak (*cojocăr*) mondják őket.

A moldvai magyarok gazdasági stratégiájában jelentős szerepet játszó „melléktevékenységek” a táji adottságoktól való folyamatos elszakadás következtében egyre kevésbé szolgálják a falusi társadalom kiegyensúlyozott megélhetését.

*

A MUNKÁBA VALÓ NEVELŐDÉS

A falusi társadalom értékrendje szempontjából nagyon fontos volt a *paraszti munkába való belenevelődés* módja, mikéntje, különösen az olyan nagycsaládos, még a térségre jellemző silány színvonalú szakképzéstől is többnyire elzárt közösségek esetében, mint a moldvai csángómagyaroké. Itt szinte csak a kisebb-nagyobb családi közösségekben tanulhatták el a gyermekek a munkafolyamatok módját, technikáját.

Ennek részleteit számtalan visszaemlékezés őrzi. Az 1903-ban, Lujzikalagorban született Kozsokár Mihályné Bogdán Nyica így mesélt róla: „*Tátám tanított kapálni. Vitte a mezőre a kapcskát, s tartott így, s megtanítottam. Akkorák vótunk, egy morzsa, s megtanított kapálni. Máig jól kapálok.*” (Lujzikalagor)⁴¹ „*Errébb, mikor kicsit meg-növekedtünk, akkor vettük a kapát hátunkra, mentünk kapálgatni, ki mekkorát tudott. Édesapám mondta, ki tepeledik⁴² a céklával, annak csináltat papucsokat. Ha reszeltitek kapálni, nem kopogtattok a papucsokkal. Mentünk reggel el, hogy termődjék jól meg a cékla, hogy legyen mivel csináltasszon apika papucsokat. Kopogtasszunk mi esz. Akkor nem úgy volt, mint maszt, akkor a tizenöt évesz isz rosszul kapott papucsokat. Csak bocskorkát.*” (Nagypatak)⁴³ A kelgyesti Deák Antiné Dinka Róza arról beszélt, hogy „*Nöttünk hej, nöttünk nehezen, nagy kapákat adtak, húztuk nebezen a kapát. Kapák nagyok vótak. Nehez világot vittünk.*”⁴⁴ A kalagori Farczádi Péter pedig: „*Földi munkások vótunk. Tíz esztendőtlől felfelé bírtam menni lóval, marhával, nem egyedül, valakivel. Ganyét a mezőre, marhát a köteliről, hordoztak kapálni, mi gyermekek ott a többi között kapáltunk.*”⁴⁵ A klézsei Hadarog Luca mesélte gyermekkoráról, hogy amint növekedett, „*immár etetni nem mentem többet. Immár megindultam kapálni, ugye tizenegy-tizenkét évesen mentem kapálni. Tányítottak kapálni, aratni, s attól felé megindult a munka, mindig mentünk nyárba a mezőre. Aztán megkezdtem a munkát, napszámba menni, ugye bojérokhoz, abból csánítam ötozetet, a lábamba a készületet. Édesanyámék szegény emberek vótak, de én mentem s dógoztam, s vettem, mi kellett. Kapáltam, aratni jártam, mindent, mi kellett.*”⁴⁶

A munkába nevelődés hagyományos értékrendjének hatása idővel visszaszorulóban van, de – különösen az átlagosnál nagyobb családotknál – még mindig erőteljesen érvényesül.

*

AZ ÖRÖKÖSÖDÉS

A paraszti értékrend nehezen megragadható világa talán az *öröklés rendjében* tükröződik a leghatározottabban. A történelmi időben az öröklés módját egyrészt a közösség szokásrendje, másrészt a tulajdonos személyes döntése szabta meg, s a hagyományos társadalmakban ezek aránya mindig fontos és tanulságos. A moldvai közösségekben ezt a jelenséget még motiválta, hogy a csángómagyarok anyanyelvük és kultúrájuk tekintetében a mai napig a szóbeliség állapotában élnek, és az 1864. évi jobbágyfelszabadítás előtt jelentős részük nem is rendelkezett földtulajdonnal. Az értékrendjüket is mutató örökösödési gyakorlat ez ideig jórészt föltáratlan volt. Miklós Zoltán részletes tanulmánya tisztázta a kérdés számos összetevőjét.

A moldvai magyarok esetében mindenkor *földműves közösségről* beszélhetünk. Európában ez a társadalmi réteg a késő középkorban is egyazon sorsközösségben élt, s a vérokonossági örökösödés rendje, az egész nemzetségi-rokonossági rendszer a gazdasági szempontok alapján jött létre. „A XIX. századi állami rendeletek, amelyek a jobbágyfelszabadítás céljából léptek érvénybe, korlátozták a kiosztott földterület feletti rendelkezés jogát, s az így szerzett (kapott) telket harminc évig nem lehetett eladni.(...) Moldvában még az a szokás is érvényben volt, hogy az utód nélkül elhalálozott falusi parasztnak minden vagyona a földesurára szállt. Hasonlóképpen az örökös nélkül meghalt földbirtokos vagyona pedig az államra.”⁴⁷

Aztán változtak az idők, de „az 1950-es években kisémmizett parasztréteg körében még elevenen éltek a népi jogszokások, s az átörökítés pillanatában igyekeztek az egykori közösségi normákat követni. A földművelő társadalomban az ingatlanokra és főleg a földterületre nagy hangsúlyt fektettek, a tulajdonlás megszűntével azonban ezek a rendelkezések jórészt funkciójukat veszítették. A kollektivizálást követő időszakban már egyre jobban a tételes jog vált mérvadóvá, s a fokozott állami ellenőrzés lehetetlenné tette a szokáson alapuló öröklést. [...] Bár több mint száz éve megszűnt az örökléskor a nemek közti különbségtétel, a magyar falvakban a XX–XXI. század fordulóján gyakran felvetődött az »egyenlő arányú osztás« lehetősége.”⁴⁸

Tárkány Szűcs Ernő hangsúlyozza, hogy Moldvában általában egyenlően osztják meg a leszármazottak között a vagyont.⁴⁹ Az ott élő magyarok körében viszont előfordul, hogy amikor az elhunyt különböző helyeken lévő, eltérő fekvésű és termőképességű földjein osztottak az örökösök, sorsot húztak. Klézséről ismerjük azt az esetet, amikor „... egy papírkára felírták, hogy ez a darab itten, az a darab ott, s betették azokat a papírokat egy kalapba, eszekeverték, aztán belényúltak és kivették. S melyiket vette ki, az volt az övé.”⁵⁰ Az ilyen és ehhez hasonló osztzkodás hagyományos elterjedtségének mértékéről és formáiról csak további kutatások adhatnak pontos felvilágosítást.

Az idők változásával a csángómagyar közösségek körében érvényesülő örökösödési gyakorlat három formában valósult meg, de akadt néhány egyéb módon követett megoldás, amik azonban nem egymás mellett, hanem inkább egy időben, más-más hangsúllyal érvényesültek. Hagyományosnak tekinthető és Moldvában meglehetősen sokáig, számos tekintetben még a XX. század végén is érvényben lévő gyakorlat volt a *szokásjog* és annak többféle változata. Ezt váltotta fel fokozatosan az egyre nagyobb hangsúlyt kapó, *egyéni döntésen alapuló* örökség-hagyás, ami mellett aztán a jobbjágyfelszabadítást követően fokozatosan előtérbe került az *állami törvényekkel szabályozott örökösödés* gyakorlata.

A *szokás* volt tehát a régi, az általánosan elfogadott gyakorlat, ami – ha íratlanul is –, de általában dominált az ingatlanok, elsősorban a föld öröklésében. Eszerint a „földterület elosztása akárcsak régen, ma is két részletben történik: házasságkötéskor az apa a család gazdasági potenciáljától és a gyerekek számától függően meghatározott nagyságú földterületet juttat a fiataloknak; a szülők halála után pedig az általuk még művelt földet osztják fel az örökösök, ugyanis a csángómagyarok körében nem volt gyakori a telek közös erővel történő művelése.”⁵¹ Ezt az alapvetően aztán számos tényező árnyalta. *Szabófalván* például a gyermektelen családból elhalt nő hozományát a férjnél maradt, csupán a *jésztreföldet* igényelheték vissza a hozzátartozói. Moldvában ugyanis a lány az ingatlanok közül *földterületre* is jogosult volt, aminek osztása helyenként nem egyenlő arányban történt a nemek között. *Bogdánfalván* – és talán máshol is – a kenderföld kivétel volt, az ugyanis kizárólag női ágon öröklődött.⁵² *Szabófalván* szokás volt az is, hogy olykor a lánynak több földet adtak abban a reményben, így hamarabb férjhez tudják adni. Ha pedig a nászéjszakán kiderült, hogy a *nyirásza* – vagyis a menyasszony – nem érintetlen, a legénynek joga volt többet földet követelni a lány szüleitől.

Klézsén a lánynak kevesebb földet adtak, mert ő *menen ki jésztrefel*, vagyis hozománnyal. Pusztinán a megesezt lánnyal a szülők több földet kínáltak, de az ilyeneket csak nagyon szegény legények vették feleségül. Itt a *jésztreföld* nem volt kötelező, mert a lány a felek közti megegyezés alapján részesedett.⁵³ Erről a gyakorlatról Kós Károly így írt: „Általános érvényű volt a magyar nyelvterületen, hogy az ingatlanokból a lány keveset, esetleg semmit sem kapott, hiszen őt kegyelgyével adták férjhez. Az apa halála után azonban az osztásban a

Demse Márton, Somoska utolsó bundakészítő keptárosa.
(Csoma Gergely felvétele, 1988.)

lányokat és a fiúkat egyenlő rész illette meg. (...) Az északi csángók körében olyan eset is volt, hogy a lány kapott nagyobb részt a földterületből, mintegy kéréstimulálólként. A kenderes földet leányágon számították és adták tovább.”⁵⁴

„Az állami ellenőrzés csak fokozatosan tudta eltompítani a hagyományos normarendszert, így az archaikus közösségekben még ma is megtalálhatók az egykori jogszokások csökevényei.” A három, csángó vidéken a közösségi norma különbözőképpen való értelmezése nem egy esetben egészen változatos joggyakorlatot alakított ki, ezért a csángó falvak esetében nem lehet általános öröklési gyakorlatról beszélni.⁵⁵

*

A PARASZTI ÉRTÉKREND TORZULÁSAI

Végezetül vessünk pillantást arra, miként torzult a gyakorlatban a hagyományos paraszti értékrend a „szocializmus”, elsősorban a kollektivizálás idején. Egy 1954-ben született pusztinai asszony elmondása szerint a pityókat, paprikát, káposztát, paradicsomot, epret, murkot, hagymát napszámra gyomlálták, kapálták, de terményt nem adtak a tagoknak, csak kevés pénzt kaptak, amiért az általános áruhiány miatt szinte semmit sem tudtak vásárolni.

„Édesapám volt a páznyik,⁵⁶ s mindenkinek engedte, hogy vigyen belőle, hiszen mindössze 3–3,5 lej volt egy napszám. Este, mikor vége volt a kapálásnak, aki maradt öntözni, az kapott még fél napszámot. Kevés volt, de ha nem mentél, ámendáztak⁵⁷ meg. Kellett csinálj húsz napszámot vagy negyvenet, s ha nem mentél, büntettek, jött a zsandár a kapudba. Tavasszal kiosztották, ki mit vállal, miből hány sort. Sokánvágni, törökbúzat kasba emelni. Aki az istállóban dolgozott az állatokval, azoknak nem kellett menni törökbúza kapálni. Édesapám ment kaszálni, adtak napszámot is, meg négy buglyából egyet. Aztán kicsináltunk? Csináltunk három kicsikét, s magadnak akkorát, hogy egy szekkerrel nem tudad elhozni. De naponta hoztál egy hát szénát es, csak úgy. Így kénlódtunk. Akik ott ültek a kollektív mellett, azok még többet loptak. A fiam egyszer meggyőnta a Bogris papnak, hogy loptak

JEGYZETEK

- 1 Készült a szerző *A hagyományos földművelés a moldvai magyaroknál* címmel megjelent munkájának egyik fejezetéből, amit az NKA Ismeretterjesztési Kollégiuma 3437/01372. számon adott ösztöndíja támogatott.
- 2 Kotics József: *Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány csángó faluban*. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. A Magyarországtudomány Könyvtára XXIII. Budapest. [1999] 56.
- 3 dinnyésünket
- 4 nemzetség, rokonság ('neam': ua. rom.)
- 5 csinál, történik (vele)
- 6 Kinda István: *Ellenőrzött közösségek – szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban*. Mentor Kiadó, 2010., Marosvásárhely. 132.
- 7 Kinda István: *A társadalmi kontroll és intézményei a moldvai falvakban. Normák, normaszegők és szankciók a csángó társadalomban*. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 21–56, 35.
- 8 mohamedánoknál a disznó szitokszó
- 9 Kotics József: i. m. 1999. 59.
- 10 Imreh István – Szeszka Erdős Péter: *A szabófalvi jogszokásokról*. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népművelési Dolgozatok*. Kriterion, Bukarest, 1978. 195–207., 201.
- 11 Imreh – Szeszka Erdős: i. m. 203.
- 12 Lajos Veronika: *„Felkelnének az öregek, lássák meg, milyen jó élni most...”* Modernizáció és migráció összefüggései Moldvában. In: Diószegi László (szerk.): *Moldvai csángók és a változó világ*. Teleki László Alapítvány – Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Budapest – Szombathely, 2009. 123 – 136., 126.
- 13 Gazda József: *„Hát én hogyne siratnám”*. Csángók a sodró időben. Szent István Társulat, Budapest. 1993. 167.
- 14 Kinda István: i. m. 2010. 81.
- 15 Ichim, Dorinel: *Zona ethnographică Trotuș*. Ed. Sport-Turism, București 1983. 59.
- 16 Ichim, Dorinel: *Zona ethnographică Bacău*. Ed. Sport-Turism, București 1987. 45.
- 17 Hajdú Mihály: *Az 1946-1947. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái*. Magyar Személynévi Adattárak 30. Budapest, 1980. 16.
- 18 Domokos Pál Péter: *„... édes Hazámnak akartam szolgálni...”* Szent István Társulat. Budapest 1979. 78.
- 19 Zöld Péter: *Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia et ultra degant, scripti ab*. Adm. R. D. Zöld Parocho Csík-Delnensis in Sicilia data ad A. R. P. Vincent Blaho. In: Molnár János (szerk.): *Magyar Könyv-Ház III*. Pozsony, 1783. 414 – 428., 420.
- 20 Dumea, Emil: *Istoria Bisericii catolice în Moldova*. (Kézirat, 1984. 85.)
- 21 Domokos Pál Péter: i. m. 1979. 1324.
- 22 Gunda Béla: *A moldvai magyarok eredete*. Magyar Nyelv

- LXXXIV. 1988. 1. 12–24., 14.
- 23 románul bute
- 24 Lahovari, G. I. – Brătianu, C. I. – Tocilescu, Gr. G.: *Marele Dicționar Geografic al României II*. Societatea Geografică Română, București, 1900. 90.
- 25 Lahovari et al.: i. m. 1898. 399.
- 26 Lahovari et al.: i. m. 1900. 90.
- 27 Lahovari et al.: i. m. 1902. 88.
- 28 Kós Károly: *Csángó néprajzi vázlat*. In: Kós Károly (szerk.): *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion, Bukarest, 1976. 169.
- 29 Ichim, Dorinel: i. m. 1987. 50.
- 30 Hajdú Mihály: i. m. 14.
- 31 Ichim, Dorinel: i. m. 1987. 50.
- 32 Kós Károly et al.: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion, Bukarest, 1981. 147.
- 33 hozomány (zestre, u. a. ro.)
- 34 Kós Károly: i. m. 1976. 216.
- 35 Kós Károly: i. m. 1981. 169.
- 36 Kogălniceanu, Mihail: *Cronicele României*. București, 1972. 377.
- 37 Iorga, Nicolae: *Istoria industriilor la români*. București, 1927. 44.
- 38 Domokos Pál Péter: i. m. 1987. 237.
- 39 Domokos Pál Péter: i. m. 1987. 228.
- 40 Barthas János [Ősz Erős Péter]: *Pusztina személynevei*. Magyar Személynévi Adattárak 45. Budapest, 1982. 23.
- 41 Gazda József: i. m. 1993. 33.
- 42 foglalkozik, bajlódik
- 43 Gazda József: i. m. 1993. 34.
- 44 Gazda József: i. m. 1993. 33.
- 45 Gazda József: i. m. 1993. 34.
- 46 Pozsony Ferenc: *Szeret víze martján*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1993. 25 – 26.
- 47 Miklós Zoltán: *Öröklési jogszokások a moldvai csángóknál*. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2005. 101 – 131., 108.
- 48 Miklós Zoltán: i. m. 102.
- 49 Tárkány Szűcs Ernő: *Erdély öröklési jogszokásai*. Hitel IX. 1944. 7. 379–400.
- 50 Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága*. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Folklór archívum 12*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1980. 204.
- 51 Miklós Zoltán: i. m. 129.
- 52 Kós Károly: i. m. 1976. 200.
- 53 Miklós Zoltán: i. m. 120.
- 54 Kós Károly: i. m. 1976. 200.
- 55 Miklós Zoltán: i. m. 101.
- 56 ör (paznic u. a. ro.)
- 57 pénzbírság (amendă u. a. ro.)
- 58 háztáji parcella (lot u. a. ro.)
- 59 rúd (régii területmérték) cc. 180-210 m² (prăjină u. a. ro.)
- 60 felszerelés (utilaj u. a. ro.)
- 61 tárcsázás (discui u. a. ro.)

a kollektívól. »Az nem bűn« – mondta a pap. De esténként alig mertél egy-egy cső pujt elhozni, mert ki voltak állva a hídnál a zsandárok, máskor kerültek ki a hegyen. Tizenhét prezsina volt a ló. ⁵⁸ Az a tiéd volt, de ha nem csináltad meg a napszámot, amit kellett (40-60), akkor vették el. Azt te szántottad, te kapáltad, te vetetted, azok ilyen kis sarkos helyek voltak, amit a kollektív nem használt. Mikor aztán vége lett a kollektívnek 1990-ben, akkor adtak ki először harminc prezsina-t. Egy évet mentünk a harmincval, s 1992-ben visszaadták mindenkinek, hol volt a darabja azelőtt. Ha nem volt meg, akkor adták egyből. Ha öt helyen volt úgy kapta. Itt volt öt prezsina, ⁵⁹ ott tíz, amott negyven, s így. Mondták: ne ez volt a szomszédom, ez volt a szomszédom, s akkor tették oda. Akkor mindenki meg tudta művelni, mert amikor visszaadták, olcsóbb volt a megszántás. Mindenki maga intézte a szántást, de a kollektívnek voltak gépei, utilázsei, ⁶⁰ s volt egy, amelyik megvette, s hordozta. Olcsóbb volt a szántás is, a diszkvilás ⁶¹ is, a

vetés is. De most nagyon drága lett. Másnak a lovával pedig majd' drágább, mint a traktor. Ha saját lova van, akkor megcsinálja magának. Összefogtunk a sógorommal s a két tehénnel megszántottuk, boronáltuk. De összevesztünk. Most reakapott a világ a traktorra, s a tehenet minek fogjam bé?"

A hagyományos paraszti értékrend jelentős mértékben megkönynyítette az emberek életét, mert apáról fiúra öröklődő természetességgel tudtak igazodni hozzá, s ily módon könnyebben viselték a társadalmi és gazdasági megpróbáltatásokat. Amióta azonban elvesztették ezeket a közösségi fogódzókat, mindenkinek magának kell – kellene – megtalálnia a számára legkedvezőbb megoldásokat. A biztonságot jelentő paraszti értékrend az utóbbi néhány emberöltő során eltorzult, ami bizony szétzilálta a moldvai magyarság számára megtartó identitást jelentő faluközösségeket.

Halász Péter

KONCZ GERGELY: MAGYARPALATKA

Avagy hogyan reptessük vissza a „hosszú farkú díszmadarat” a helyére?

2019. február 9., Hagyományok Háza. Épphogy sikerült Budapestre érkezniem Bécsből, készültem nagyon, hogy láthassam János bácsiakat, Feri bácsiakat, régi visai barátaimat, hiszen már nehezen mozdulnak ki otthonról. Fodor „Selyem” János és Erzsébet néni, Fodor „Répa” Feri bácsi és Rózsi néni, Fodor Kiss Mihály és Marika, Fodor „Janicska” János és Páskom Mária visai táncos emberek, akikkel oly sok szép élményem volt Visában, juhmerésekkor, de sok más alkalomkor is, amikor a Mezőségen járva felkerestem őket.

A Babinecz Sándor által moderált, Szappanos Tamás és Deffend Irén, valamint hat pár bartókos táncos részvételével zajlott a régi visai táncélelet és szokásokat színpadra hozó „A visai Kőrös alatt” című remek produkció zenei kíséretét Koncz Gergely primás, Fekete Antal „Puma” és Liber Endre kontrások, valamint Havasréti Pál bőgős szolgáltatta. Nagyon szép emlék ez is, nagy ajándék volt. Nem tudhattam, hogy ez az alkalom kezdete volt egy lemez születésének is, amiről most értekezni szeretnék. Akkor, ott már lehetett érezni, hogy ez valami különleges lesz. 2020. áprilisában készültem aztán egy lemezbemutatóra, Szentgálra, ami az ismert, sajnálatos pandémia miatt dugába dőlt. El is felejtettem. Sokan elfelejtettünk sok mindent ebben a felfoghatatlan és gúzsba kötött időszakban. Ilyenkor csak a csend maradt, a tétlenség és tehetetlenség érthetetlen és értelmezhetetlen száműzöttsége. Se koncert, se táncház, se Erdély, se táncbátor, se fesztiválok, se semmi.

2020. október 17-én aztán létrejött a lemezbemutató. Újfent Szentgálra és megint csak a megkötöttségek között, ám mégis feledtettem mindent. A lemezt addig nem láthattam, nem hallhattam, de jobb volt ez így. A zenészek a rájuk jellemző szerény módon egyszer csak megjelentek, gyors hangolás, a bekészített modern, „úri” székek gyors cseréje a régi szocreálra, a primás legyintett, neki jó az is. Aztán elkezdődött a csoda, természetesen akusztikus módon. Milyen ritka ez manapság! Belekezdtek az első rendbe a lemezről, „Viszlek magammal” – szökös, sűrű csárdás, két magyar eredetű, nyolc szótagos keserves, sűrű magyar, ritka magyar, korcsos, mintegy tizennégy percben.

Ezt követően Koncz Gergő felvázolta a lemez keletkezésének történetét. Szép, ahogy ír erről a lemez füzetében: „Huszoneve motoszka bennem, hogy talán jó volna egy olyan felvétel, amire magam hívok zenészeket, s olyat próbálunk muzsikálni, ami velük együtt sikerülhet igazán jól, ami velük a leghitelesebb. Csak hát, minek ilyen felvétel? Sok zenekar van, sok album. Nem kell egy hatszázadik... 2019 elején lehetőséget kaptam még egyszer nyolc visai ember lába alá zenélni. Lehetőség volt, hogy megpróbáljam, vajon jól gondolom-e [...] talán a lehető legjobban megközelíteni azt a muzsikát, ami mára a szülőhelyén is nagyon megváltozott, vagy ki is halt. S amit sok jó kolléga másképp hall, másképp érez. A vélt igazamat kerestem.”

Sorjában bekapcsolódtak a többiek is, egy-egy anekdotával, nagyon szórakoztató, kedves konferanszié kerekedett. Milyen jó lenne, ha egy-egy népzenei koncerten ez működhetne, nagyon sok szép történet kerülhetne elő a sokat látott zenészek másutt meg nem osztható örökségeként. Következett a második menet, az „Egy pár” – lassú cigánytánc, ritka, azaz lassú csárdás, szökös, sűrű csárdás, nagyjából tizenhat perc. Újabb történetek, immár a zenekar többi tagjától is, egyre szerethetőbb, bensőségesebb hangulatot teremtve.

Aztán újfent Gergő vette át a szót, bekonferálva a lemez záró, „Emlékezőnk” tételét – három keserves, ami különleges vonulat, hiszen az első kettő személyes és mély indítatású zenei szegmensként van jelen Gergő világában. „Az első a katonakísérő, a második az Ica bácsié (Kodoba Károly, a sámánújjú bőgős [sic!]), lehet, hogy a két dallam összetartozik, szerintem viszont önálló dallamok, egyszerűen csak hasonlóak.” A harmadik pedig ugyancsak keserves, mintegy öt és fél perc.

Koncz Gergely, Fekete Antal „Puma”, Havasréti Pál és Liber Endre

Vissza a lemezhez. Szép az időtartam (kb. 36 perc), mértékadók az árnyok, nincs hivalkodás, nincsen erőltetett menethuzam. Végighallgatva az ember pont egy olyan zenei léptéket kap ebből a dialektusból, ami megpezdíti, elgondolkodtatja és egyben meg is érteti annak szépségét és fontosságát.

A lemez nem azért jó, mert „úgy” muzsikálnak, mint a régiek. Úgy nem lehet. A mostaniak, Florin, Lőrinc, Rémusz és Boldi vagy Mircea sem úgy muzsikál, mint Béla bácsi, Marci bácsi, vagy Imre bácsi, Stefán, Puki vagy Ica bácsi muzsikált. Máshogy, felismerhetően és megkülönböztethetően máshogy, de hitelesen, alázattal, az örökölt dallam-, díszítés- és ritmikai jelleget tudatosan megtartva. Hát, pontosan ez érhető tetten Gergőék megszólalásában.

Hogy megjelenjen még egy személyes töredék a történehez, ami miatt szerettem volna a lemezről írni, az 1999 novemberéhez datálható. Kodoba Béla primás virrasztása, temetése, Magyarpalatka. Akkor ismertem meg Koncz Gergőt. Jött velem szembe egy kisírt szemű, teljesen magába roskadt, roppant szimpatikus ember, akiről nem tudtam semmit. Nem ismertem. Újonc voltam a népzenei világban. Később aztán megtudtam, ki ő. Akkor, abban az elkeseredett ábrázatban megéreztem valamit, amit most ez a lemez megértetett velem. A mélységes alázatot, amit egy ember hitelesen köztétit azóta, hogy tudatosan a zenészei közé helyezte magát és csak figyelt, tanult rendületlenül, soha nem engedve a megalkuvásoknak.

Végül, a lemez kiállítása pont olyan szerény, letisztult és magasztos (vagy alázatos?), mint maga a zenei választás. A már említett, tudatosan magyar anyag talán megjelenik a lemezbemutató tipográfiájában is: „MAGYAR-PALATKA”, elválasztva, sugallva a választott koncepciót. Idézem Koncz Gergőt: „De változnak az idők, mára a mesterek szinte mind elmentek, magunkra maradtunk. Sokan élünk a muzsikából, úgy, ahogy lehet – és ahogy tudunk. A mai ember már másra gondol, amikor meghallja a szót: népzene. Koncertekre, együttesekre, zenekarnevekre, hosszú farkú díszmadarakra, amik elszállnak. Ritkán az eredeti felvételekre, emlékekre.”

Akkor hát, szálljon vissza a „hosszú farkú díszmadár” a helyére, mindannyiunk fülébe, szép örökségünket megszólaltatón. Ajánlandó mindenkinnek, hallgatáshoz, énekléshez, tánchoz, gyakorláshoz!

Legvégül nagy köszönet Buzás-Jáger Anikónak és Bodor Dezső Károlynak, hogy éltetik a szentgáli táncos-zenei világot, otthont adva nagyon régóta az efféle összejöveteleknek, ott a Bakony mélyén, nagy szívvel és szeretettel. Nagy dolog, amit tesznek, sokunk örömére.

Kép és szöveg: Henics Tamás

„Népi grill”

Szabadban sült hagyományos ételek – 3.

Nemzetközi saslik körkép

Amikor belekezdtem a „népi grill” témába, nem gondoltam volna, hogy ilyen gazdag anyaggal találom szembe magam. Az előző két trászomban csak a nyárson egészben sütésig, illetve a magyar rablóbúsig jutottam, némiképp érintve a volt Szovjetunióban oly népszerűvé vált, keleti eredetű saslikot. Akkor most nézzük, hol milyen változatai vannak ennek a nyárson sült aprópecsenyének!

A legrégebb emlékek a húsfalatok nyárson sütéséről az ókori Görögországból kerültek elő, ahol már Homérosz, Arisztophánész, Xenophón, Arisztotelész és mások is említik műveikben *obeliskosz* néven. Athéneusz még egy főleg kenyérből és húsból álló *kandoulosz* nevű étel receptjét is leírja egyik könyvében, amely sok hasonlóságot mutat a mai görög pita *szuvalákival*. Santorini szigetén a régészek egy i.e. XVII. századból származó, állatalakú grillező-készletet is találtak.

*

A saslik

Sokan gondolják, hogy a saslik eredetileg és kizárólag kaukázusi étel, de ez ebben a formában nem igaz. Az biztos, hogy a saslik egyik „hazája” a Kelet, ahol mindegyik nép készíti az ókor óta. Maga a saslik megnevezés sem kaukázusi, hanem krími tatár eredetű (jelentése: *nyárs*), amely csak a XVIII. század vége felé kezdte kiszorítani az eredetileg használt *nyársashús* (верченое мясо) kifejezést.

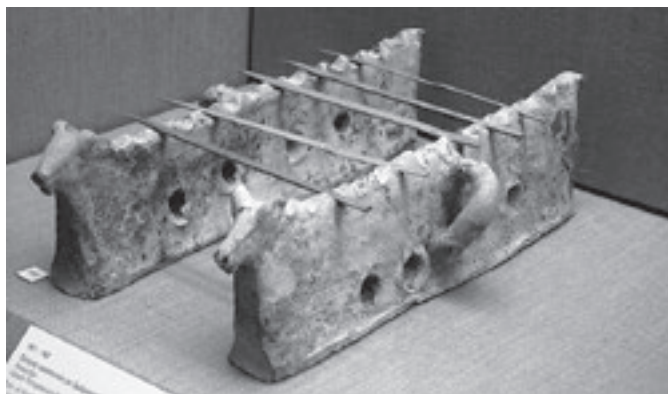
Orosz gasztrotörténészek szerint a saslik eredetileg kizárólag bárányból készült, amelyet előzőleg többnyire valamilyen fűszeres-savas páccal kezeltek. A páclé összetétele nagyon sokféle lehetett a legegyszerűbbtől (só, bors, ecet) a sokösszetevős, bonyolult eljárással készített marinádokig. Amikor az oroszok a krími és asztrahányi tatároktól eltanulták a hússütés e hatékony és gyors módszerét (az egybensütés helyett), egyúttal a megnevezést is átvették. Ezzel együtt került az orosz nyelvbe az arab eredetű, lábakon álló fém grillező jelentésű *mangal* szó, és örmény vagy grúz közvetítésével a szír eredetű, nyárs értelemben használt *sampur* kifejezés.

Az étel a keletre terjeszkedő orosz birodalomban, majd a Szovjetunió valamennyi köztársaságában népszerű lett, és persze azt is nyugodtan kijelenthetjük, hogy minden népnek megvan a maga saslikszerű étele. Neve Örményországban *horovac*, Azerbajdzsánban, a Kaukázuson túl, az egész Közel-keleten *kebab*, Törökországban *sis kebab*. A saslik görög megfelelője *szuvaláki* névre hallgat. Franciaországban és a franciaajkú észak-afrikai régióban *brochette* a nyárson sült aprópecsenye elnevezése. Amerikában nyárs helyett a rostonsütés terjedt el, *barbecue* néven, amelyhez egy speciális, fedeles sütőszerkezet is tartozik.

Az ázsiai és afrikai száraz pusztaságokon tüzelőanyagként az ottani szakszault és puszpángot használják, amelyek megfelelő hőfokú, tartósan izzó parazsat képeznek. Afrika egyes törzsei az ilyen parázs fölött egyébként gyakran belsőségeket – szív-, máj-, vesedarabokat – sütnék nyárson.

Grúziában a legkedvesebb vendégek számára a húsnak különleges aromát kölcsönző, száraz szőlővenyige tüzénél készül a *mtsvadi*. Ugyancsak sajátos ízt eredményez a gyümölcsfákból (például alma, cseresznye) rakott tűz paraszán való sütés.

Délnyugat-Ázsiában, Thaiföldön, Malajziában, Indonéziában *satay* néven, elsősorban sertéshúsból, csirkéből és garnélából készül nyársas aprópecsenye. Japánban igen népszerű a csirkéből készült *jakitori*, amelynek sokféle változata létezik, attól függően, hogy a

I.e. XVII. századi terrakotta „tűzikutyák” Santorini szigetéről

csirke melyik részét (a combjától a belsőségekig, sőt a bélig!) tűzik a nyársra. Nemcsak csirkéből sütnék nyársas aprópecsenyét a japánok: a *kusijaki* fogalom alá valamennyi saslikféleség beletartozik.

Most, hogy így nagy hirtelen végigszáguldottam ezt a rengeteg országot, már magam is beleszédültem a sokféle elnevezésbe és az ételek színes kavalkádjába. Azt hiszem, jobb lesz, ha – maradva a mesés Keleten – egy-egy konkrét példa és recept segítségével egy kicsit közelebről is szemügyre vesszük a saslik néhány változatát. Látni fogjuk, hogy ezek annyira nem különböznek egymástól, de az ördög mindig az olyan részletekben rejlik, mint a hús minősége, a helyi tűzifa fajtája, a fűszerek, a pácolás, a kenegetés, a sütés-forgatás, végül a tálalás.

Az előző részben már bemutattam a tipikus „szovjet” saslik receptjét, most menjünk először Üzbegisztánba, ahol nemcsak nagy múltra tekint vissza ez az étel, de személyesen is megkóstolhattam néhány ottani változatot.

*

Üzbég saslik

A tizenöt milliós Üzbegisztán az európai ember számára még ma is a mesék birodalma, a kelet titokzatos ékszerdoboz, amely egyszerre viseli magán a történelem folyamán a területén egymást követő hódító hatalmak – ókori görögök, türkök, arabok, a nomád üzbégek, végül az oroszok – és az országot átszelő, Európát és Kínát összekötő selyemút kulturális lenyomatát. A kereskedők állomáshelyein, például Szamarkandban, Bukharában az úgynevezett karavánszerájokban az utazók akár maguk is nekiláthattak a sasliksütésnek, természetesen a legegyszerűbb eszközökkel, ahogy a félig nomád üzbégek is tették. Vámbéry Ármin (1832–1913), aki magát dervisnek álcázva járta be a vidéket, is említi az ételt, maga is készített ilyet.

A selyemút nagy kereskedelmi központjaiban persze régóta működik a „fizetővendéglátás” is: a bazároknak, piacoknak és az utcán is kínálták az átutazóknak a friss ételeket, így a nyárson sült aprópecsenyét is. Szergej Prokudin-Gorszkij az 1900-as évek elején két saslikárust is lefényképezett Szamarkandban, akiknek késői utódainál én is falatozhattam üzbegisztáni utazásom során. Ők egyébként

kebabnak nevezik a saslikot, bár ez utóbbi megnevezést is ismerik és használják.

A fotón jól látható az egyszerű, vályú-szerű, parázzsal töltött sütőszerkezet. Általában lefedett edényben tartják a bepácolt húsdarabokat. Ez utóbbi fontos momentum, ugyanis a rekkenő hőségben a friss hús egykettőre megromlana, és fedetlenül a legyek, a sivatagi por is hamar belepne. Valószínűleg tehát nemcsak a hús porhanyósabbá, ízletesebbé tétele, de a tartósítása is volt a cél az előzetes pácolással. A mai saslikozókban erre a módszerre már nem feltétlenül van szükség, hiszen az előkészített, befűszerezett/előpácolt nyers nyársashúsokat a hűtőpultban teszik közzemlére, ahonnan a kedves kuncaft által kiszemelt adagok a grillrácsra kerülnek. Tapasztalataim szerint korántsem könnyű a választás a sokféle típus közül.

Az üzbégek már a történelmi feljegyzésekben is inyencként jelennek meg, akik mindig szerettek finomakat enni. A disznóhúson kívül, amelyet a muszlimok tiltólistán tartanak, sokféle húst fogyasztanak – birkát, bárányt, marhát, borjút, csirkét, kacsát, galambot. Nyársashús szinte mind egyikből készülhet, de azért az örökös, első számú kedvencük a bárány. A rostonsültet általában kézzel eszik, hozzá friss salátaféléket és a jellegzetes üzbég gömb alakú kemencében, a *tandírban* sült lepénykenyeret fogyasztják. A tányérszerű nagyságú, szépen megcifrázott kenyér egyébként az éltető napot szimbolizálja, nem is szabad késsel hozzáérni, csak törni. Az üzbég konyha gyakori fűszerei: a hegyes piropaprika (frissen és szárítva), a fekete bors (egészben és őrölve), a pisztácia, a koriander, a babérlevél, a fahéj, a borsmenta, a kakukkfű, a római kömény. Még most is orromban van az a szédítő aroma, amely az üzbég fűszerepiacokra oly jellemző. Az üzbégeknek – hasonlóan más keleti népekhez – a nyárson sütés szigorúan férfi foglalatosság, nő a közelébe sem mehet. Az alábbiakban Szali Bibi-hanum: *Az üzbég konyha remekeitől* című könyve és Sztalik Hankisijev nyomán adok közre két nyársashús receptet.

*

Üzbég rablópecsenye ürüből

Az ürü kiherélt, hímnemű juh. Főleg hizlalásra használják, faggyúartalma miatt húsa szaftosabb a kosénál és az anyajuhénál. 50 dkg ürücombot felaprítunk, megsózzuk, 15 dkg birka fark-faggyút vékony szeletekre vágunk. Négy fej hagymát félbe, 4 db paradicsomot és 2 db sós uborkát karikára vágunk, majd a hússal és a faggyúval együtt váltakozó sorrendben négy nyársra feltűzzük az egészet. Egy lapos cseréptálcában elkeverünk 4 evőkanál olajat sóval, borssal, egy csokor apróra vágott kakukkfűvel, 2 gerezd szétnyomott fokhagymával és egy citrom levélével. Sütés előtt és közben is többször jól megforgatjuk benne a nyársakat. A húst előre is bepácolhatjuk kevés vízben elkevert fűszerekkel, citromlével vagy ecettel és karikára vágott hagymával (legalább egy órán keresztül, de inkább tovább). A páclében ázott hagymát a húsról mindig eltávolítjuk, mert ráég. Faparázson lassan sütjük. Egy nagy tál felszeletelt paradicsommal tálaljuk, amiből mindenki tetszés szerint vesz a sültjéhez.

*

Saslikozó Szamarkandban. Fotó: Szergej Prokudin-Gorszkij (1905–1915 között)

Haszán kedvence: nyárson sült darált hús

40–40 dkg marha- és birkahúst jól megmosunk és kétszer átdaráljuk, sóval, borssal fűszerezzük, majd jól összedolgozzuk 2 fej apróra vágott hagymával és két tojással. Fél óra pihentetés után vizes kézzel kb. ötdekási adagokra osztva a masszát, kis kolbászkákat formálunk, és sóval-borssal elkevert lisztben megforgatjuk. Minden kolbászkát egy hagyma és paradicsomkarika közé kis nyársra feltűzünk, olajjal megkenegjük, és parázs fölött megsütjük. Egy személyre négy ilyen kis nyársat számoljunk. Vékonyra szeletelt hagymakarikákkal tálaljuk.

*

Grúz saslik

A grúzok saslikja és az ehhez szokás szerint tálat fűszeres, ajvár-hoz hasonló *adzika* mártás (egyben egy csípős fűszer neve is) lett a szovjet saslik prototípusa, bár ha húek akarunk lenni „Aladdin konyhájához” ügyelnünk kell a többi apróságra is. A grúz asztalról például „soha, egyetlen étkezéskor sem hiányoznak a zöld fűszernövények, a menta, a koriander, a csombor, a bazsalikom, a kapor, a kerti zsásza, a tárkony stb. – attól függően, hogy minek van éppen a szezonja –, amelyeket kis vázában tesznek ki az asztalra, és sóba mártogatva vagy anélkül rágcálnak” – írja Bíró Margit *Aladdin konyhája* című grúz szakácskönyvében. Ugyanígy elmaradhatatlan a zöldhagyma, a paradicsom, az uborka, és a retek. A nyárson sült húsaikhoz mindig tesznek az asztalra valamilyen pikáns, fűszeres, kissé csípős mártást, például fokhagymából, paradicsomból, vagy *tkemaliből*. A tkemali apró, savanykás ízű, ringlóhoz hasonló gyümölcs („meggyzilva”), amelyből különböző fűszerekkel ízesítve készül a mártás. Mindig kerül az asztalra savanyúság is, amelynek ugyancsak rengeteg változata ismert. Szinte nem létezik olyan

A féltényérnyi kerek kukoricalepény, a mcsadi

Grúz savanyúságok (mzsaveuli)

emberi fogyasztásra alkalmas zöldségféle vagy növény, amelyből a grúz háziasszonyok ne készítenének ízletesnél ízletesebb savanyúságot. Természetesen a saslik mellől nem maradhat el a grúzok valamelyik kenyérfélesége sem: az üzbéghez hasonló tányérnyi lepénykenyér vagy a féltényérnyi kerek kukoricalepény, a *mcsadi*.

*

Saslik-baszturma / mtsvadi

50 dkg bélszín kockákra vágunk, és beletesszük egy porcelántálba vagy zománcozott edénybe. Rászórunk két fej apróra vágott hagymát, meglocsoljuk 1–2 evőkanál borecettel, babérlevelet adunk hozzá, megsózzuk, megborsozzuk, és két-három órára hideg helyre tesszük. A húsdarabokat nyársra húzva parázs fölött sütjük. Tálaláskor apróra vágott zöldhagymával és petrezselyemzölddel díszítjük, mellé pedig jöhetnek a zöldségek, mártások, savanyúságok és a lepénykenyér.

*

Padlizsánsaslik báránypárával és mentával

Ez tulajdonképpen egy kiegészítő a bárányból vagy marhából készült saslik mellé. Személyenként egy közepes nagyságú padlizsánt hideg vízben megmosunk, a kocsányát levágjuk, majd késsel hosszanti irányban nem túl mélyen bevágjuk. A nyílásba megsózott, megborsozott farkfaggyút, valamint ízlés szerint apróra vágott korianderzöldet, petrezselyemzöldet, mentát teszünk. Az így elkészített padlizsánokat keresztben felhúzzuk a nyársra, és parázs fölött puhára sütjük. A padlizsánokat először a bevágott oldalukon sütjük meg.

Örmény horovac

Örmény saslik

Az örmény saslik neve *horovac*, melynek jelentése *sült*. Ez az örmény konyha legtipikusabb étele, akár étteremben eszünk, akár családi összejövetelen veszünk részt – nemcsak Örményországban, de az örmények körében világszerte. Hagyományosan ezt is mindig férfiak készítik, legalább húsfélét, a hús és a marinád fajtájától függően. Érdekes az örmények sütőberendezése, amely egy téglából kör alakban épített, felül nyitott katlan. Ebbe felülről függőlegesen lógatják bele a nyársakat, amelyeknek legalább 12-15 cm-re kell lenniük a katlan falától, egymáshoz viszont lehetnek ennél közelebb. A nagyobb darab húsokat pedig mindig középre kell elhelyezni, mert ott éri legjobban a hő.

Az örmény horovac gyakran készül csontos húsból, főként bárányból, de a sertés is előfordul. Az ország területén kívül élő nyugati örmények előnyben részesítik a csont nélküli húst, és az ételt is török elnevezéssel, *sis kebábként* emlegetik, míg az anyaországban a *kebab* a darált húsból formázott grillezett fogást jelenti.

*

Karsszki horovac

Ez a horovac a bárány lapockájából és fartőjéből készül, melyet a csontokról lefejtve kisebb, lapos darabokra vágunk. A szalonnát is felszeleltelik és a hússal együtt egy zománcozott vagy porcelántálba teszik, felaprított zöldfűszerekkel bőven megszóvják, sóval, borssal, szegfűszeggel, apróra vágott vöröshagymával fűszerezik, és kevés ecettel, valamint konyakkal locsolják meg. Néhány órás pihentetés után a húst és a szalonnát felváltva nyársakra tűzik, és a jól felizzított faszénparázs fölé lógatják, amíg el nem készül. Paprikát, paradicsomot, padlizsánt sütnek mellé, szintén nyárson, majd a sült zöldségeket a nyársról leszedve egy edényben zúzott fokhagymával, sóval és némi olajjal ízesítik.

*

Bár az idő már korántsem olyan barátságos, hogy a szabadba vágynánk sütögetés végett (bár ki tudja), azért a grill témára még visszatérünk, távolabbi vizekre evezve, hogy aztán kalandozásunkat egy jó ízes flekkenel végleg lezárjuk.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Lakatos Mónika singer with the groups Romengo and Cigány Hangok has just received the 2020 WOMEX life time achievement award! Here she talks about being a Hungarian Gypsy, about tradition, passing on tradition, singing in the Gypsy language, music and their recording called “*Romanimo*” which contains the ‘rhythmless’ listening, ballad-like old songs sung in her family’s community - which is where she began to sing and learned her songs. With the *Romanimo* recording they wanted to share this kind of song that ‘comes from a place deep down’ and to remind today’s young folks in the Gypsy communities about this genre and their heritage. Interview by Grozdits Károly.

Page 6 Examining ‘Kun’ or Cuman identity in Hungary with regards to activities of the Kun Association. “The Cumanians, also known as Polovtsians or Polovtsy were a Turkic nomadic people in the western part of the Eurasian Steppe. After the Mongol invasion (1237), many sought asylum in the Kingdom of Hungary.” While true Cumanian roots are difficult to demonstrate, the field research for this article was carried out in the town of Karcag, Hungary in 2012 amongst people who consider themselves to be Cumanian. Results included: there is a distinction made between Kiskun (small Cuman) and Nagykun (large Cuman); there is mention of Cumanian mentality, Cumanian outlook on life, Cumanian physical features and affinity for horses. Some things thought of as being connected to the Cuman Hungarians are: the Komondor dog breed, the Cumanian gate, Cumanian lion, the yurt, lamb stew, Cumanian mounds. By Werschitz Annamária.

Page 10 Wings and roots. A melancholy story about someone **returning to visit their native village** (presumably in Transylvania) after having left to find the world...re-visiting a favorite tree, familiar cracks in a wall, family memories and wondering if the village would die out. Then finding children, swallows and hope in the courtyards. A short, short story by Kacsirek Ottó.

Page 14 “Hungarian and other Traditions” is the name of a **YouTube channel** established and maintained by Török Béla (code name: Old Boy) a retired Hungarian electrical engineer whose hobby has become videoing at folk events in Hungary. He posts his videos on YouTube and has a significant number of viewers both in Hungary and abroad. He likes to video at folk festivals particularly when there is folk dancing. This hobby didn’t start from a long-time interest in the dance house movement or folk music; it evolved as a pastime in retirement, not a source of income. Interview by G. Szabó Sarolta from October 12, 2020 / ritmuseshang.blog.hu

Page 16 Salute to Dsupin Pál 1963–2020 – folk musician, folk music researcher, music teacher, instrument maker, teacher at the Folk

Music Department of the Liszt Academy of Music in Budapest. He was a resident of the village of Noszvaj, Heves County, Hungary. His main subjects were performance, teaching and repertoire of traditional shepherd’s flutes. He did folk music collection work in Bükkszék (Hungary), in the Gyimes, Mezőség and Felcsík regions of Transylvania, in Moldavia and in Noszvaj. He published recordings of traditional music from those areas and made a recording with Berecz András “*Hazakisérlek*”. Printed here is Juhász Zoltán’s eulogy from his funeral on Oct, 3, 2020 in Noszvaj, Hungary.

Page 20 Timár Sándor’s first collection trip to Romanian communities in Hungary in 1954 July 17–27. A description of his dance ethnography collection work done during that 10 day period. He visited 13 villages along the Hungarian-Romanian border collecting information about Romanian folk tradition, names of the dances, who could dance them, origin of the dances and the dance’s role. Most of the reports he made mention need to return for recording music and film documentation of the dances. Later that year he returned to Méhkerék, Elek, and Magyarcsanak to film the dances, etc. The location of documentation in the archives from these collection trips is provided. This information highlights another side of Timár’s work: field collection work on traditional dance for his method for teaching Hungarian folk dance. Report by Timár Sándor’s son, Timár Mihály.

Page 31 Ethnographic photos from the Kallós Zoltán Collection. 450 photographs from Kallós’ vast collection of photographs have recently been posted on the Hungarian Heritage House MédiaTár website. The photos were taken between 1956 and 1983 in Transylvania and Moldavia during collection work done by Kallós and Martin György. Selected photos from the collection are printed in this issue along with excerpts from the film “*Balladák filmje*” directed by Gulyás Gyula and Gulyás János filmed between 1983–1989 about Kallós’ extraordinary life. Kallós Zoltán (1926–2018) was the Transylvanian inspiration and resource person for the táncház movement. He was a lifelong collector of Transylvanian and Moldavian traditional music, song and folk art. His collection is preserved by the Kallós Foundation based in Válaszút/Răscruți, Romania.

Page 40 Examining some elements of the peasant scale of values and morals amongst the Hungarians of Moldavia. The main factors affecting the scale of values in this ethnic group and rural society are: shame and conscience. Specific areas discussed: stealing (especially stealing food from the fields), community manifestations/phenomena (community shaming or approval/disapproval), collective offering of help (mainly within the network of extended family and neighbors), handwork/handcrafts/traditional handcrafts as life-quality improving

factors (making of roof shingles and other practical objects from wood, barrel making, basket weaving, ceramics, leather crafts, furriers), being raised with a strong work ethic, inheritance, distortions of peasant values. By Halász Péter.

Page 46 Review: “A visai Körös alatt” Mezőség music and dance. This was the title of a concert in February 2020 at the Hungarian Heritage House in Budapest, of **traditional music and dance from the Mezőség region of Transylvania** concentrating on the village of **Visa**. There was to have been a record release concert for the recording of this material in April of 2020, which was cancelled due to the Corona virus pandemic. The record release was finally held at an event on October 17th 2020 in the village of Szentgál, Hungary. Musicians: Koncz Gergely (violin), Fekete Antal Puma (kontra), Liber Endre (kontra), Havasréti Pál (double bass). Dancers at the Hungarian House event were Szappanos Tamás, Defend Irén, and several couples from the Bartók Ensemble. Highly recommended by Henics Tamás.

Page 47 Food and tradition. Continuing with the “**folk grill**” theme, this issue discusses **international versions of shishkebab**, focusing particularly on this meal of bits of meat marinated, then skewered and roasted over a fire as done in **Uzbekistan, Republic of Georgia and Armenia**. By Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2020/5, XXVII. évfolyam, 5. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary

Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB

HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Dobos Levente, a pásztorhangszerekek versenyének I. díjasa furulya kategóriában – fotó: Farkas József

Hátsó borító: Lakatos Mónika és Rostás Mihály Mazsi – fotó: Janez Marolt

2020/5 • XXVII. évf. 5. szám

FOLKMAGAZIN

nka
Nemzeti Kulturális Alap